

Ο ΣΥΖΥΓΟΣ ΕΙΣ ΤΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΓΕΝΝΗΣΙΝ ΕΘΙΜΑ ΚΑΙ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑΙ ΕΝΔΕΙΞΕΙΣ ΠΕΡΙ ΑΡΡΕΝΟΛΟΧΕΙΑΣ

ΥΠΟ

ΔΗΜ. Σ. ΛΟΥΚΑΤΟΥ

Ἔχει ἤδη ἀπασχολήσει ἐθνολόγους καὶ λαογράφους τὸ ζήτημα, ἐὰν τὰ εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς ἀπαντῶμενα ἔθιμα μιᾶς συμβολικῆς συμμετοχῆς τοῦ συζύγου εἰς τὸν τοκετὸν εἶναι ἐπιβιώσεις καὶ προεκτάσεις τῆς πρωτογόνου ἀρρενολοχείας (couvade) ἢ συμπτωματικαὶ ἐκδηλώσεις ἐξισοδότημονιῶν καὶ προλήψεων¹⁾.

Ἡ καθ' αὐτὴν ἀρρενολοχεία (couvade) ἀντιτάσσεται, ὥς γνωστόν, εἰς τὴν ἀμέσως μετὰ τὸν τοκετὸν κατάκλισιν τῶν συζύγων, ὅστις ἐπιφορτίζεται τῶν τῆν περαιτέρω λεχίαν τῆς συζύγου τοῦ παραμένοντος εἰς τὴν κλίνην καὶ λαμβάνων ὅλας τὰς προφυλάξεις τῆς λεχοῦς, ἐνῶ ἐκεῖνη δύναται νὰ ἐγερθῇ ἀμέσως καὶ νὰ ἐπιδοθῇ εἰς οἰκοκυρικὰς ἀσχολίας.

Τοιαύτη εἶναι ἀκριβῶς ἡ περιγραφὴ, τὴν ὁποίαν μᾶς δίδουν ἤδη συγγραφεῖς τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητος, ὁμιλοῦντες περὶ συγχρόνων των ξένων λαῶν. Οὕτως Ἀπολλώνιος ὁ Ρόδιος (3^{ος} αἰ. π.Χ.), ἀναφέρον εἰς τὰ «Ἀργοναυτικά» του (II, 1012) τὴν «Τιβαρηνίδα γαῖαν»²⁾, γράφει περὶ αὐτῆς:

—Ἐνθ', ἐπεὶ ἄρ κε τέκωνται ὑπ' ἀνδράσι τέκνα γυναῖκες,
αὐτοὶ μὲν στενάχουσιν ἐνὶ λεχέεσσι πεσόντες,
κράατα δησάμενον τὰ δ' εὐκομέουσιν ἐδωδῇ
ἀνέρας, ἡδὲ λοετρὰ λεχώια τοῖσι πένονται³⁾.

¹⁾ Βλ. Arnold van Gennep, Manuel de Folklore français contemporain. Τόμ. Α, 1 (Paris 1943) σελ. 121, καὶ Raffaele Corso, La covata (separata de « Douro - Litoral » N° III-IV σειρά 6^η, Porto (Ἰταλία) 1952 (:) σελ. 6-7 σημ. 4.

²⁾ Τὴν ἄλλως «χώραν τῶν Τιβαρηνῶν», παρὰ τὰ παράλια τοῦ Πόντου, περὶ τῆς ὁποίας ὁμιλεῖ καὶ ὁ Ξενοφῶν (Κύρ. ἀνάβ. V, 5, 1-3). Οἱ Τιβαρηνοὶ ἐθεωροῦντο λαὸς Σκυθικῆς καταγωγῆς.

³⁾ Στίχ. 1013-1016 (ἐκδ. J. Shaw (1779) σελ. 236. Πρβλ. καὶ Ζηνόβ. 5,25 (CPG I σελ. 127), ὅπου: «Τιβαρηνοί, τῶν γυναικῶν τεκονσῶν, αὐτοὶ τὰς κεφαλὰς δέονται καὶ κατακλίνονται».

Ὁμοίως καὶ ὁ Στράβων (1^{ος} αἰ. π. Χ.) ὁμιλῶν περὶ τῶν Ἰβήρων τῆς Ἰσπανίας λέγει περὶ τῶν γυναικῶν αὐτῶν, ὅτι «τεκοῦσαι τε διακονοῦσι τοῖς ἀνδράσιν, ἐκείνους ἀνθ' ἑαυτῶν κατακλίνασαι» (βιβλ. Γ' C 165). Καὶ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης (1^{ος} αἰ. π. Χ.) ἀναφερόμενος εἰς τοὺς κατοίκους τῆς νήσου Κύρνου (τῆς σημερινῆς Κορσικῆς), γράφει: «Παραδοξότατον δ' ἐστὶ παρ' αὐτοῖς τὸ γινόμενον κατὰ τὰς τῶν τέκνων γενέσεις. Ὅταν γὰρ ἡ γυνὴ τέκῃ, ταύτης μὲν οὐδεμία γίνεται περὶ τὴν λοχείαν ἐπιμέλεια, ὁ δ' ἀνὴρ αὐτῆς ἀναπεσὼν ὡς νοσῶν λοχεύεται τακτὰς ἡμέρας, ὡς τοῦ σώματος αὐτῇ κακοπαθοῦντος» (βιβλ. Ε' 14, 2).

Κατὰ τὸν Μεσαίωνα μνεῖται τοῦ ἐθίμου παρέσχεν ὁ περιηγητὴς Μάρκο Πόλο (13^{ος} αἰ.) ἀνευρὼν τοῦτο εἰς τοὺς Μογγολικοὺς λαοὺς τῆς Νοτίου Κίνας: «Προχωρῶντας μακρότερα ὁ Μάρκο Πόλο ἐφθάσε σὴν ἐπαρχίαν τοῦ Ζαρταντάν, (δουτικὸ Γιουνάν), ὅπου... ὁ σύζυγος μετὰ τὸ ξελεχώνισμα τῆς γυναίκας του, ἔπεφτε κ' αὐτὸς σὺν κρεβάτι καὶ ἀναστέναζε δυνατὰ, δεχόμενος ἐπισκέψεις καὶ συγχαρητήρια, δείχνοντας σημεῖα ἐξαιρετικῆς ἀδυναμίας καὶ ἐλαττώσεως, γιὰ τὸ ἀποδείξει ἔτσι πὺς τὸ νεογέννητο ἦταν πραγματικὰ δικό του». (βλ. Γ. Ζακώβσκι: «Τὸ ταξίδι τοῦ Μάρκο Πόλο». Μετάφρασις Κώστα Η. Κασιανέου [Λατίνια, 1950] σελ. 163-164).

Κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους τὸ ἔθιμον εἰς ἀπογεωλογεῖς ἀναφέρεται συζόμενον, ἐν Εὐρώπῃ μὲν εἰς τὴν Ἰσπανίαν (πρὸς τὰς Βάσκους) καὶ τὴν Κορσικὴν, ἐν Ἀσίᾳ δὲ εἰς τὴν βόρειον Γεωργίαν, τὴν νότιον Κίνα καὶ τὰς Ἰνδίας, ἐπίσης δὲ καὶ εἰς τὴν χερσόνησον τῆς Μαλάκκας, τὰς Φιλιππίνας, τὴν Βόρνεο καὶ τὴν Μελανησίαν. Ἐν Ἀφρικῇ ἀνεφέρετο παλαιότερον μετὰ τῶν ἰθαγενῶν τοῦ Κογκό, ἐν δὲ τῇ Β. Ἀμερικῇ εἰς ἰθαγενεῖς τῆς Καλιφορνίας. Περισσότερον ὁμως ἐπιχωριάζει σήμερον εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Νοτίου Ἀμερικῆς, κυρίως παρὰ τὸν νότιον τροπικόν, ὅπου τὸ ἔθιμον θεωρεῖται ὑπάρχον κατ' ἐξοχὴν ¹⁾.

Γενικὰς ἐργασίας πραγματευομένης θεωρητικώτερον περὶ τοῦ ἐθίμου ἀναφέρονται τὰς ἐξῆς: *J. J. Bachofen*, *Das Mutterrecht*. Stuttgart 1861, 3^η ἔκδοσις, Basel 1948, τόμ. II σ. 629 κ.ε. *E. B. Tylor*, *Researches into the Early History of Mankind*, London 1878. (Εἰς τὴν ἐργασίαν του ταύτην ὁ Tylor ἐχρησιμοποίησε πρῶτος τὸν ὅρον *couvade*, ἐμπνευσθεὶς ἀπὸ τὸν ἐπ' αὐτῷ ὀνόματι ἄρρενος περισσευῶς καὶ ἄλλων πτηνῶν). *E. B. Tylor*, *A method of investigating the Development of Institutions*. *Journal of the Anthropological Institute*, London τόμ. 18 (1889) σελ. 245-272. *H. L. Roth*, *The Signification of*

¹⁾ Βλ. *Raffaele Corso* ἔ. ἀ. σελ. 1 καὶ 8, 23. *A. van Gennep* ἔ. ἀ. 121. *A. Lefèvre*, *La Religion* (Paris 1921) σελ. 150. *Encyclopédie Française* τόμ. VII (L'espèce humaine) Paris 1936 σελ. 7. 40. 7. *Funk and Wagnalls*, *Standard Dictionary of Folklore. Mythologie and Legend*. New York, 1949-50 τόμ. I σελ. 256, ἄρθρ. *Couvade*.

Couvade. Journal of the Anthropol. Institute, τόμ. 22 (1893) σ. 204-241. *E. S. Hartland*: The Legend of Perseus, London 1894-1896 τόμ. II σελ. 400 κ.ε. *E. Crawley*, The Mystic Rose London, Β' έκδοσις 1927, τόμ. II σελ. 177-188. *J. G. Frazer*, Totemism and Exogamy, London, τόμ. 4^{ος} σελ. 244-255. *B. M. Woodbridge*, A folk-lore motif in antiquity. Modern Language Notes, τόμ. 14 (1919) σ. 422 κ.ε. Ἐπίσης τὴν ἤδη ἀναφερθεῖσαν συγκεντρωτικὴν μελέτην τοῦ *Raffaele Corso*, La covata (ἔ.ἀ.) καὶ τὸ εἰδικὸν ἄρθρον «Couvade» εἰς τὸ Λαογραφικὸν Λεξικὸν τῶν Funk καὶ Wagnalls (ἔ.ἀ.)¹⁾.

Παρὰ τὰς γενικωτέρας ταύτας μελέτας ἔχουσι γραφῇ καὶ εἰδικώτεραι περὶ τῶν κατὰ τόπους σχετικῶν ἐθίμων ἐργασίαι, οἷαι π.χ. ἡ γαλλικὴ: *T. Brissaud*, «La couvade en Béarn et chez les Basques» (Revue des Pyrénées 1900, σελ. 225-239) καὶ ἡ ἰσπανικὴ: *J. Caro Baroja*, Los Pueblos del norte de la península ibérica, Madrid 1943, κ.ἀ.

Ἀναγραφὴν τοῦ ἐθίμου εὐρίσκομεν καὶ παρὰ *N. Γ. Πολίτη*, «Τὰ κατὰ τὴν γέννησιν» (Λαογραφικὰ Σύμμεκτα, τομ. Γ', ἐν Αθήναις 1931, σελ. 217-218), ὅπου δίδεται καὶ ἡ παλαιότερα βιβλιογραφία. Ὁ Πολίτης ἀποδίδει τὸν ὄρον «couvade»

μετὰ τὴν περίφρασιν *λοχεία συζύγου*. Νομίζει ὅτι ὁ μονολεκτικὸς ὄρος ἀπορροπαχία τὸν ἀποκρίνεται ἀπὸ τοῦ ἐθιμοτυπικοῦ ἀντικειμένου καὶ θεωρεῖται καταλληλότερος.

Τὸ ἔθιμον θεωρεῖται δημιουργηθὲν κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους, ὅτε εἰς τὴν περίοδον τῆς μεταβίβασης ἀπὸ τοῦ πατρὸς ἐπὶ τὸν υἱὸν τοῦ πατριάρχικου ὁ σύζυγος μόνον διὰ τῆς πλάσματικῆς ταύτης λοχείας ἔπειθεν ἑαυτὸν καὶ τοὺς ἄλλους περὶ τῆς ἐπὶ τοῦ γεννωμένου τέκνου πατρότητος αὐτοῦ. Οὕτω διὰ τοῦ συμβολικοῦ τούτου τοκετοῦ υἱοθέτει καὶ ἀπὸ νομικῆς ἀπόψεως τὸ τέκνον τοῦ²⁾.

Ἐξ ἄλλου ἡ συνειδήσις τῆς ἀπὸ τῆς ἐγκυμοσύνης πατρότητος τοῦ συζύγου ἐβράδυνεν νὰ διαμορφωθῇ, τὸσον εἰς τὸν ἴδιον ὅσον καὶ εἰς τοὺς ἄλλους. Ἡ ἀγνοία τοῦ φυσιολογικοῦ αἰτίου τῆς συλλήψεως καὶ τῆς ἐγκυμοσύνης διήρκεσεν ἐπὶ αἰῶνας εἰς τὸν πρωτόγονον ἄνθρωπον, ἀποτέλεσμα δὲ ταύτης ὑπῆρξαν αἱ ποικίλαι περὶ μαγικῆς ἢ θεϊκῆς συλλήψεως τῆς γυναικὸς ἀντιλήψεις. Οὕτω καὶ ὁ σύζυγος, τουλάχιστον εἰς τὴν μητριαρχικὴν κοινωνίαν, δὲν εἶχε ποτὲ τὸ αἶσθημα τῆς φυσικῆς εὐθύνης διὰ τὸ τέκνον τοῦ³⁾.

¹⁾ Στοιχειώδης βιβλιογραφία περὶ τοῦ ἐθίμου παρέχεται καὶ ὑπὸ τοῦ Stith Thompson: Motif Index of Folk-Literature, ἐν FF Communications, τόμ. 116 (Helsinki 1935) σ. 318 (T. 583, 1).

²⁾ *J. J. Bachofen*, ἔ. ἀ. *E. Crawley*, ἔ. ἀ. σελ. 180-181. *A. Lefèvre*, ἔ. ἀ. σελ. 146 καὶ 150. *L. R. Farnell*, The Cults of the greek States, τόμ. V (Oxford 1909) σελ. 110 καὶ σημ. b.

³⁾ Βλ. σχετικῶς: *E. S. Hartland*, Primitive Paternity, London 1909 τόμ. I σελ. 150-

Αἱ ἐρμηνεῖαι, αἵτινες δίδονται εἰς τὸ πρωτόγονον τοῦτο ἔθιμον τῆς couvade εἶναι πολλαί. Βασικαί εἶναι αἱ ὑποστηριχθεῖσαι ἐναλλάξ ὑπὸ τῶν ἀνθρωπολόγων Bachofen καὶ Tylor. Κατὰ τὴν πρώτην (τὴν ὁποίαν τελικῶς ἐδέχθη καὶ ὁ Tylor), ἡ πλασματικὴ πρῶξις τῆς ἀρρενολογείας ἀπέβλεπεν εἰς συμβολικὴν νύοθεσίαν τοῦ γεννωμένου, ὥστε τοῦτο ν' ἀνήκῃ (νομικῶς καὶ κοινωνικῶς) οὐ μόνον εἰς τὴν μητέρα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν πατέρα. Ὅπουδήποτε λοιπὸν ᾤ σήμερον τὸ ἔθιμον, δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐπιβίωσις τοῦ παλαίου ἐκείνου σταδίου ἀλλαγῆς ἀπὸ τοῦ μητριαρχικοῦ κληρονομικοῦ συστήματος εἰς τὸ πατριαρχικόν¹⁾.

Κατὰ τὴν δευτέραν ἄποψιν, τὴν ὁποίαν διετύπωσεν ὁ Tylor ἀλλ' ἀπηρνήθη, (τὴν ὑπεστήριξαν ὅμως οἱ Hartland, Crawley καὶ Frazer), ἡ ἀρρενολογεία εἶναι σύνολον ἐθίμων μαγικο-συμπαθητικῆς μορφῆς, τὰ ὁποῖα στηρίζονται κυρίως εἰς τὸν φυσικὸν δεσμόν, ὅστις ὑφίσταται μεταξὺ πατρὸς καὶ τέκνου, καὶ πηγάζουν ἀπὸ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ πρώτου διὰ τὴν εὐνοχὴν γέννησιν τοῦ δευτέρου. Οὕτω τὰ ἔθιμα ταῦτα ἐμφανίζονται ὡς ἐπέκτασις ἐπὶ τοῦ πατρὸς τῶν ὑπὸ τῆς μητρὸς φυσιολογικῶς τελουμένων, ὡς τοιαῦτα δὲ τηροῦνται οὐ μόνον μετὰ τὸν τοκετόν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἐγκυμοσύνης²⁾.

Τρίτη, καὶ σχεδὸν προέκτασις τῆς δευτέρας ταύτης ἀπόψεως, εἶναι ἡ ὑποστηρίξουσα τὴν τριπλὴν ἀλληλεξάρτησιν καὶ συνοχὴν (connection) μεταξὺ πατρὸς, μητρὸς καὶ τέκνου, ἥτις ἐξηγεῖ τὰς ἀπὸ κοινοῦ ἐπὶ τῶν δύο γονέων λαμβανομένας προφυλάξεις διὰ τὸ καλὸν τοῦ κυοφορουμένου ἢ τεχθέντος τέκνου των. Εἰς τὴν περίπτωσηιν ταύτην ἔχομεν τὴν κοινὴν στοργὴν καὶ τὸ συνυπεύθυνον τῶν γονέων (parental affection and responsibility), ὡς καὶ τὴν ἀλληλεγγύην μεταξὺ αὐτῶν, ἀποτέλεσμα τοῦ βαθυτέρου δεσμοῦ των (contact), ὅστις ὁδηγεῖ εἰς τὰ πλεῖστα τῶν ἀρρενολογικῶν ἐθίμων³⁾.

155 καὶ 253-256, τόμ. II. σ. 249 κ.έ. Ὁ σοφὸς ἐρευνητὴς ὑποστηρίζει μάλιστα ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ μητριαρχικὸν δίκαιον εἶναι πιθανῶς ἀποτέλεσμα τῆς ἀγνοίας καὶ ἀβεβαιότητος περὶ τὴν πατρότητα (I σελ. 325). *J. G. Frazer*, Folk-lore in the old Testament, τόμ. II London 1919 σ. 204 καὶ σημ. 2 καί: *The Golden Bough*, τόμ. V (London 1936) σελ. 99 - 107. *R. Briffault*, *The Mothers*, τόμ. II, New York 1927, σελ. 443 κ.έ. ὅπου τὸ εἰδικὸν κεφάλαιον: «Ignorance concerning the physiology of generation».

¹⁾ Βλ. *J. J. Bachofen*, *Das Mutterrecht* II 629 κ.έ. *E. B. Tylor*, *A Method* κτλ. σ. 256. *E. Crawley*, *The Mystic Rose* II 180-181.

²⁾ *E. B. Tylor*, *Researches* κτλ. σελ. 288. *E. S. Hartland*, *The Legend of Perseus*, II, 400 κ.έ. *E. Crawley* *The Mystic Rose* II, 182-183. *J. G. Frazer*, *Totemism and Exogamy* IV, 244 κ. έ.

³⁾ Βλ. *E. Crawley*, *The Mystic Rose* II σελ. 183-184. Τόσον ὁ *Crawley* (σελ. 182) ὅσον καὶ ὁ *Corso* (ἔ. ά. σελ. 3) δισμαρτύρονται σχεδόν, ἐπειδὴ αἱ διάφοροι θεωρίαι περὶ τοῦ φυ-

Τετάρτη σοβαρά ἐρμηνεία, ἣτις δίδεται εἰς τὸ ἔθιμον τῆς ἀρρενολοχείας, εἶναι ἡ ἐξηγοῦσα τὴν κατάκλισιν τοῦ συζύγου ὡς προσπάθειαν ἐξαπατήσεως καὶ ἐκδιώξεως τῶν δαιμόνων ἀπὸ τῆς λεχῶς καὶ τοῦ τέκνου. Εἶναι γνωστὸν ὅτι κατὰ τὸν τοκετὸν συρρέουν, κατὰ τὰς λαϊκὰς ἀντιλήψεις, ἔτοιμα νὰ βλάψουν τὴν λεχῶ καὶ τὸ βρέφος, πλῆθος κακοποιὰ πνεύματα καὶ ἐπήρειαι¹⁾. Ἡ ὑποκατάστασις (substitution) λοιπὸν ἄλλου προσώπου εἰς τὴν λεχῶ, καὶ δὴ τοῦ προστατευτικοῦ καὶ ἰσχυροῦ ἀρρενος (συζύγου καὶ πατρὸς), εἶναι ὁ ἀσφαλέστερος τρόπος ἀπασχολήσεως καὶ ἐξαπατήσεως τῶν δαιμόνων²⁾.

Ὑπῆρξαν καὶ οἱ ὑποστηρίξαντες τὸ θεολογικὸν συνυπεύθυνον τοῦ συζύγου, τὸ δημιουργηθὲν μετὰ τὸ προπατορικὸν ἁμάρτημα³⁾. Ἄλλοι δὲ εἶπον ὅτι πρόκειται περὶ τρομοκρατήσεως τοῦ συζύγου, ὅστις ἀναγκάζεται νὰ κατακλιθῇ τιμωρούμενος⁴⁾.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι μόνον ἐπὶ τῶν τεσσάρων πρώτων ἐκτεθεισῶν ἀπόψεων δύναται τις νὰ συζητήσῃ. Ἡ διαδοχικὴ ὁμῶς διατύπωσις των καὶ ἡ συχνὴ ἐναλλαγὴ τῶν ὑποστηρικτῶν των δεικνύουσι ὅτι πρῶτα ἐκ τῶν ἀπόψεων τούτων εἶναι ἀποκλειστική, ἀλλ' ὅτι τὰ αἷτια τῆς δημόσιας τῶν ἀρρενολογικῶν ἐθίμων εὐρίσκονται εἰς ἀπάσας. Ἡ ἀνάγκη τῆς συμβολικῆς νύμφεως τοῦ γεννωμένου καὶ ἡ διὰ ταύτης ἐπίδειξις ἡ κατοχυρῶσις τῆς πατρότητος εἶναι γεννῶνς τὰ ὁποῖα καὶ ἡ κοινωνικὴ ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου ἀλλὰ καὶ ἡ μυθολογία ἐπιμαρτυροῦν⁵⁾. Ἐξ ἄλλου τὸ φυσικὸν ἐνδιαφέρον πατρὸς πατρὸς διὰ τὸν γόνον του δύναται νὰ ἐξηγήσῃ τὰς μαγικὰς ἐνεργείας καὶ πράξεις, τὰς ὁποίας λαμβάνει ὁ σύζυγος

σικοῦ δεσμοῦ μετὰ τὸν πατὸς καὶ τέκνου ἡγνόνησαν τὸν συνυπάρχοντα δεσμὸν τῆς μητρός. Πράγματι διὰ τοῦ τριγώνου πατὴρ - μήτηρ - τέκνον φωτίζονται καθαρώτερον καὶ δύναται νὰ ἐρμηνευθῶσι σαφέστερον αἱ ἐκδηλώσεις καὶ τὰ ἔθιμα τοῦ ἀρρενολογικοῦ κύκλου. Ὁ σύζυγος ἐνεργεῖ, ὡς θὰ ἴδωμεν, ἀποβλέπων εἰς τὸ καλὸν καὶ θέλων νὰ βοηθήσῃ οὐ μόνον τὸ τέκνον του, ἀλλὰ καὶ τὴν σύζυγόν του.

¹⁾ Βλ. σχετικῶς Ν. Γ. Πολίτου, «Ὡκυτόκια» (Λαογραφία, τόμ. ΣΤ' σελ. 336 - 338 = Λαογρ. Σύμμ. Β' σελ. 309-310) καὶ «Τὰ κατὰ τὴν γέννησιν» (Λαογρ. Σύμμ. Γ' σελ. 219).

²⁾ Βλ. E. Crawley, ἔ. ἀ. σελ. 185-186 καὶ E. Samter, Geburt, Hochzeit und Tod, Leipzig 1911 σελ. 95, 1.

³⁾ J. F. Lafitau Moeurs des sauvages américains. Τόμ. I (Paris 1724) σ. 259.

⁴⁾ Max Müller, «Chips from a german Workshop» II 28r (παρὰ R. Corso ἔ. ἀ. σελ. 7, 6).

⁵⁾ Ὁρθῶς π.χ. ἐπικαλεῖται διὰ τὴν περίπτωσιν αὐτὴν, ἐκ τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς μυθολογίας, ὁ R. Corso τὴν ἐκ τῆς κεφαλῆς τοῦ Διὸς γέννησιν τῆς Ἀθηνᾶς, τὴν ὁποίαν θεωρεῖ ἀρρενολογικὴν πρᾶξιν νύμφεως (Βλέπε Raffaele Corso, «Il mito della nascita di Minerva ed un racconto popolare della Corsica» εἰς τὸ περιοδ. Folklore, ἔτος 5ον [Napoli 1950] ἀρ. 1-2).

διὰ τὸν εὐτυχῇ τοκετόν, ἡ δὲ συζυγικὴ ιδιότης του τὸν προστατευτικὸν ρόλον, τὸν ὁποῖον ἀναλαμβάνει κατὰ τῶν βλαπτικῶν τῆς λεχοῦς καὶ τοῦ βρέφους δαιμόνων. Τὸ συννυπεύθυνον ἐπίσης τοῦ συζύγου διὰ τὴν αἰσίαν ἔκβασιν τοῦ τοκετοῦ, ὁ συμμερισμὸς τῶν πόνων τῆς συζύγου του καὶ ἡ πρὸς βοήθειαν αὐτῆς διάθεσίς του, εἶναι παράγοντες ἡθικοί, τοὺς ὁποίους δὲν δυνάμεθα νὰ παραβλέψωμεν.

Ὅφειλόμεν λοιπὸν νὰ δεχθῶμεν συνδυασμὸν τῶν ἐκτεθεισῶν ἀπόψεων, προκειμένου νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὰ ἐμφανιζόμενα ὡς ἀρρενολογικὰ νεοελληνικὰ ἔθιμα, τὰ ὁποῖα ἄλλωστε μαρτυροῦν ἐν τῇ ποικιλίᾳ τῶν περὶ τῆς παρουσίας ὄλων τῶν ὡς ἄνω παραγόντων¹⁾.

Ὅμιλοῦμεν ἤδη περὶ ἀρρενολογικῶν ἐθίμων (coutumes de couvade) καὶ οὐχὶ περὶ τοῦ ἐθίμου τῆς ἀρρενολοχείας (la couvade). Ἀφ' ὅτου διευτυπώθη ἡ ἀποψις περὶ τοῦ μαγικοσυμπαθητικοῦ χαρακτήρος τοῦ ἐθίμου τούτου, οἱ ἀνθρωπολόγοι παρηκολούθησαν καὶ τὴν πρὸ τοῦ τοκετοῦ περίεχον, ὡς καὶ τὴν μετ' αὐτόν²⁾. Συμπεριέλαβον εἰς τοῦτο καὶ τοὺς δαιμονιακτοῦς περιορισμοὺς τοῦ συζύγου κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἐγκυμοσύνης, τὰς προφειδίας καὶ τὰς μαγικὰς ἐνεργείας αὐτοῦ πρὸς διευκόλυνσιν τοῦ τοκετοῦ καὶ τὴν ἐπιμετησίαν καὶ ἑπείτα εἰς τὴν φύλαξιν τοῦ βρέφους καὶ τῆς λεχοῦς³⁾.

Ἐντεῦθεν καὶ τὸ ἐγχείρημα τῆς παρὰ τὴν μελέτης, νὰ συγκεντρώσῃ καὶ παρουσιάσῃ ὡς συναφῇ ἀρρενολογικὰ ἔθιμα ἡ ἐπιθεώρησις αὐτῶν ὅλα τὰ παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ ἐθιζόμενα, τὰ ἀφορῶντα εἰς τὰς ἐνεργείας καὶ τὴν συμπαράστασιν τοῦ συζύγου κατὰ τὸν τοκετόν, ἀπὸ τῆς ἐγκυμοσύνης μέχρι τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς λοχείας τῆς συζύγου του.

Ὅσον καὶ ἂν δὲν ἐμφανίζεται ἐν Ἑλλάδι αὐτὸ καθ' αὐτὸ τὸ ἔθιμον τῆς ἀρρενολογικῆς κατακλίσεως (couvade), ὅμως τὸ πλῆθος τῶν περὶ τὸν τοκετόν ὑποχρέωσεων καὶ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ συζύγου εἶναι τοσοῦτον καὶ οὕτως ἐνδεικτικὸν τῆς

¹⁾ Ὁμοίως καὶ ὁ Ἰσπανὸς λαογράφος Cago Baroja, στηριζόμενος εἰς διεθνεῖς καὶ ἰσπανικὰς περιπτώσεις, ἐπιχειρεῖ συνδυασμὸν τῆς μαγικῆς καὶ νομικῆς ἐρμηνείας τῶν ἀρρενολογικῶν ἐθίμων, ἐφ' ὅσον εἰς ταῦτα ὁ σύζυγος ἀφ' ἐνὸς μὲν φοβεῖται νὰ παραβῇ ὀρισμένους μαγικὰς ἀπαγορεύσεις, ἀφ' ἑτέρου δὲ προσπαθεῖ νὰ βεβαιώσῃ ἑαυτὸν καὶ τοὺς ἄλλους περὶ τῆς αὐθεντικῆς του πατρότητος. [«Mater semper certa... pater etiam!»] ἔ.ἀ. σελ. 179.

²⁾ Βλέπε κυρίως: J. G. Frazer, Totemism and Exogamy, τόμ. 4^{ος} σ. 254-255.

³⁾ Οὕτω π.χ. εἰς τὸ περὶ τῆς ἀρρενολογικῆς κεφάλαιον τοῦ βιβλίου τοῦ Crawley, (ἐνθ' ἂν.) γίνεται λόγος περὶ ἐθίμων, οἷα: ἡ ἀποφυγὴ ὀρισμένων τροφῶν ὑπὸ τοῦ συζύγου κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἐγκυμοσύνης (σ. 178-179), αἱ κινήσεις καὶ ἐνεργεαὶ του εἰς περιπτώσιν δυστοκίας (σ. 187), ἡ τοποθέτησις ἐνδυμάτων του ἐπὶ τῆς λεχοῦς (σ. 187-188) καὶ ἄλλαι ἀποδιωκτικαὶ τῶν δαιμόνων ἐνεργεαὶ αὐτοῦ.

ψυχολογικής, μαγικής και σχεδόν οργανικής συμμετοχής αὐτοῦ εἰς τὸ γεγονός τῆς γεννήσεως, ὥστε θὰ ἦτο ἔξω τῆς λαογραφικῆς πραγματικότητος, ἂν ἐλέγομεν ὅτι οὐδόλως ἀπαντῶνται ἀρρενολογικὰ ἔθιμα παρ' ἡμῖν.

Ἡ ὑπαγωγή ἄλλωστε τῶν ποικίλων τούτων ἐθίμων ὑπὸ τὸν γενικὸν κύκλον τῆς ἀρρενολογείας εἶναι καὶ ἡ πλέον σκόπιμος μεθοδολογικὴ ἐνέργεια, ἐπειδὴ βοηθεῖ εἰς τὴν καλυτέραν συγκέντρωσιν καὶ τὴν συγκριτικὴν μελέτην τῶν στοιχείων, ὅσα παρὰ τὸν φυσικὸν ρόλον τῆς μητρὸς καταδεικνύουν καὶ τὴν συγκινητικὴν συμμετοχὴν τοῦ ἀρρενος γονέως εἰς τὸν τοκετόν.

Συνεκέντρωσα στοιχεῖα ἐξ ὅλων σχεδὸν τῶν ἐλληνικῶν τόπων, χρησιμοποιήσας πρὸς τοῦτο ἀφ' ἐνὸς μὲν τὰ ἐν τῷ Λαογραφικῷ Ἀρχεῖῳ τῆς Ἀκαδημίας κατατεθειμένα χειρόγραφα¹⁾, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὰς δημοσιευμένας λαογραφικὰς συλλογὰς, ἐπίσης δὲ καὶ ἰδίας πληροφορίας, τὰς ὁποίας δι' εἰδικῶν ἐρωτημάτων συνέλεξα²⁾.

Τὴν σχετικὴν ὕλην θὰ παρουσιάσω ἀντὶ τῆς με πορείαν σύμφωνα πρὸς τὰ κατὰ τὴν γέννησιν χρονολογικῶς ἐθιμικά, ἀπὸ διασρέσω ταύτην εἰς τρεῖς βασικοὺς σταθμούς: πρὸ τοῦ τοκετοῦ, κατὰ τὸν τοκετόν καὶ μετὰ τὸν τοκετόν. Ἀπὸ τὴν συχνότητα καὶ τὸ εἶδος τῶν εἰς ἑκάστην ἀναφέροντων ἐθίμων θὰ διακρίνῃ ἡ ἀναγνώστης νὰ συμπεράνῃ πρὸς τὴν σημασίαν, ἣν ἔχει παρὰ τὸ λαὸν ἡ ἐκαστοτε συμπαραστάσις τοῦ συζύγου εἰς τὸν τοκετόν, ὅτι δὲ καὶ νὰ κρίνῃ περὶ τῆς λαογραφικῆς φύσεως καὶ τῆς σκοπιμότητος τῶν ἐθιζομένων. Διότι ἡ παρούσα μελέτη, συγκεντροῦσα ἅμα καὶ προσφέρουσα τὰ πακίλα καὶ ἐν πολλοῖς ἄγνωστα νεο-ἐλληνικὰ ἔθιμα τῆς συμβολικῆς συμμετοχῆς τοῦ συζύγου εἰς τὸν τοκετόν, εἶναι συγ-

¹⁾ Πλουσιώτερα ὥς πρὸς τὰ στοιχεῖα αὐτὰ ὑπῆρξαν τὰ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη εἰσαχθέντα εἰς τὸ Ἀρχεῖον χειρόγραφα, τὰ σταλέντα ὑπὸ δημοδιδασκάλων κ.ἄ., ὅσοι παρεκινήθησαν καὶ καθωδηγήθησαν εἰς τοῦτο ὑπὸ τῶν ἐρωτηματολογίων τοῦ Ἀρχείου, τῶν συνταχθέντων ὑπὸ τοῦ Διευθυντοῦ αὐτοῦ. (Βλ. Γεωργίου Α. Μέγα, Ζητήματα Ἑλληνικῆς Λαογραφίας, τευχὸς πρῶτον (ἀνάτυπον ἐκ τῆς Ἑλετηρίδος τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου 1939) σελ. 24-34).

²⁾ Ὅφειλω νὰ εὐχαριστήσω τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τῆς ἐν Ἀθήναις Σχολῆς Μαιῶν «Βιργινία Σκυλίτση», τὸ ὁποῖον ἐπέτρεψε νὰ διανείμω εἰς τὰς μαθητρίδας, κατὰ τὸ ἔτος 1953, ἐρωτήματά μου καὶ εὐγενῶς μοὶ μετεβίβασε τὰς ἀπαντήσεις των. Ἐπίσης εὐχαριστῶ τοὺς συμπολίτας μου Ἐπιθεωρητὰς τῆς Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως, Κονίτσης κ. Εὐάγγελον Μακρῆν καὶ Λευκάδος κ. Δημήτριον Γερούλανον, οἵτινες κατὰ τὸ ἔτος 1953 ἐνδιεφέρθησαν διὰ τὸ θέμα μου καὶ συνεκέντρωσαν παρὰ τῶν ὑπ' αὐτοὺς δημοδιδασκάλων σημαντικωτάτας πληροφορίας, τὰς ὁποίας μοὶ ἀπέστειλαν. Εὐχαριστῶ ὁμοίως καὶ τοὺς ἐκ Κρήτης πληροφοριοδότας μου: τὴν λαογράφον κυρίαν Εὐάγγελίαν Φραγκάκη καὶ τὸν ἐν Κρουσῶνι Ἡρακλείου δημοδιδάσκαλον κ. Κωνσταντῖνον Μανουράν, ἐν τέλει δὲ καὶ τὰς ἐκ διαφόρων ἐλληνικῶν ἐπαρχιῶν καταγομένας μαθητρίδας τῆς Σχολῆς Στελεχῶν Κοιν. Προνοίας ΧΕΝ τοῦ ἔτους 1955-56, τὰς ὁποίας ἠρώτησα.

χρόνως καὶ συλλογῇ, ἀποβλέπουσα εἰς τὸν κατατοπισμὸν καὶ τὴν παροχὴν στοι-
χειῶν πρὸς περαιτέρω ἔρευναν καὶ μελέτην.

Α' Ο ΣΥΖΥΓΟΣ ΠΡΟ ΤΟΥ ΤΟΚΕΤΟΥ

Ὁλόκληρος ὁ χρόνος τῆς ἐγκυμοσύνης τῆς γυναίκος σημειοῖ διὰ τὸν σύζυγον τὴν πρώτην περίοδον τῶν πατρικῶν συναισθημάτων, ἔτι δὲ καὶ τῶν ἀναλαμβάνοντων ὑπ' αὐτοῦ φυλακτικῶν μέτρων διὰ τὸν ἀναμενόμενον τοκετόν.

Ἡ ἀλληλεγγύη πρῶτον καὶ τὸ σχεδὸν συνυπεύθυνον διὰ τὴν ἐγκυμοσύνην τῆς συζύγου του ἐκδηλοῦνται πολλάκις κατὰ τρόπον ὀργανικόν. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ φράσις, τὴν ὁποίαν μεταχειρίζονται οἱ Ἑλτανήσιοι προκειμένου νὰ ὁμιλήσωσι περὶ συζύγου, τοῦ ὁποίου ἡ γυνὴ εἶναι ἐγκυος: «*Αὐτὸς εἶναι τώρα γαστρωμένος ἄθρωπος*. Καί: *Τί θέλω ἐγὼ μαζί σας σὺς ταβέρνες, γαστρωμένος ἄθρωπος*;» (Ζάκυνθος, ἀνακοίνωσις κ. Ι. Παυτοπούλου).

Ειδικώτερον ὁμως ἡ ψυχικὴ ἢ καὶ σωματικὴ συμπαράστασις καὶ συνευθύνη τοῦ συζύγου καταφαίνεται εἰς τὰς ἐκδηλώσεις τῆς κακοήθειας, τὰ λεγόμενα «*πυθιλοποιήματα*», καθὼς καὶ εἰς τὴν τήρησιν τῆς τιμῆς τοῦ ἁγίου Συναγῶν καὶ τὴν προφύλαξιν ἀπὸ ἄλλας πηδαλίας ἀφομοιώσεως τοῦ ἑαυτοῦ.

1. Τὰ πιδυμντούσια.

Εἶναι γνωστὴ ἡ παγκόσμιος ἀντίληψις—ἀνταποκρινομένη καὶ εἰς φυσιολογικὰς ἰατρικὰς διαπιστώσεις—ὅτι κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἐγκυμοσύνης ἡ γυνὴ δύναται νὰ παρουσιάσῃ ἀσυγκράτητον ἐπιθυμίαν πρὸς τινὰ τροφήν, καὶ ὅτι ἡ μὴ ἱκανοποίησις αὐτῆς δύναται νὰ ἐπιφέρῃ κάκωσιν εἰς τὸ ἔμβρυον ¹⁾. Διὰ τὴν ἱκανοποίησιν τῶν ἐπιθυμιῶν τούτων τῆς ἐγκύου ἀμεσώτερον ἐνδεδειγμένος εἶναι ὁ σίϋστος, ὅχι μόνον ἐπειδὴ εἶναι πλησιέστερος πρὸς τὴν σίϋσιν του, ἀλλὰ καὶ ἐπειδὴ εἶναι συνυπεύθυνος εἰς τὴν ἐγκυμοσύνην τῆς. Ἴδου τὶ διδάσκουν αἱ σχετικαὶ νεοελληνικαὶ εἰδήσεις.

Katà tò διάστημα τῆς ἐγκυμοσύνης.... ὁ σύζυγος εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ἐκπληροῖ ὅλας τὰς ἐπιθυμίας τῆς γυναικὸς του. Ὅτι, διήποτε ζητήσῃ, πρέπει νὰ τῆς δοθῇ. Κύνθος 1897, H. Hauttecoeur. (βλ. Α. Γούραρη, Ἡ Κύνθος, Ἀθῆναι 1938, Παράοσημα, σελ. γ').

Τὸς μῆνες πὺν εἶναι ἔγκυος ἡ γυναῖκα του, ὁ ἄντρας πρέπει νὰ τὴν προσέχη.

¹⁾ Βλ. σχετικῶς Ν. Γ. Πολίτου, Τὰ κατὰ τὴν γέννησιν, ἔ. ἀ. σελ. 217. Γ. Α. Μέγα, Ζητήματα Ἑλληνικῆς Λαογραφίας, ἔ. ἀ. σελ. 26. Arnold van Gennep, Manuel de Folklore français contemporain, Τόμ. Α 1, σ. 115-116 («les envies»).

νά τῆς πηγαίνῃ νά τρώῃ ὅ,τι ἐπιθυμῇ. Ὁ,τι βγῇ φρέσκο στήν ἀγορά τῆς ἐποχῆς, πρέπει νά τῆς τ' ἀγοράσῃ, γιά νά μὴν τὸ ἐπιθυμῇ καὶ τῆς λείψῃ (Κομοτινὴ 1956, Ε. Ζαφειριάδου, μαθήτρια ΧΕΝ).

Ὅσο εἶναι ἔγκυος ἡ γυναῖκα, ὁ ἄντρας τῆς πρέπει νά τῆς πηγαίνῃ κάτω « ξαφνικὸ » φαγώσιμο (φροῦτο, γλυκό, μεζέ, ὅ,τι νά 'ναι). Τὰ « ξαφνικά » τ' ἀγαπάει κ' ἡ ἴδια, ἀλλὰ τὰ θέλει καὶ τὸ παιδί. (Ἅγιος Νικόλαος Κρήτης 1956, Μ. Βουκικλάρη, μαθήτρια ΧΕΝ).

Σελίδας ὅλας ἤθελον πληρώσει, ἐὰν ἐπιχείρουν νά ἀπαριθμήσω τὰς θυσίας, εἰς ἃς ὑποβάλλεται ὁ ἀνὴρ πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ἐπιθυμιῶν τῆς « κακοφυχούσης » συζύγου του. (Σκοπὸς Θράκης 1890, Λ. Α. 155, 21 Α. Χρηστίδης).

Λένε... τοῦτον τὸ μῦθο: Κάποιος τῆς θυμήθηκε (=ἐπεθύμησε) τὸ βράδυ κρέας, καὶ μὴ βρίσκοντάς το ἔκοψε λίγη σόργοτσα (=τὴ βρώμικη πέτσα) ἀπ' τὴν πατοῦσα τοῦ ἀντρα τῆς, τὴν ἔφαγε καὶ τὴν ἔφαγε. Ἡ λιγούρα ὅμως μεγάλωσε, καὶ γιά νά ξελιγουριαστῇ θέλησε νά κόψῃ κ' ἄλλο σῶμα. Ὁ ἄντρας τῆς φυνικά δὲν τὴν ἄφησε, καὶ τὴν ἄλλη μέρα ἀπόβαλε ὅλο πακότ. Τοῦ ἐνὸς τὸ στόμα βρέθηκε ἡ φαγωμένη σόργοτσα, ἐνῶ στοῦ ἄλλου δὲν βρέθηκε τίποτα, γιὰ δὲν πρόλαβε νά φάῃ κ' ἄλλο, καὶ γιὰ τοῦτο ἀπόρριξε. (Ἡστορία 1960, Λαογραφία τόμ. II, σελ. 348, Ν. Α. Ψυχογιός¹⁾).

2. Τὰ σημάδια.

Ἐπίσης γνωστὴ καὶ παγκόσμιος εἶναι ἡ πρόληψις, καθ' ἣν ὠρισμένοι ἐπαφαὶ καὶ χειρονομίαι, γινόμεναι ὑπὸ τῆς μητρὸς κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἐγκυμοσύνης, δύνανται ν' ἀποτυπωθοῦν ἐπὶ τοῦ σώματος τοῦ ἐμβρύου, κατὰ τρόπον ἐπιφέροντα πολλάκις δυσμορφίαν²⁾. Ἐν Ἑλλάδι ἡ πρόληψις αὕτη ἔχει συνδεθῇ παρετυμολογικῶς μὲ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Συμεῶν (Συμιός, Σημιός, σημειώνω, σημάδι) ἣτις ἄγεται τετράκις τοῦ ἔτους³⁾ καὶ τῆς ὁποίας τὴν ἐκάστοτε ἀργίαν τηροῦσιν αὐστηρότατα αἱ ἔγκυοι γυναῖκες. Ὁ,τιδήποτε ἐγγίσωσιν ἐργαζόμεναι κατὰ μίαν τῶν ἡμερῶν αὐτῶν, δύναται ν' ἀποτυπωθῇ (σημαδευτῇ) ἐπὶ τοῦ σώματος τοῦ κυοφορουμένου τέκνου των⁴⁾.

Ἐνδιαφέρουν ὅμως ἡμᾶς ἐνταῦθα αἱ περιπτώσεις, κατὰ τὰς ὁποίας καὶ ὁ

¹⁾ Βλ. παρομοίαν διήγησιν καὶ ἐκ Μεσσηνίας (Λ. Α. 1566 σελ. 6, Μ. Τσάκωνα, 1944).

²⁾ Βλ. σχετικῶς: *A van Gennep* ἔ. ἀ. σελ. 115-116.

³⁾ 1η Σεπτεμβρίου: Συμεῶν τοῦ Στυλίου, 3η Φεβρουαρίου: Συμεῶν τοῦ Θεοδόχου, 24η Μαΐου: Συμεῶν τοῦ ἐν τῷ Θαυμασιῷ Ὄρει, καὶ 21η Ἰουλίου: Συμεῶν τοῦ διὰ Χριστὸν Σαλοῦ.

⁴⁾ Βλ. σχετικῶς: Ν. Γ. Πολίτου «Ὡκυτόκια», Λαογραφία τόμ. ΣΤ' σ. 344-5 (=Λαογρ. Σύμμ. Β' σελ. 314-315) καὶ Γ. Α. Μέγα Ζητήματα Ἑλληνικῆς Λαογραφίας, τεύχος Α' σελ. 27, ὅπου ἀναφέρονται καὶ ἄλλων ἁγίων αἱ ἀργίαι.

σύζυγος συμερίζεται τὴν ἀπαγόρευσιν ταύτην καὶ τηρεῖ συνυπευθύνως μετὰ τῆς γυναικὸς τοῦ τὰς ἀργίας τῶν ἡμερῶν αὐτῶν.

Ἐκ Θράκης ἰδίως ἔχομεν πληροφορίας, ὅτι:

Κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ ἁγίου Συμεῶν (3 Φεβρ.), οὐ μόνον ἡ ἔγκυος γυνή, ἀλλὰ καὶ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς πρέπει νὰ ἀπέχῃσι πάσης ἐργασίας, διατηροῦντες τὴν ἡμέραν τοῦ Συμεῶν... διότι ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει οἱ ἐργασθέντες κατὰ τὴν ἡμέραν αὐτὴν θὰ κάμωσι παιδιὰ σημειωμένα. (Ἀλμαλὶ Μαλγάρων 1891, Λ. Α. 151 σελ. 7. Ν. Κωνσταντινίδης).

Τὸ νέον ἀνδρόγυνον μετὰ λεπτολόγον ἀργίας ἐορτάζει τὴν μνήμην ἀφοτέρων τῶν Συμεῶν, τοῦ τε Θεοδόχου (3 Φεβρ.) καὶ τοῦ Στυλίου (1 Σ/βρίου), καὶ τοῦτο ἵνα μὴ τὸ κυοφορηθησόμενον γεννηθῇ σημειωμένο, τουτέστιν ἀνάπηρον. (Καλλιπόλις, Α. Οἰκονομίδης, Ἀρχεῖον Θρακικοῦ Θησαυροῦ, τόμ. Γ' 1936-7 σ. 91).

Καὶ ὁ ἄνδρας, ὅταν ἡ γυναῖκα τοῦ εἶναι ἔγκυος, πρέπει καὶ αὐτὸς νὰ μὴν ἐργασθῇ φανερά [τὶς 3 ἡμέρες τῶν «Συμεῶν», 1-3 Φεβρ.] μήπως τὸν δῇ ἄλλος καὶ τὸ μελετήσῃ, (Ἑλληνικὴ Σταμούλη-Σαραντῆ, περιόδ. Θρακικά τόμ. Α' [Ἀθῆναι 1928] σελ. 128. Πρβλ. καὶ σελ. 403).

Τὴν ἡμέραν τοῦ ἁγίου Συμεῶν, ἡ ἔγκυος καὶ ὁ συζυγὸς τῆς δὲν ἔπιανον ἐργαλεὺς στὰ χεῖρά τους, γὰρ νὰ μὴ γεννῶνται τὸ παιδί με σημάδι, σὰν τὸ ἐργαλεῖο αὐτό. (Πρόσφυγες Ἀδριανουπόλεως, 1953, Καλλιπὴ Φριλάκου, μαθήτρια Σχολῆς Μαιῶν).

Τ' ἁγίου Συμεῶν δὲν δουλεύουν, αἵτε ἡ γυναῖκα ποὺ εἶναι ἔγκυος, οὔτε ὁ ἀντὴρ τῆς, γὰρ θὰ γεννηθῇ τὸ παιδί τους σημειωμένο (Κομοτινὴ 1956, Ε. Ζαφειριάδου, μαθήτρια ΧΕΝ).

Ὅμοίως ἐν Θάσῳ:

Ἄμα εἶναι ἡ γυναῖκα ἀγκαστρωμένη, τὸ ἀντρίγγον δὲν κάνει νὰ πιάσῃ τίποτε τὴν ἡμέραν τ' αἱ Συμιοῦ... Κάποιον... ποὺ κρατοῦσε χιαπόδι στὸ χέρι, τὸν ρώτησε μιὰ γειτόνισσά του. «Καλά, χιαπόδ' ἔπιασες σήμερα, ποὺ εἶναι τοῦ Συμιοῦ καὶ ἔχ' ἀγκαστρωμέν' γυναῖκα;» Καὶ τὸ παιδί ἔβγαλε χιαπόδι στὸ ποδάρι. (Ν. Ἀργυρίου 1953, Λ. Α. 1806 σελ. 29-30).

Τοιαῦται χαρακτηριστικαὶ ἀφηγήσεις μᾶς παραδίδονται συχναί:

«Ὁ ἀδελφός μου πῆγαινε στὸ κυνήγ' τ' αἱγιου Σύμιου, κι' ἡ γυναῖκα τ' τὸν ἐμπόδιζε. «Ἄ, γυναῖκεία λόγια δὲν ἀκούω», εἶπε, καὶ πῆγε. Σκότωσε δυὸ λαγούς, καὶ σὰν τοὺς πῆγε στὸ σπῖτ', τὴ γυναῖκα τ' ὅλο τὴν ἔτρωγε ἡ ὑποψία. Τὸ παιδί ὕστερα γεννῆθ' κε τὸ πρόσωπό τ' ἴδιος λαγός, μὲ τὴ μούρ' καὶ τ' ἀφτιά λαγοῦ, καὶ τρώμαξε ὅλο τὸ χωριὸ καὶ θάμαξε». (Ἑλπ. Σταμούλη-Σαραντῆ, περιόδ. Θρακικά, τόμ. Α' σ. 403. Πρβλ. ὁμοίας ἀφηγήσεις καὶ εἰς τὰς σελ. 128-129). Ἐπίσης:

Εἰς τὴν Καλλιπόλιν τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης κάποιος τὴν ἡμέραν τοῦ ἁγίου

Συμεών περιποιόταν (καθαίριζε) τὸ ἄλογό του, τὸ ὁποῖον εἶχε ἄσπρο χρῶμα. Πέρασε κάποιος ἄλλος κ' ἀφοῦ τὸν εἶδε τοῦ εἶπε: — Σήμερα, ἡμέρα πὺν εἶναι, ἐργάζεσαι, ἀφοῦ ἔχεις γυναικα ἔγκυο; — Τί ὠραιότερο πράγμα θέλω ἀπ' αὐτό, εἶπε ἐκεῖνος, νὰ γίνῃ τὸ παιδί μου ἄσπρο; Τὸ παιδί, ὅλα τὰ τριχωτὰ μέρη τοῦ σώματός του τὰ εἶχε κατάλευκα: φρύδια, μαλλιά, τοῖνονορα. (Γ. Πρωτόπαπας 1953, Λ. Α. 1956 σελ. 10).

Ἐνας γεωργός, τὴν ἡμέρα τοῦ ἁγίου Συμεών δὲν πῆγε στὸ χωράφι νὰ ἐργασθῇ, παρὰ πῆρε νὰ πελεκᾷ κάποιο στραβόξυλο, γιὰ νὰ κἀνῃ ποδάρι τοῦ ξύλινου ἀλειτριοῦ του. Ἡ γυναικα του, ἔγκυος, καθισμένη λίγο πὺδ πέρα, τὸν σεργιανοῦσε γιὰ νὰ περάσῃ τὴν ὥρα της. Ἀκούει ὁ γείτονάς του τὸν κρότο τοῦ σκεπαρινοῦ πὺν χτυποῦσε, πηγαίνει κοντὰ νὰ ἰδῇ, καὶ λέει: «Νιὲ Γιάννη νιέε, σήμερα βρῆκες νὰ κἀνης τὸ ἀλέτρι σου;» Ἀποτέλεσμα: ὅταν γέννησε ἡ γυναικα, τὸ κοριτσάκι γεννήθηκε μὲ στραβὰ πόδια, ἀπ' τὸν ἀστράγαλο καὶ κάτω. (Β. Δεληγιάννη, Λαογραφικὰ Κουβουκλίων Προύσης, Μικρασιατικὰ Χρονικὰ, τόμος Ε΄, Ἀθῆναι 1952, σελ. 195).

Ἡ τελευταία ἐκ Μικρῶς Ἀσίας ἀνήγγειλε μαρτυροῦν ὅτι ἡ ἰδέα τῆς κοινῆς εὐθύνης τοῦ συζύγου εἰς τὴν τήρησιν τῆς ἐσότητος τοῦ ἁγίου Συμεών δὲν ἐπιχωριάζει μόνον ἐν Θράκῃ. Ἐχομεν ἄλλωστε καὶ ἐν ἄλλων τόπων ὁμοίας εἰδήσεις. Π.χ.:

Τὴν ἡμέραν τοῦ ἁγίου Συμεών, ἡ ἔγκυος γυναικα καὶ ὁ ἀνδρας της δὲν πρέπει νὰ κάνουν καμιά ἐργασία, μὰ νὰ μὴ γεννηθῇ σημειωμένο τὸ παιδί τους. (Λέσβος. Ἐφημ. «Ταχυδρόμος Μυτιλήνης», 12 Δεκ. 1929). Καὶ:

Στὶς 3 τοῦ Φλεβάρη καὶ στὶς 29 τοῦ αὐτοῦ ἡ ἡγαστρωμένη δὲν πρέπει νὰ δουλέψῃ, οὔτε κ' ὁ ἄντρας της, γιὰτὶ τότε τὸ παιδί βγαίνει σημειωμένο. (Ὑδρα. Ν. Χιλιορῆ, Ὑδρεῖκα λαογραφικά. Πειραιεύς 1931, σελ. 58-9).

Ἡ συννποχρέωσις τοῦ συζύγου ν' ἀποφεύγῃ μετὰ τῆς συζύγου του ὅ,τι θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τοῦ κυοφορουμένου δὲν περιορίζεται εἰς τὰς ἡμέρας τοῦ ἁγίου Συμεών, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλου χρόνου ἐκδηλώσεις καὶ ἐνεργείας.

Κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἐγκυμοσύνης πρέπει νὰ προσέχῃ ἡ κυοφοροῦσα νὰ μὴν κοροιδέψῃ ἢ παραξενευτῇ εἰς τὴν θέαν ὠρισμένων ἀνωμάτων καταστάσεων, π.χ. νὰ μὴν παρατηρῇ ἐπὶ πολλή ὥρα τὶς πάπιες πὺν κολυμποῦν, διότι τὸ παιδί της θὰ γεννηθῇ μὲ συνδακτυλία νὰ μὴ ὅτῃ σακάτη καὶ γελάσῃ εἰς βάρος του, γιὰτὶ τὸ παιδί της θὰ γεννηθῇ ἐλαττωματικό. Τὸ αὐτὸ ἐπιβάλλεται καὶ εἰς τὸν σύζυγον. (Καλὸς Ἀγρός Δράμας 1953, Εὐαγγελία Χατζηαθανασίου, μαθήτρια Σχολῆς Μαιῶν)¹⁾.

Καὶ τοὺς συζύγους των δὲν ἐπιτρέπουν οἱ ἐγκυμοῦσες νὰ ἀνάπτουν τὸ τσι-

¹⁾ Τοιαύτας γενικωτέρας ἀπαγορεύσεις ἐπιβαλλομένας εἰς τὰς ἐγκύους «πρὸς ἀποτροπὴν ἐνδεχομένης βλάβης τοῦ παιδίου», συναντῶμεν πολλὰς καὶ ποικίλας εἰς τὰ ἑλληνικὰ ἔθιμα.

γάρο ἀπὸ τὸ λύχνον ἢ τὴν λάμπα, γὰρ νὰ μὴ γίνῃ τοιμπλιασμένο τὸ παιδί. (Σάμος 1956, Λαογραφία, τόμ. ΙΣΤ' σ. 215, Ἀναστάσιος Βρόντης)¹⁾.

3. Ἄλλαι ἐνέργειαι.

Ὑπάρχει μία κατηγορία ἐνεργειῶν ἢ ἀποφυγῶν κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἐγκυμοσύνης, ἀφορωσῶν ἐπίσης εἰς τὸν σύζυγον, τὰς ὁποίας δὲν δυνάμεθα νὰ ἐντάξωμεν εἰς τὰς προεκτεθείσας «σωματολογικάς». Προέκειται περὶ «μαγικωτέρων» ἀποφυγῶν ἢ ἐπεμβάσεων, αἵτινες προϋποθέτουν ἄλλας ἐπηρείας²⁾. Εἶναι π.χ. περίεργος ἢ περίπτωσις τὴν ὁποίαν πληροφορούμεθα ἀπὸ δύο ἐλληνικοὺς τόπους:

Ἐφ' ὅσον εἶναι ἔγκυος [ἢ γυναῖκα], δὲν πρέπει νὰ βάζῃ [=νὰ φορῇ] τὰ παπούτσια τοῦ ἀντρός της, διότι τότε, ἂν ὑποφέρῃ στὴ γέννα, θὰ πρέπει νὰ βάλῃ μέσα νερὸ νὰ πιῇ. (Ἀμοργός 1953, Λ. Α. 1953 Α' σ. 37 Λ. Σῆμος. Πρὸβλ. καὶ Λ. Α. 1954 Α' σελ. 40).

Μιὰ ἔγκυος δὲν πρέπει ... νὰ φορέσῃ ἀπαρχὴν παντούφλα, καὶ ἂν ποτε φορέσῃ, πρέπει νὰ πιῇ νερὸ μὲ παντούφλα τοῦ ἀνδρός, διὰ τὰς δυσκόλους στιγμὰς τοῦ τοκετοῦ. («Πέργαμος» ἔκδ. Κοινότητος Περναίων Μυτιλήνης 1929 σελ. 244).

Ν. Γ. Πολίτης γράφει περὶ τῆς ἀνηθείας τοῦ προσφύρου ὕδατος (μετὰ διαλελυμένον ἅλατος) ἐντὸς ὑποδημάτων εἰς τὴν ἀνασκόπουν³⁾ δὲν ἔχει ὑπ' ὄψιν του τὴν συσχέτισιν ταύτην πρὸς τὴν κατὰ τὴν ἐγκυμοσύνην ἀπαγόρευσιν, οὐδὲ φαίνεται γνωρίζων πλείονας τῆς ἐξ Οἰνουπόλεως τῆς Χακωνίας μνημονευομένης ὑπ' αὐτοῦ εἰδήσεως. Ὡς θὰ ἴδωμεν ὅμως, ἡ πρὸς ὅσον τῆς δυστοκίας ἐνέργεια ἐκείνη συνηθίζεται πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, ἡ δὲ ἐξηγηθεῖα τῆς δύναται νὰ στηριχθῇ καὶ εἰς

(Βλ. Ν. Γ. Πολίτου: «Τὰ κατὰ τὴν γέννησιν» Λαογραφ. Σύμμ. Ι' σ. 216-7 καὶ Γ. Α. Μέγα, Ζητήματα Ἑλλ. Λαογραφίας, τευχὸς Α' σελ. 26-27). Δὲν ἔχομεν ὅμως πάντοτε μαρτυρίας ὅτι αὗται ἐπιβάλλονται ἐξ ἴσου καὶ εἰς τὸν σύζυγον. Πιθανῶς δὲν ἐδόθη εἰς τοῦτο ἡ δέουσα προσοχὴ παρὰ τῶν συλλογέων. Ἀντιθέτως διὰ ξένα παρόμοια ἔθιμα μαρτυρεῖται συχνότατα ἡ συνευθύνῃ τοῦ συζύγου. (Βλ. E. Crawley, τόμ. II σελ. 177-179).

¹⁾ Εἰς τὸ κείμενον ἡ ἀπαγόρευσις αὕτη φαίνεται ἀναφερομένη εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ ἀγ. Συμεών. Ἐπειδὴ ὅμως τοῦτο δὲν καθορίζεται σαφῶς, εἶναι πιθανόν ὅτι ἐκτείνεται εἰς ὅλον τὸ διάστημα τῆς ἐγκυμοσύνης.

²⁾ Γενικῶς διὰ τὰς ὑπερφυσικάς ἐπηρείας τῆς περιόδου τῆς ἐγκυμοσύνης ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν συζύγων, ὁ Α. van Gennep γράφει: Chez les peuples de l'antiquité et chez les peuples dits primitifs, la grossesse constitue l'un de ses stades de marge, dont il vient d'être parlé, la femme enceinte et souvent le mari étant entachés d'impureté, très sensibles aux influences surnaturelles dangereuses et en quelque sorte extraits de la vie sociale ordinaire (Manuel de Folklore français contemporain, τόμ. Α, 1 σελ. 111-115).

³⁾ Βλ. Λαογραφίαν, τόμ. ΣΤ' σελ. 314-316 (= Λαογρ. Σύμμ. τόμ. Β' σελ. 294).

ἄλλα αἷτια, ἐκτὸς τῶν ὑπὸ τοῦ Πολίτου ἐκτιθεμένων (βλ. κατωτέρω). Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον μένει δυσεξήγητον εἶναι ἡ ἀναφερομένη ἐνταῦθα ἀπαγόρευσις τῆς κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἐγκυμοσύνης χρήσεως τοῦ ἀνδρικοῦ ὑποδήματος ἢ τῆς παντούφλας. Θὰ ἔλεγέ τις ὅτι πρόκειται περὶ ἁμαρτήματός τινος τῆς συζύγου ἀπέναντι τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνδρός, διὰ τὸ ὁποῖον τιμωρεῖται κατὰ τὴν ὥραν τοῦ τοκετοῦ, ἀπαλλασσομένη μόνον δι' ἐξιλεωτικῆς πράξεως (βλ. καὶ κατωτέρω).

Β' Ο ΣΥΖΥΓΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΤΟΚΕΤΟΝ

1. Ἠθικὴ συμπαράστασις.

Ἡ σημασία τῆς παρουσίας τοῦ ἀνδρός παρὰ τῇ τικτούσῃ συζύγῳ του εἶναι αὐτονόητος καὶ ἡτιολογημένη. Ἡ γυνή, ἰδίᾳ ὅταν τίκτη διὰ πρώτην φοράν, αἰσθάνεται ὀργανικῶς σχεδὸν τὴν ἀνάγκην τῆς βοηθείας καὶ συμπααραστάσεως τοῦ συζύγου της, τὸ αὐτὸ δὲ συμβαίνει καὶ μὲ τὸν ἄνδρα, ὅστις θέλει νὰ παρίσταται ὡς συμπάσχων καὶ ἀναδέχεται προθύμως τὰ ὅλα, ἀποβλέποντα εἰς τὴν βοήθειαν τῆς συζύγου καὶ τὴν αἰσίαν περὶ τοῦ τοκετοῦ.

Χαρακτηριστικὸν εἶναι ἐν προκειμένῳ ἡ ἀντιφάσις τοῦ βιβλίου τῆς Ἑλένης Κομνηνῆς, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι ἡ μητέρα αὐτῆς, προκειμένου νὰ τὴν γεννήσῃ, ἐπειδὴ ἀπουσιάζει ὁ πατὴρ της... *ἐπὶ τοῖς ἡμέραις τῆς τοῦ βασιλέως εἰς τὰ ἀνάκτορα εἰσελεύσεως... τὰς ὁδοὺς διὰ τὴν πόλιν, σταυροῦ τύπον τῇ γαστρὶ ἐνσημήνασα ἔφη «μεῖνον ἔτι, παιδίον, ἀπὸ τοῦ πατρὸς ἄφικιν».* (Ἀλεξιάς, VI, 8, 15. Βόννη τόμ. Α' σελ. 295).

Εἰς τὰ νεοελληνικὰ ἔθιμα ἡ ἀνάγκη τῆς ἠθικῆς συμπααραστάσεως τοῦ συζύγου κατὰ τὸν τοκετὸν ἐξαίρεται εἰς ὅλας τὰς σχετικὰς εἰδήσεις, σημειουμένη ἀπὸ τῆς στοιχειώδους πρωτοβουλίας του διὰ τὴν πρόσκλησιν τῆς μαίας μέχρι τῆς παρὰ τὴν κλίνην τῆς λεχοῦς παραμονῆς του.

Μόλις θ' ἀρχίσουν οἱ πόνοι, ἀμέσως εἰδοποιεῖται ἡ μαμμὴ καὶ ὁ πατέρας, ἀνλείπει πονθενά. (Πλαγιά Λέσβου 1955, Λ. Α. 2152 σελ. 58, Ἑμμ. Σαρέλλης).

Ὁ σύζυγος συνήθως εἰδοποιεῖ τὴν μαμμήν (Ἑρμιονίς 1953, Λ. Α. 1898 σελ. 38, Δήμητρα Μερεμέτη).

Πάει ὁ ἄντρας καὶ ὁδοιοῦναι τὴ μαμμή (Μανιάκι 1947, Λ. Α. 1566 σελ. 10 Μαγδαληνὴ Τσάκωνα)¹⁾.

¹⁾ Τὸ χρέος τοῦ συζύγου τὰ τρέξῃ αὐτοπροσώπως ὅπου δεῖ, διὰ νὰ βοηθήσῃ τὴν ἐπίτοκον σύζυγόν του, μαρτυρεῖται καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, ἐκ τοῦ σατιρικοῦ στίχου τοῦ Ἀριστοφάνους (Θεομοφοριάζουσαι 504): *«ὁ δ' ἄνθρωπος περιέρχεται ὠκυτόκι ὠνούμενος»*, ἐνθα *ὠκυτόκια* = μαγικά περιάπτα διδόμενα εἰς τὰς τικτούσας (βλ. καὶ Λαογρ. Σύμμ. Β' σελ. 298,1).

Ὁ σύζυγος κατὰ τὴν ὥραν τοῦ τοκετοῦ εὐρίσκεται ἔξωθεν τῆς θύρας τοῦ δωματίου. Καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς παραμονῆς του ἐκεῖ, παραμένει ἀμίλητος. (Ἡλιοφράχη Κονίτσης 1953, Κ. Φράγκος, δημ/λος).

Ὁ σύζυγος μπορεῖ νὰ παρευρίσκεται κατὰ τὴν ὥραν τοῦ τοκετοῦ εἰς τὸ δωματίον τῆς ἐγκυμονούσης (τοῦ τὸ ἐπιτρέπουν). (Πινακοχώρι Λευκάδος 1953, διὰ τοῦ Ἐπιθεωρητοῦ κ. Δ. Γερουλάνου).

Ὁ σύζυγος πρέπει νὰ παρευρίσκεται εἰς τὸν τοκετόν, καὶ μὲ λόγια νὰ δημιουργῇ εὐχάριστον ἀτμόσφαιραν. (Παλαιοσέλιο Κονίτσης 1953, Δ/λος Παπαχορίστος).

Ἀσφαλῶς ἡ παρουσία τοῦ συζύγου, μὴ ἐνδεικνυμένη συνήθως σήμερον, ἐνέπνεε τότε θάρρος καὶ ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν ὠδίνουσαν, συγχρόνως δὲ ὁ σύζυγος γινόμενος μάρτυς τῶν ὠδίνων τοῦ τοκετοῦ συνεμερίζετο τὴν ἀγωνίαν τῆς συζύγου του, ἀνεπτύσσετο δ' οὕτω στενότερος ὁ δεσμός. (Ἄνω Ἐξάνθηια Λευκάδος 1953, διὰ τοῦ Ἐπιθεωρητοῦ κ. Δ. Γερουλάνου).

Ἀποκαρδιώνει πρᾶγματι σήμερον τὰς ἐργάστους, ὥς καὶ τὰς τιχτούσας, ἡ ἐπιστημονικῶς μὲν δικαιολογημένη, ἀλλὰ συναισθηματικῶς σκληρὰ ἀπαγόρευσις τῆς συμπαραστάσεώς των κατὰ τὴν ὥραν τοῦ τοκετοῦ. Εἰς τὰ Μαιευτήρια καὶ τὰς Κλινικὰς ἡ ἀπομόνωσις εἶναι πολλάκις τοιαύτη, ὥστε οὐδὲ τὰς κοινὰς τῆς τιχτοῦσης γυναῖκα μὴ ὀκνησὶν ὁ σύζυγος. Καὶ ὅπως ὁ ἐκ τοῦ σύζυγος συμμερισμὸς καθίσταται κατὰ τὰ ψυχολογικὰ καὶ λαογραφικὰ τεκμήρια, τοιοῦτον ἔστιν καὶ περισσότερον φυσιολογικὴν τὴν δημιουργίαν τοῦ αἰσθηματικοῦ της πατρότητος. Χαρακτηριστικοὶ εἶναι οἱ λόγοι συζύγου τινὸς ἐκ Σύρου, περιγράφοντος τὴν ψυχολογίαν καὶ τὸν ρόλον του κατὰ τὴν ὥραν τοῦ τοκετοῦ:

Τὸ γιό μου τὸν ἐγέννησα κι' ἐγώ, γιατί ὅση ὥρα κοιλοπονοῦσε ἡ γυναῖκα μου, μοῦ κρατοῦσε τὸ χέρι καὶ τὸ δάγκωνε ἀναλόγως. Αἰσθανόμουν λοιπὸν μαζί της ὅλους τοὺς πόνους! (Ὀμιλία του πρὸς τὸν κ. Πέτρον Γλέζον).

Ἀκριβῶς ὅμως πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ συναισθηματικοῦ τούτου συμμερισμοῦ τῶν ὠδίνων τῆς συζύγου του ἐμποδίζεται πολλάκις καὶ παρὰ τῷ λαῷ ὁ σύζυγος νὰ παρίσταται κατὰ τὸν τοκετόν.

Παλιότερα ὁ ἄνδρας δὲν ἐγνώριζε πότε θὰ γεννήσῃ ἡ γυναῖκα του· κι' αὐτὸ τοῦ τὸ ἔκρυβαν ἐπίτηδες, γιὰ νὰ μὴν προσθέτῃ καὶ τὸν δικό του πόνο στοὺς πόνους ποὺ θά'χῃ κι' ἡ γυναῖκα του στὸν τοκετό. (Δίστρατο Κονίτσης 1953, διὰ τοῦ Ἐπιθεωρητοῦ κ. Ε. Μακρῆ).

Κατὰ τὸν τοκετόν ἐπιδιώκεται ἡ ἀπομάκρυνσις τοῦ συζύγου, διὰ νὰ μὴ ἐποφέρῃ καὶ συμπάσχη μετὰ τῆς γεννώσης συζύγου του. (Γοργοπόταμος Κονίτσης 1953, Δ/λος Χ. Γεωργιάδης).

Προσθέτω εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας τῆς ἠθικῆς συμπαραστάσεως τοῦ συ-

ζύγου κατὰ τὸν τοκετόν, καὶ μίαν σχετικῶς εὐτράπελον, ἀλλὰ χαρακτηριστικὴν τῶν περὶ τῆς εὐθύνης του λαϊκῶν ἀντιλήψεων.

Δίπλα [στὴν ἐτοιμόγεννη] κάθονται δυὸ γυναῖκες, μιὰ δεξιὰ καὶ μιὰ ξερβιά καὶ τὴν κρατοῦν ἀπὸ τὸ χέρι καὶ τῆς λένε: "Αἰ, παιδάκι μου, κουράγιο! κτλ. ἡ δὲ ἔγκυος λέγει τοῦ ἀνδρός της: «"Εἶλα νὰ τὸ βγάλῃς, ἐκεῖ ποὺ τὸ ἔβαλες». (Δολιανὰ Κυνουρίας 1952, ΛΑ. 1762, 5 Γ. Α. Παπαηλιοῦ).

2. Φυσικὴ βοήθεια

Ἐνδιαφέρει κυρίως ἐνταῦθα ἡ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ συζύγου ὑποβάστασις τῆς τι-
κτούσης γυναικός. Εἶναι γνωστὸν ὅτι παλαιότερον, ἢ καὶ σήμερον ἀκόμη εἰς τινα
μέρη, αἱ γυναῖκες ἔτικτον εἰς ὀρθίαν στάσιν, ὑποβασταζόμεναι. Φυσικὸν ἦτο τὴν
ὑποβάστασιν αὐτὴν ν' ἀνελάμβανον στιβαραὶ χεῖρες, τοιαῦται δέ, περισσότερον
ἐνδεδειγμένοι, ἦσαν αἱ τοῦ συζύγου. Ἡ παρέμβασις καὶ ἡ βοήθειά του ἐζητοῦντο
ἴσως ὄχι μόνον ἐξ ἀνάγκης, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀνεπαρκεῖς ἀρμοδιότητος καὶ ὑπόδειξις
κατήκοντος συζυγικοῦ. Ἐχομεν ἐξ ἀλλοδαπῶν τῆς Ἑλλάδος μαρτυρίας, ὅτι πρὸ
πάντων ὁ σύζυγος ἐκαλεῖτο νὰ κρατήσῃ εἰς τὴν χεῖρα του τὴν τίκτουσαν, ἡ δὲ βοή-
θειά του αὕτη ὅπου καὶ ἂν φαίνεται ἐπὶ τὴν φυσικὴν, παρέχει τὴν εἰκόνα μιᾶς
ἀνεπαρκείας τῶν δύο γονέων κατὰ τὴν ὥρην ἐκείνην, ἐνὸς ἀμοιβαίου ἀνιμερι-
σμοῦ τῆς προσπάθειάς διὰ τὴν ἐξώθησιν.

Παλαιστάτη εἶναι ἡ σχετικὴ πληροφορία τῶν περιηγητῶν Stephanopoli
περιγραφόντων τὰ κατὰ τὴν γέννησιν ἐν Μάνη, κατὰ τὴν ὁποίαν: *la femme se met
debout entre les bras de son mari, qui se tient également debout, mais le dos
appuyé sur le lit, pour avoir plus de force.* (Voyage de Dimo et Nicolò Sté-
phanopoli en Grèce, pendant les années 1797 et 1798. Tome I (à Londres
1800), σελ. 292). Ἀλλὰ καὶ νεώτεραι:

Νῦν δηλαδὴ ἐν Μάνη, Ἀνδρισαίῃ, Σμύρνῃ καὶ Καλλιπόλει, ἡ μέλλουσα
νὰ γεννήσῃ στηρίζεται ἐπὶ τῶν ὤμων ἢ τοῦ συζύγου (Μάνη παλαιότερον), ἢ μιᾶς
ὕψηλῃς γυναικός..... κλπ. (Φ. Κουκουλέ: Βυζαντ. βίος καὶ πολιτισμός, τόμ. Δ'
(Athènes 1951) σελ. 23).

*When the woman is to be supported in an upright posture, she is
often held by her husband or by some male relative such as her brother.*
(Πυργὶ Χίου 1949, Ph. Argenti-H. Rose, The Folklore of Chios, τόμ. I
(Cambridge 1949) σελ. 265.

Βάζουν τὴν ἐπίτοκο νὰ κρεμασιῇ στὸν τράχηλο τοῦ συζύγου της, καὶ δια-
ἐλθῃ ἡ ὥρα τὴν ξαπλώνουν. (Πλαγιά Λέσβου 1955, Λ.Α. 2152, σελ. 58, Ἑμμ.
Σαρέλλης).

Παλιότερα τὴν κάθιζαν σὶ τὸ σκαμνὶ καὶ τὴν κρατοῦσαν ἀπ' τὴς μασκάλης δυνὸ γυναῖκες ἢ ὁ ἄντρας της. (Ἡλεία 1953, Λαογραφία τόμ. ΙΕ', σελ. 248, Ν.Δ. Ψυχολιός).

Ἡ θέσις τῆς γυναίκος κατὰ τὸν τοκετὸν εἶναι ὀρθία, ἐνῶ ὁ ἄνδρας της ἢ ὁ πενθερὸς κραταίει ἐκ τῶν ὀπισθεν ἀμφοτέρως τὰς χεῖρας τῆς γυναίκος (ὀρθοβάσταμα). (Δορυτοὰ Νυνπακτίας 1953, Λ.Α. 1798 σ. 10, Χ. Παπαϊωάννου).

Κατὰ τὸν τοκετὸν ἡ ἐπίτοκος στηρίζεται εἰς τὸν σύζυγόν της ἢ κρεμᾶται πολλὰς φορὰς ἀπ' αὐτόν, γιὰ νὰ γεννήσῃ εὐκόλα. (Ἐλεύθερον Κονίτσης 1953, Δ/λος Α. Μπάμπας).

Ὁ ἄντρας φορτώνεται τὴ γυναῖκα σὶς πλάτες του γιὰ νὰ διευκολυνθῇ ὁ τοκετός. (Ἀηδονοχώρι Κονίτσης 1953, Δ/λος Ν. Παπανικολάου).

Μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ παρόντος αἰῶνος, ἡ γυνὴ ἔτεκεν ὀρθία, υποβασταζομένη ἐκ τῶν ὀπισθεν διὰ τῶν χειρῶν ὑπὸ τοῦ ἀνδρός αὐτῆς, μέχρι πέρατος τοῦ τοκετοῦ. (Ἄνω Ἐξάνθεια Λευκάδος 1953, διὰ τοῦ Ἐπιθεωρητοῦ κ. Δ. Γερουλάνου).

Σπανίως ἐξακολουθεῖ ἐφαρμοσμένη ἡ κατωτέρα συνήθεια, καθ' ἣν ἡ ἐν τοκετῷ τελοῦσα σύζυγος κρατεῖται ὀρθία ἐκ τῶν ὀπισθεν διὰ τῶν χειρῶν τοῦ συζύγου της, καθ' ὅλην τὴν διάρκεια τῶν πόνων καὶ μέχρι τῆς πύξης τοῦ παιδιοῦ. (Καβαλὸς Λευκάδος 1953, Δ/λος Ν. Ραπτοῦ).

3. Μαγικαὶ ἐνεργεῖαι

α' Χρησιμοποίσεις τῶν ἐνδυμάτων τοῦ συζύγου

Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ συμβολικὴ χρησιμοποίησις τῶν ἐνδυμάτων, ὑποδημάτων, πύλων κλπ., τῶν ἀνηκόντων εἰς τι πρόσωπον, ἐπέχει θέσιν οὐσιαστικῆς παρουσίας του καὶ ἐνεργεῖται ἀναλόγως¹⁾. Συχνότατον ἐν Ἑλλάδι εἶναι τὸ ἔθιμον τῆς ἐπιθέσεως τῶν ἐνδυμάτων τοῦ συζύγου ἐπὶ τῆς λεχοῦς εἴτε κατὰ τὴν ὥραν τοῦ δυσκόλου τοκετοῦ, εἴτε καὶ μετ' αὐτόν. Καὶ διὰ μὲν τὴν πρὸ τοῦ τοκετοῦ ὥραν δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὴν χρησιμοποίησιν τῶν ἐνδυμάτων τοῦ συζύγου ὡς ἐπικλήσιν τῆς ἀνδρικῆς ἰσχυρᾶς βοηθείας του εἰς τὴν δύσκολον ἐκείνην στιγμήν, διὰ δὲ τὴν μετὰ τὸν τοκετὸν (περὶ τῆς ὁποίας βλέπε κατωτέρω) ὡς φρόνητρον κατὰ τῶν βλαπτόντων τὴν λεχῶ καὶ τὸ νεογέννητον δαιμονίων.

Εἰς ἀμφοτέρως τὰς περιπτώσεις ταύτας ἔχομεν ἐνεργὸν καὶ ἀρχαιολογικὴν συμμετοχὴν τοῦ συζύγου διὰ τὴν αἰσίαν ἔκβασιν καὶ τὴν καλὴν φύλαξιν τοῦ τοκε-

¹⁾ Βλέπε J. G. Frazer, The Golden Bough, τόμ. Ι σελ. 205-206. Πρβλ. καὶ E. Crawley ἑ.ἀ. σελ. 187-8. «Εἰς τὴν πρωτόγονον σκέψιν, γράφει ὁ δεύτερος, τὰ ἐνδύματα περιέχουν τὰς ιδιότητας τοῦ φοροῦντος, ὡς ἡ μὴλωτὴ τοῦ Ἡλίου περιέκλειε τὴν δύναμίν του. Καὶ τότε μεταδίδουν εἰς τοὺς ἄλλους τὴν ὑγίαν, τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἀντοχὴν τοῦ κατόχου των» (σελ. 187).

τοῦ, παρέχω ὅμως ἐνταῦθα μόνον τὰς ἀφορώσας εἰς τὴν εὐτοκίαν σχετικὰς εἰδήσεις:

Κατὰ τὴν ὥραν τοῦ τοκετοῦ θέτουν εἰς τὴν κοιλίᾳ τῆς ἐπιτόκου ἓνα ἔνδυμα τοῦ συζύγου (πουνκάμισο, μαντήλι κλπ.) καὶ σὲ περίπτωσιν πού ὁ σύζυγος ἀπουσιάζει, τὸν εἰδοποιοῦν νὰ στείλῃ ἓνα μαντήλι γὰρ τὴ διευκόλυνση τοῦ τοκετοῦ. (Καλὸς Ἀγρὸς Δράμας 1953, Εὐαγγελία Χατζηαθανασίου, μαθήτρια Σχολῆς Μαιῶν).

Ὅταν ἡ ἐπίτοκος εὐρίσκεται εἰς τὸ στάδιον τῆς ἐξωθήσεως, τότε ρίχνουν ἐπάνω σὴν ἐπίτοκο ἓνα ἐπανωφόριον ἢ καὶ ἄλλο ἀντικείμενον τοῦ συζύγου. (Ἀρτάκη Μ. Ἀσίας, πρόσφυγες 1953, Θεοφανὴ Χριστοφορίδου, μαθήτρια Σχολῆς Μαιῶν).

Πρέπει ἡ ἐπίτοκος νὰ εἶναι σκεπασμένη μὲ ροῦχα τοῦ συζύγου της. (Φορτέτσα Ἡρακλείου Κρήτης 1953, Χ. Χουτᾶ, μαθήτρια Σχολῆς Μαιῶν).

Ἄμα τυραννᾶται ἡ γυναῖκα, παίρνοντας τὸ σκούφο τ' ἀντροῦς τῆς καὶ τρίβουνε τὴ μούρη τῆς καὶ γεννᾶ πιά εἰς αὐτὴν. (Μαρία Λαογραφία Κρήτης 1939, Λ.Α. 1381 Β', σελ. 152, Μαρία Λαοδάκη)¹⁾.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ὁνομάζω οὕτω τὰς μαγικὰς ἐνεργείας, αἵτινες ἀποβλέπουσιν εἰς τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ προσηγηθείσας γνωστὰς ἢ ὑπατιθεμένας κατάδεσεις. Εἰδικώτερον, προκειμένου περὶ ἐπιτόκων, ὁ φόβος περὶ μαγικῶν καὶ φρυσικῶν ἐμποδίων, αἵτινα θὰ ἠδύναντο νὰ δυσχεράνουν τὸν τοκετόν, ὡδήγησεν εἰς πλῆθος ἐνεργειῶν ἀποδεδευστικῶν τῆς πιθανῆς καταδέσεως. Πρόκειται, ὅπως γράφει ὁ Ν. Γ. Πολίτης, περὶ τῆς ἰδέας ὅτι «πᾶν τὸ συμπεπλεγμένον ἢ συνδεδεμένον ἢ κεκλεισμένον παρακαλύει τὴν ἐλευθέραν λειτουργίαν τῆς φύσεως»²⁾.

Τὰ σχετικὰ ἑλληνικὰ ἔθιμα εἶναι πολλὰ· θὰ περιορισθῶ ὅμως ἐνταῦθα εἰς ἐκεῖνα, ὅπου ἐνεργεῖ τὴν ἀπόδεδιν ὁ ἴδιος ὁ σύζυγος, ἢ χρησιμοποιοῦνται πρὸς τοῦτο τὰ εἰς αὐτὸν ἀνήκοντα ἀντικείμενα.

Στὴ γέννα ἀπάνουν, ἐὰν ὁ ἄνδρας εἶναι παρὼν, βγάζει τὰ κουμπιὰ τοῦ ὑποκαμίσου του. (Πολύχνιτον Λέσβου 1955, Λ.Α. 2153 σ. 9, Π. Παπαμανώλης).

¹⁾ Περὶ παρομοίων ἐθίμων ἐπιθέσεως ἐνδυμάτων ἢ ἄλλων ἀντικειμένων τοῦ συζύγου ἐπὶ τῆς ἐπιτόκου παρ' ἄλλοις λαοῖς. βλ. E. Crawley ἔ.δ. σελ. 187 (νῆσοι τοῦ Πάσχα) καὶ P. Sebillot: Le paganisme contemporain chez les peuples celto-latins (Paris 1908) σ. 26-7 (Ἰρλανδία).

²⁾ Βλ. Λαογραφίαν ΣΤ' σελ. 322 (=Λαογρ. Σύμμ. Β' σελ. 299), ὅπου καὶ περιπτώσεις ἀντιστοιχῶν μαγικῶν ἐνεργειῶν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καὶ νεωτέροις λαοῖς (σελ. 321-325). Κατάδεσμους τοκετοῦ ἐγνώριζον καὶ κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους (πρβλ. Φ. Κονκουλέ: «Μεσαιωνικοὶ καὶ Νεοελληνικοὶ κατάδεσμοι» ἐν Λαογραφίᾳ, τόμ. Θ' 1926-28, σελ. 65 καὶ 473).

Ξεκουμπώνουν τυχόν κουμπωμένα ξωόρουχα καὶ ξεόρουχα, πὺν ἀνήκουν στὸν σύζυγο. (Χιονιάδες Κονίτης 1953, Δ/λος Στέφ. Ζωγράφος).

Διὰ τὰ γεννήση εὐκολα ἢ σύζυγος, ἐπιβάλλουν εἰς τὸν σύζυγον ν' ἀνοίξη (τὰ ξεκλειδώση) ὅ,τι ἔχει κλειδωμένα· ἤτοι μπαῦλα, ντουλάπες, κιβώτια, κασέλες καὶ δωμάτια. (Ἀσημοχώρι Κονίτης 1953, Δ/λος Δούτσος)¹⁾.

Ἄν δὲν ξελευτερωθῇ ἡ γυναῖκα σὲ 24 ὥρες, τότε ὁ σύζυγος ρίχνει μὴ ἢ δυνὸ κλειδαριὰς κλειδωμένες στὴ φωτιά νὰ χαλάσουν, γιὰ νὰ χαλάσῃ καὶ ἡ γυναῖκα, ν' ἀνοίξη, γὰ βγῇ τὸ μικρό. (Πιστεύουν πὺς ἡ γυναῖκα δὲν «ἀποκτίνει» εὐκολα, γιατί εἶναι κλειδωμένη ἀπὸ κάποιον πὺν τὴ μισοῦσε). (Ἀηδονοχώρι Κονίτης 1953, Δ/λος Ν. Παπανικολάου).

Ὅταν ἡ γυναῖκα δυσκολεύεται νὰ γεννήσῃ, ἀνοίγουν τὰς [παγκομεριὰς (= ἀποθήκες σιτηρῶν) καὶ πετοῦν τὰ ποδήματα τοῦ συζύγου ἔξω, διότι νομίζουν πὺς ἔτσι εὐκολύνεται ὁ τοκετός. (Μαριτσὰ Ρόδου 1937, Λαογραφία τόμ. ΙΑ', σ. 568, Α. Βρόντης).

Ὅταν δυσκολευόταν ἡ γέννα, ἐπαιρναν τὸν πατέρα καὶ τοῦ ἔβγαζαν τὰ σιβάγια (=ποδήματα) γιὰ νὰ γοργαβῇ καὶ τὸ παιδί. (Γόρτυς Κρήτης 1952, Λ.Α. 1693 σ. 14, Εὐμ. Χριστοδουλάκης).

Ἀποσυνδέουν (λύνουν) τὸ ὄπλο ἢ τὰ ὄπλα πὺν ἀνήκουν στὸν σύζυγο. (Χιονιάδες Κονίτης 1953, Δ/λος Στέφανος Ζωγράφος).

Γιὰ νὰ κάρῃ εὐκολὴ τὴ γέννα τῆς γυναῖκας του, ὁ ἄντρας κοίταζε τὸ τουφέκι του· ἂν ἦταν ἐμωσμένο (=γεμάτο) πυροβολοῦσε καὶ τ' ἄδειαζε. (Φάρασα Καπαδοκίας, Κέντρον Μικρασιατικῶν Σπουδῶν, Χ/φα Δ. Λουκοπούλου).

Κατὰ τὴν ὥραν τοῦ τοκετοῦ ἐπικρατοῦσε ἄλλοτε ἢ συνήθεια: ὁ σύζυγος με φίλους του ἐπαιρναν τὰ ὄπλα τους, καὶ ἰστάμενοι εἰς μίαν γωνίαν τῆς οἰκίας ἐπυροβολοῦσαν στὸν ἀέρα, γιὰ νὰ τρομάξῃ τὸ παιδί καὶ νὰ βγῇ. (Χέρσον Κιλκίς 1953, Μαργαρίτα Ἐλευθεριάδου, μαθήτρια Σχολῆς Μαιῶν).

Αἱ δύο τελευταῖαι περιπτώσεις, ἐκτὸς τῆς ἀποσκοπούσης εἰς τὴν ἀπόδεισιν ἐνεργείας των (ἀπογέμισις ὄπλου), στηρίζονται καὶ εἰς τὸ στοιχεῖον τοῦ ἐκφοβισμοῦ ἢ τοῦ τρόμου, τὸν ὁποῖον δύνανται νὰ ἐπιφέρουν εἰς τὰ κακὰ πνεύματα τὸ ὄπλον καὶ ὁ πυροβολισμός. Χαρακτηριστικὴ εἶναι σχετικὴ πληροφορία ἐκ Κρήτης, κατὰ τὴν ὁποίαν: Στὸ κρεβάτι τῆς ἐπιτόκου κρεμοῦν πολεμικὸν ὄπλον, νὰ διώχνῃ τὰ κακὰ πράγματα (sic) πὺν ἐμποδίζουν τὸν τοκετόν. (Μύθος Ἱεραπέτρας 1952, Λ.Α. 1789Α

¹⁾ Ὑποχρεώσεις τοῦ συζύγου, παρὰ τοῖς διαφοροῖς λαοῖς, νὰ μὴ δένη δεσμοὺς ἢ κόμβους καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς ἐγκυμοσύνης τῆς συζύγου του, βλέπε παρὰ J. G. Frazer, The Golden Bough, τόμ. ΙΙΙ σελ. 294 - 295.

σελ. 43, Α. Παπαδημητρόπουλος)¹⁾. Ἀξιοσημείωτος εἶναι πάντως καὶ ἡ φυσικὴ αἰτιολογία, τὴν ὁποίαν δίδουν εἰς τὴν ἐνέργειαν τοῦ πυροβολισμοῦ, «*τὰ τρομάξῃ τὸ παιδί καὶ τὰ βγῇ*», ἂν καὶ πρέπει νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ ἐπίτοκος καὶ οὐχὶ τὸ βρέφος τρομάζει ἐκ τοῦ αἰφνιδίου θορύβου²⁾.

Ἀναγράφω τελευταίαν μίαν ἐνέργειαν, ἣτις δύναται μὲν νὰ ὑπαχθῇ εἰς τὰς μαγικὰς πράξεις τῆς ἀποδέσεως, εἶναι ὅμως χαρακτηριστικὴ καὶ ἰσχυρῶς ἀντιπροσωπευτικὴ τῶν ἐξεταζομένων ἐθίμων ἀρενολογείας:

Ἐκ προσωπικῆς πείρας καὶ κατὰ τὴν παρουσίαν μου εἰς τέσσαρας τοκετοὺς τῆς συζύγου μου, ἡ ἔμπειρος μαῖα (πρακτικὴ), ἡ παρισταμένη κατ' αὐτοὺς, μοὶ συνίστα διαρκῶς νὰ μὴ κἀθῇμαί κάτω, ἀλλὰ νὰ ἴσταμαι ὄρθιος κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ τοκετοῦ. (Ἡλιοχώρι Ζαγορίου Ἡπείρου 1953, Δ/λος Μιχαὴλ Πασχάλης).

Θεωρῶ ἀποδεικτικὴν τὴν ζητουμένην ἐνταῦθα ὄρθιαν στάσιν τοῦ συζύγου, ἐπεὶδὴ αὕτη ἐν σχέσει μὲ τὴν στάσιν τοῦ καθήμενου, εἶναι ἐλευθέρα καὶ λυτὴ. Εἶναι γνωστὸς ὁ μῦθος περὶ τῆς γεννήσεως τοῦ Πρωτόγονου ἐκ τῆς Ἀλκμήνης, τὴν ὁποίαν πρὸς χάριν τῆς Ἥρας παρημποδίζον οἱ Μοῖραι κρατοῦσαι συμπεπλεγμένας τὰς χεῖρας ἐπὶ τῶν γονάτων, καὶ ἐπομένως κατῃμένας³⁾. Ἐπίσης γνωστὴ εἶναι καὶ ἡ σήμερον ἰσχυροῦσα ἀναγνώρισις, καθ' ἣν δὲν πρέπει νὰ κἀθῇται μὲ συμπεπλεγμένους τοὺς δακτύλους⁴⁾. Ὁ ἀνὴρ λοιπόν, εἰς τὸ ἀνέπεσε παρὰδειγμα, ἴσταμενος ὄρθιος ἐνεργεῖ ὁμοιοπαθητικῶς ἐπὶ τῆς καθύστες καὶ εὐχερούς ἐξωθήσεως τοῦ τέκνου του ἀπὸ τὸ σύζυγον σῶμα⁵⁾.

¹⁾ Ὁ πυροβολισμὸς ἀπομακρύνει τὰ βλαπτικὰ δαιμόνια, ὅχι μόνον διὰ τὸ φονικὸν του ἀποτέλεσμα, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν τρομακτικὸν του θόρυβον. Συγκαταλέγεται καὶ οὗτος μεταξὺ τῶν ποικίλων ἀποτρεπτικῶν θορύβων, οἵοι οἱ κωδωνισμοί, τὰ κτυπήματα, αἱ θραύσεις ἀγγείων κλπ. (Βλ. σχετικῶς: Ν. Γ. Πολίτου. Τὸ ἔθιμον τῆς θραύσεως ἀγγείων κατὰ τὴν κηδείαν, Λαογρ. Σύμμ. Β', ἰδίᾳ εἰς τὰς σελίδας 280 - 281). Κωδωνοκρουσίαι πρὸς διευκόλυνσιν τοῦ τοκετοῦ εἰς διαφόρους εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς ἀναφέρει ὁ Γάλλος λαογράφος Paul Sebillot, ἐνδιαφέρον δ' ἡμᾶς ἐνταῦθα δύο ἀναγραφόμεναι περιπτώσεις: ἐν Νεαπόλει, ὅπου «*ὁ σύζυγος ἐπιφορτίζεται συχνάκις τὸν ὅλον αὐτόν*» καὶ ἐν Πορτογαλίᾳ, ὅπου «*ἐὰν ὁ κρούων τὸν κώδωνα εἶναι ὁ σύζυγος, ὁφείλει νὰ κρατῇ τὸ σχοινίον διὰ τῶν ὀδόντων του*». (Le paganisme etc σελ. 27).

²⁾ Πρβλ. καὶ Ξενοφ. Κ. Ἀκολού: Λαογραφικά Κοτυώρων (Ἀθήνα 1939) σ. 125.

³⁾ Παρὰ Ν. Γ. Πολίτη: Ὠκυτόκια (Λαογραφία ΣΤ' σελ. 321-322, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία).

⁴⁾ Αὐτόθι σελ. 322.

⁵⁾ Ἀναφέρω ἐνταῦθα παρόμοιον ἔθιμον Ἰθαγενῶν τῆς Αὐστραλίας, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ σκοπὸς τοῦ εὐχερούς τοκετοῦ καθορίζεται σαφέστερον. «*Ἐπὶ ἰσχυρᾶς δυστοκίας, ὁ σύζυγος περιπατεῖ μίαν ἢ δύο φορὰς πέραν ἀπὸ τὸν χώρον τῆς μητρὸς, καὶ τοῦτο διὰ νὰ παρασύρῃ πρὸς αὐτὸν τὸ ἔμβρυον, νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ*» (Ε. Crawley ἔ. ἀ. σελ. 187).

γ'. Ἀπομάκρυνσις τῶν ἀντικειμένων τοῦ συζύγου

Εἶναι ὅλως περίεργος ἡ ἀντίθετος πρὸς τὰ προηγούμενα συμπεριφορὰ τῶν τοκετοῦ ἀπέναντι τοῦ συζύγου τῶν, τὸν ὅποιον κατὰ τὴν κρίσιμον στιγμήν τῶν ἰσχυρῶν πόνων καὶ τῆς ἐξωθήσεως δὲν θέλουν νὰ βλέπουν οὔτε νὰ σκέπτονται. Τὰ ἀντικείμενα τοῦ συζύγου (ἐνδύματα, ὑποδήματα κλπ.), τὰ ὅποια πρὸ καὶ μετὰ τὸν τοκετὸν θεωροῦνται προστατευτικὰ ἢ πολύτιμα, κατὰ τὴν στιγμήν τῆς ἐξωθήσεως κρίνονται ἀποδιοπομπαῖα.

Παραθέτω τὰς σχετικὰς νεοελληνικὰς εἰδήσεις.

Τὴν στιγμήν ἐκείνην (τοῦ τοκετοῦ) δὲν πρέπει ἡ γυναῖκα νὰ βλέπῃ οὐδὲν ἐνδύμα ἢ σημάδι τοῦ ἀνδρός της. (Κρυόβρυση Ἑλασσῶνος 1953, ΛΑ 1971 σελ. 13 Κ. Τσέλιος). — Μιὰ πὺν κοιλοπόναε σὶν Πεσσάδα (χωριὸ τῆς Λιβαθοῦς) δὲ μποροῦσε νὰ ὑποφέρῃ νὰ βλέπῃ τὸ βρακὶ τοῦ ἀντρός της καὶ φώναζε: Βγάρτε το, νὰ μὴν τὸ βλέπω! (Κεφαλληνία, πληροφορία 1954). — Σὲ περίπτωσιν δυστοκίας... πετοῦν ἔξω τὰ σιβάγια (=ὑποδήματα) τοῦ ἀντρός της. (Κοντομαρὶ Χανίων Κρήτης 1952, Λ. Α. 1778 σελ. 12, Λ. Μαυρομάκης). — Τὴν δὲν πρέπει νὰ βροῖσκειται σὶ δωματίῳ τοῦ τοκετοῦ ὁτιδήποτε ἀνήκει σὶν ἄλλῳ. (Χιονιάδες Κονίτης 1953, Δ/λος Στ. Ζωγράφος). — Ὅταν τυραννάται ἡ γυναῖκα, βγάζουν τὰ σιβάγια τ' ἀντρός της ὄξω, γιὰ νὰ γεννήσῃ πλὴ ἀπκαῖα. (Διαπούδα Κρήτης 1939, ΛΑ. 1381 Β σ. 152, Μαρία Λιουδάκη). — Τὴν ὥρα πὺν κοιλοπόνα ἡ γυναῖκα, βγάνουν ἔξω ἀπὸ τὸ σπῖν τὰ σιβάγια τ' ἀντρός της. (Μακρὸ Εὐότυνος Κρήτης 1952, ΛΑ. 1792 σ. 6, Κ. Κουρτικάκης). — ... Τὴν ὥρα τοῦ πόνου πετοῦν τὰ σιβάγια τοῦ συζύγου ἔξω, βγάζουν τῆς ἐπιτόκον τὰ βραχιόλια καὶ δαχτυλίδια. (Νεριανὰ Χανίων 1952, ΛΑ. 1779, 7-8 Ὀλγα Κουνδούρου). — Βγάζουν τὰ σιβάγια τοῦ ἀνδρός ἔξω ἀπὸ τὴν αἶθουσα τοῦ τοκετοῦ, ἴσως, ὅπως μοῦ εἶπαν, ἀπὸ θυμὸ ἢ γιὰ νὰ τιμωρήσουν τὸν ἄνδρα, πὺν εἶναι συνυπεύθυνος καὶ ὅμως δὲν ὑποφέρει αὐτός. Τὸ ἔθιμο αὐτὸ τείνει νὰ ἐξαλειφθῇ. (Κρουσῶνας Ἡρακλείου 1955, Δ/λος Κωνσταντῖνος Μανουράς).

Καὶ ἐπεισοδιακῶς: — «Βγάλετε ὄξω τὸ σιβάνι τοῦ ἀντρός μου», φωνάζει ἡ γυναῖκα πρὶν γεννήσῃ, μὲ τοὺς πόνους. Κι ἴσπερα λέει: «Βάλετέ το πάλι μέσα». (Γδόχια Ἱεραπέτρας Κρήτης 1952, ΛΑ. 1788, 12 Ἑμμ. Παπαμιχαλάκης). — Ἡ ἴδια ἡ γυναῖκα φωνάζει τὴν ὥρα πὺν πονάει: «Βγάλτε τον τὰ παπούτσια ἔξω, νὰ μὴν τὰ βλέπω», ἐνῶ, μόλις ἀπογεννήσῃ καὶ συνέλθῃ, λέει: «Προσέχτε, νὰ μὴ χαθοῦν τὰ παπούτσια». (Χιονιάδες Κονίτης 1953, Δ/λος Στ. Ζωγράφος). Καὶ: — Ληγοῦνται ὅτι μιὰ γυναῖκα, τὴν ὥρα πὺν γεννοῦσε, εἶδε τὰ τσαρούχια τ' ἀντρός της κι' εἶπε: «Πάρτε τὰ τσαρούχια του ἀπὸ δῶ, δὲ θέλω νὰ τὰ βλέπω». Ἀλλὰ μόλις ἐγέννησε, τ' ἀποζήτησε κι' εἶπε: «Φέρτε τὰ τσαρούχια τ' ἄντρα μου, γιὰτὶ θέλω νὰ τὰ βλέπω». (Μόλιστα Κονίτης 1953, Δ/λος Ἰω. Γέγιος).

Διὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν ὑποδημάτων τοῦ συζύγου ἐκ τοῦ δωματίου τοῦ τοκετοῦ, δυνάμεθα καὶ εἰς τὴν περιπτώσιν αὐτὴν νὰ δεχθῶμεν τὴν ἀποδεδειγμένην πρᾶξιν, ἐφ' ὅσον ἔχομεν καὶ τὰ παραδείγματα 5 καὶ 6 τοῦ κεφαλαίου «Ἀποδέσεις» (σελ. 141) ὡς καὶ τὸ 7^{ον} τοῦ παρόντος κεφαλαίου, συνηγοροῦντα εἰς τοῦτο. Τὸ ὑπόδημα ἄλλωστε, ἐκ τῶν ἰσχυρῶς προσηροσμένων εἰς τὸ σῶμα φορητῶν εἰδῶν, μὲ τὴν γνωστὴν ἀνακούφισιν τὴν ὁποίαν προσφέρει ἐκβαλλόμενον, ἦτο φυσικὸν νὰ χρησιμοποιηθῇ συμβολικῶς διὰ τὴν ὁμοιοπαθητικὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς ἐπιτόκου.

Ἀπομένει ὅμως πρὸς ἐξήγησιν τὸ γεγονός τῆς πλήρους ἀποβολῆς τῶν ὑποδημάτων τοῦ συζύγου ἔξω τοῦ δωματίου ἢ καὶ τῆς οἰκίας, ἔτι δὲ καὶ ἡ γενικὴ ἀπομάκρυνσις τῶν ἐνδυμάτων τοῦ ἀπὸ τὰ βλέμματα τῆς τικτούσης. Ἡ πιθανωτέρα ἐξήγησις, τὴν ὁποίαν ὑπαινίσσεται καὶ ἡ 8^η μαρτυρία, εἶναι, ὅτι ἡ τίκτουσα ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῶν ὠδίνων τῆς ἀποστρέφεται καὶ μισεῖ σχεδὸν τὸν κύριον ὑπεύθυνον τῆς καταστάσεώς της, τὸν σύζυγον. Ἡ θέα οἰουδήποτε ἐνδύματός του, καὶ δὴ ἐξ ἐκείνων τὰ ὁποῖα οὗτος ἀφαιρεῖ κατὰ τὴν παρατάξισιν, τὴν ἐξοργίζει. Ἀλλὰ μόλις καταπαύσουν αἱ ὠδῖνες, ἐπαγεύσεται τὴν ἀπογνὴν καὶ αἰσθάνεται ἰσχυροτέραν τὴν ἀνάγκην τῆς προστασίας τοῦ συζύγου της. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ ἀναζήτησις τῶν ἐκβαλλέντων ὑποδημάτων, ὅπως τὴν παραδείξουσιν τὰ εὐτράπελα παραδείγματα¹⁾.

δ. Κτυπήματα

1. Διὰ τοῦ ὑποδήματος τοῦ συζύγου.

Ὅταν δὲ ἡ γυνὴ δοκιμάζῃ δυσκολίας καὶ ὠδῖνας πολλὰς κατὰ τὸν τοκετόν, ὁ σύζυγός της, κατὰ προτροπὴν τῆς μαίας, τύπει διὰ τοῦ ὑποδήματός του τὴν ἀσθενῆ τρεῖς τὰ νῶτα, ἐκφωνῶν: «Ἐγὼ σὲ φόρτωσα κι' ἐγὼ σὲ ξεφορτώνω» ἢ... «κι' ὁ Θεὸς νὰ σὲ ξεφορτώσῃ». (Μαρτυρία τοῦ περιηγητοῦ Ch. Sonnini ἐν ἔτει 1801, παρὰ Ν. Γ. Πολίτη: Λαογρ. Σύμμ. Γ' σελ. 207. Πρβλ. καὶ Λαογρ. Σύμμ. Β' σελ. 302.).

Τὴν κτυπᾶνε μὲ τὸ παπούτσι τ' ἀντρός της καὶ λένε: «Ἐγὼ σὲ φόρτωσα κι' ἐγὼ σὲ ξεφορτώνω». (Πετρὶ Λέσβου 1940, ΛΑ. 1446Α σ. 149, Δ. Λουκᾶτος).

Τὴν κτυπᾶ [ἢ μαμμῇ ἢ ὁ σύζυγος] τρεῖς φορές στὴ ράχη μὲ μιὰ παπούτσια (παλιοπάπουτσο)... (Μεσαναγρὸς Ρόδου 1953, ΛΑ. 1985 σελ. 57, Ι. Μπίλλης).

Ὁ Ν. Γ. Πολίτης ἀναφέρων τὴν ὥς ἄνω χρῆσιν τοῦ ὑποδήματος διὰ τὸ κτύπημα τῆς ἐπιτόκου, οὐδὲν παρατηρεῖ περὶ ἰδιαίτης σημασίας αὐτοῦ. Ὑπάγει ἀδιακρίτως τὴν πρᾶξιν ταύτην εἰς τὰ δι' ἄλλων μέσων (π.χ. τῆς ζώνης) καὶ κατ' ἄλλον χρόνον ἐνεργούμενα κτυπήματα ἐπὶ τῶν γυναικῶν, τὰ ὁποῖα μετὰ τοῦ Mannhardt

¹⁾ Ὁμοίως καὶ διὰ τὴν τίκτουσαν Ἑβραίαν ἀναφέρεται ἡ σατιρικὴ παροιμία, ὅτι ἐφ' ὅσον ἐκοιλοπῶνει, ἐπεκαλεῖτο τὴν Παναγίαν (—Μέσα, Μαρία—), ὅταν δὲ ἐγέννησε, δὲν τὴν ἠθελε (—«Ἐξω, Μαρία»). Βλ. Π. Π. Μαρία ἀριθ. 1-6.

θεωρεῖ ὡς μεταβεβλημένας μορφὰς τοῦ διὰ χλωρῶν κλάδων ἀρχεγόνου κυττήματος, ἀποσκοποῦντος εἰς τὴν μετάδοσιν τῆς γονιμοποιουῦ δυνάμεως καὶ ἐπομένως εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τῆς εὐτοκίας. (βλ. Ὡκυτόκια, Λαογραφίας ΣΤ' σ. 330=Λαογρ. Σύμμ. Β' σελ. 305)¹⁾.

Νομίζω ὅμως ὅτι πρέπει ν' ἀποδοθῇ εἰς τὸ ὑπόδημα ἡ ἰδιαιτέρα καὶ αὐτοτελὴς σημασία, τὴν ὁποίαν ἔχει ὡς κατ' ἐξοχὴν φορεὺς τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος καὶ ἐπομένως ἀντιπρόσωπος αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ὡς «τριοδικόν» ἀντικείμενον, μεταφέρον ἐκ τῶν τριόδων τὰς κακὰς καὶ ἀγαθὰς ἐπιηρείας. Εἶναι πιθανὸν τὰ διὰ τούτου κυττήματα ἐπὶ τῆς ἐπιτόκου, ἐνεργούμενα κατ' ἀρχὴν πρὸς εὐγονίαν, νὰ συνδυάζουν μὲ μαγικὴν σκοπιμότητα καὶ τὰς δύο ὡς ἄνω ιδιότητας, ἐξασφαλίζοντα τὴν παρὰ τοῦ συζύγου βοήθειαν καὶ τὴν ἐκ τῶν τριόδων ἀγαθὴν τύχην²⁾.

2. Διὰ τῆς ζώνης τοῦ συζύγου.

«Ὅταν ἡ ἐπίτοκος δυσκολεύεται νὰ γεννήσῃ, ὁ σύζυγος παίρνει τὴ ζώνη του καὶ τὴ δένει στὰ νεφρὰ λέγοντας συγχρόνως: «Ἐγὼ ποὺ σὲ φόρτωσα, δὰ σὲ ξεφορτώσω κιόλας». (Χωριὰ Μεραμπέλου Κρήτης 1951, Μανώλη Πιτυκάκη: «Γύρω ἀπὸ τὸν τοκετό». Περιοδ. Ἀρῆος, Νεάπολις Κρήτης, ἔτος Α' σ. 102).

«Ὅταν παραγγέλνεται νὰ γεννήσῃ ἡ γυναῖκα, λέει οἱ ἄλλες, στὸν ἀνδρα τῆς: «Ξεζώσου! Αὐτὸς βγάζει τὴ ζώνη του, πάλι κατὰ τὴν γυναῖκα του, τὴ χτυπᾷ μὲ τὴ ζώνη καὶ λέει: «Ἐγὼ σ' ἐφόρτωσα, ἐγὼ τὴ ξεφορτώνω». (Ἀλάγνι Ἡρακλείου καὶ Φουρνὴ Μεραμπέλου Κρήτης 1954. Πληροφορία Κ^ας Εὐαγγελίας Φραγκάκη).

«Ὁ ἄνδρας χτυπᾷ μὲ τὸ λουρί του τὴν πλάτη τῆς γυναικὸς του καὶ τῆς λέει: Ἐγὼ σὲ φόρτωσα, ἐγὼ θὰ σὲ ξεφορτώσω. (Ἀγγέρια Πάρου 1953, ΛΑ. 1956, 11 Γ. Πρωτόπαπας).

Τὴν ὥρα τοῦ τοκετοῦ, γιὰ νὰ γεννηθῇ γρήγορα τὸ παιδί, βγάζει ὁ ἄνδρας

¹⁾ Χαρακτηριστικὸν δεῖγμα συγχρόνου κυττήματος διὰ χλωροῦ κλάδου, πρὸς μετάδοσιν τῆς γονιμοποιουῦ του δυνάμεως, ἀποτελεῖ ἡ ἐκ Λέσβου κατὰ τὸ ἔτος 1940 πληροφορία μου, καθ' ἣν: Τ'ν ὥρα ποὺ νάλλει [ὁ παπὰς] «τὰς θύρας, τὰς θύρας, ἐν σοφία πρόσχωμεν», χτυπᾷ τὴν κοιλιά τ'ς [τῆς στείρας] μ' ἓνα κοννμάτι ρουμάνι (=βάτο), γιὰ νὰ ρουμανιάσῃ κοιλιά τ'ς (=νὰ μείνῃ ἐγκυος). (Χωρίον Πετρί, ΛΑ 1446 Α σελ. 120). Ἐνταῦθα ἡ λειτουργικὴ φράσις «τὰς θύρας, τὰς θύρας» ἀκούεται παρὰ τοῦ λαοῦ ὡς «τὰς στείρας, τὰς στείρας».

²⁾ Εἰς τὴν ἐρμηνείαν ταύτην δύναται νὰ προστεθῇ καὶ τὸ στοιχεῖον τῆς ἀποδέσεως ἐφ' ὅσον, ὡς εἶδομεν, τὸ κενὸν ὑπόδημα ἐπιφέρει ὁμοιοπαθητικῶς καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς ἐγκύου ἀπὸ τοῦ φόρτου τῆς. Ἀπομένει πρὸς ἐξήγησιν ἡ ἐν τῷ 3ῳ παραδειγματι ἀναγραφομένη προτίμησις παλαιοῦ υποδήματος, ἀνήκοντος πιθανῶς εἰς τὸν σύζυγον. Ἡ παλαιότης σημαίνει συνήθως ἀντοχήν, πλήρες βίωμα καὶ δεδοκιμασμένην πεῖραν, στοιχεῖα κατάλληλα διὰ τὴν κατοχύρωσιν νέων ἐνεργειῶν

τῇ ζώνῃ του καὶ χτυπᾷ τὴ γυναῖκα του στὶς πλάτες, καὶ τῆς λέει συγχρόνως ἐπὶ τρεῖς φορές: «Ἐγὼ σέ φόρτωσα, ἡ Παναγία γὰρ σέ ξεφορτώσῃ». (Καλὸ Χωριὸ Μεραμπέλου Κρήτης 1953, ΛΑ. 1942 σελ. 9-10 Ἑλένη Πιτυκάκη).

Παλαιότερα ὁ σύζυγος ἔβγαζε τὸ ζωνάρι του καὶ τὸ πηδοῦσε τρεῖς φορές, καὶ τὸ ἔδιδε εἰς τὴν σύζυγόν του, γὰρ γεννήσῃ εὐκολα. (Χέρσον Κιλίκης 1953, Μαργαρίτα Ἑλευθεριάδου, μαθήτρια Σχολῆς Μαιῶν).

Περὶ τῶν κτυπημάτων διὰ ζώνης πρὸς εὐγονίαν διέλαβεν ἐπίσης ὁ Ν. Γ. Πολίτης εἰς τὰς προμνησθείσας μελέτας αὐτοῦ. Ἡ χρησιμοποίησις τῆς ζώνης ἢ τοῦ «λουρίου» ὡς ὀργάνων κτυπήματος ἐνθυμίζει καὶ τὰς ἀναγραφόμενας ἐκεῖ ἀρχαίας μαστιγώσεις¹⁾.

Ὡς φαίνεται ὁμως καὶ ἐκ τοῦ τελευταίου ὡς ἄνω παραδείγματος, ἡ ζώνη δὲν εἶναι πάντοτε μαστιγωτικὸν ἢ τυπτικὸν ὄργανον, ἀλλὰ καὶ μαγικῶς περιζωστικόν. Κατὰ μαρτυρίαν τοῦ Πλινίου (1^{ος} αἰ. μ.Χ.) ἡ χρησιμοποίησις τῆς ζώνης τοῦ συζύγου ἐγένετο κατὰ τρόπον ἡρεμον καὶ συμβολικόν. «Ἐπιταχύνει τὸν τοκετὸν ὁ ἀνὴρ ἐκ τοῦ ὁποίου συνέλαβεν ἡ γυνή, ἐὰν λείψῃ τὴν ζώνην του περιζώσῃ τὴν γυναῖκα, καὶ ἔπειτα τὴν λύσῃ λέγων, ὅτι ὁ ἴδιος ὤσπερ τὴν ἔδεσεν διὰ τὴν λύσῃ»²⁾.

Ὁμοίαν συμβολικὴν περιζώσιν πρὸς εὐτοκίαν ἐνέχοιεν καὶ οἱ Βυζαντινοί: «Περιέβαλλον τὴν κοιλίαν [τῆς δυστοκοῦσας] διὰ ζώνης, δι' ἧς εἶχον περιζώσει κίονα ἐκκλησίας». (Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινὸν βίος καὶ πολιτισμὸς τόμ. Δ', Athènes 1951, σελ. 24). Δὲν μαρτυρεῖται ἂν ἡ ζώνη αὕτη ἐνέχεεν εἰς τὸν σύζυγον, εἶναι ὁμως χαρακτηριστικόν, ὅτι εἰς ὁμοίας νεοελληνικὰς περιπτώσεις, ὡς «ἱερὰ» ἢ «ἁγιασμένη» ζώνη χρησιμοποιεῖται ἡ ζώνη τοῦ ἱερέως, δηλ. ἱεροῦ ἀλλὰ ἄρρενος προσώπου³⁾. Χρησιμοποιεῖται βεβαίως καὶ πᾶσα ἱερὰ ζώνη, οἷα ἡ τῆς εἰκόνης τῆς Θεοτόκου («τῇ Παναγίας τὸ ζωνάρ»)⁴⁾ ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτὰς ἔχομεν συνήθως παρέμβασιν τοῦ συζύγου:

Μιά οἰκογένεια διατηροῦσε στὸ χωριὸ μιὰ ζώνη, ποὺ τὴν ἔλεγαν «ζώνη τῆς Παναγίας». Τὴν εἶχαν, λέει, φέρει ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο καὶ ἦταν λειτουργημένη 40 μέρες

¹⁾ Βλ. «Ὠκυτόκια» (Λαογραφία ΣΤ' 330-335 = Λαογρ. Σύμμ. Β σελ. 305-306).

²⁾ «Partus adcelerat hic mas, ex quo quaeque conceperit, si cinctu suo soluto feminam cinxerit, dein solverit adjuncta precatatione se vinxisse, eundem et soluturum, atque abierit». (Nat. Hist. 28,42). Πρβλ. καὶ Ν. Γ. Πολίτου Ὠκυτόκια. (Λαογραφία ΣΤ' 326 = Λαογρ. Σύμμ. Β' σελ. 303) καὶ Γ. Κ. Σπυριδάκη: Τὰ κατὰ τὴν γέννησιν κλπ. ἔθιμα τῶν Βυζαντινῶν ἐκ τῶν ἀγιολογικῶν πηγῶν. Ἑπετηρ. Λαογρ. Ἀρχ. τόμ. Ζ' (1953) σ. 108.

³⁾ [Ζωννύουσι τὴν δυστοκοῦσαν] διὰ τινος ἐκκλησιαστικῆς ζώνης ἱερέως. Πόντος 1896, ΛΑ. 242, 168, Ε. Παπαναυιάδης. Βλ. καὶ Φ. Κουκουλέ ἑ.ἀ. σελ. 24, ὑπόσημ. 5.

⁴⁾ Βλ. Ξ. Ἀκογλου Λαογραφικὰ Κοτυώρων, σελ. 126. Ἐπίσης καὶ ἐν Κρήτῃ.

στην ἐκκλησιά. Τὴν ὥρα τοῦ τοκετοῦ ὁ σύζυγος πῆγαινε καὶ ζητοῦσε τὴ ζώνη, τὴν ἔδινε στὴ γυναῖκα του νὰ ζωστῇ, ὥσπου νὰ καλογεννήσῃ. (Ἀηδονοχώρι Κονίτσης 1953, Δ/λος Ν. Παπανικολάου)¹⁾.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ἡ μαγικὴ σημασία τῆς λυομένης ζώνης εἶναι κυρίως ἀποδεδεικτὴ. Εἰς ὅσας περιπτώσεις χρησιμοποιεῖται αὕτη, ἀποβλέπει εἰς λύσιν δεσμῶν εἴτε στενωπέως²⁾, εἴτε δυσκόλου τοκετοῦ, ὡς ἐνταῦθα. Ὁ ἀφαιρῶν τὴν ἰδικὴν του ζώνην σύζυγος, ἀσχέτως τῆς χρησιμοποίησεως αὐτῆς εἰς κυπήματα ἢ διασκελισμούς, ὡς εἰς τὰ ἀναγραφέντα παραδείγματα, προβαίνει κατ' ἀρχὴν εἰς συμβολικὴν δι' αὐτῆς λύσιν τῶν κωλόντων τὸν τοκετὸν δεσμῶν. «Ξεζώσου», τοῦ παραγγέλλουν ἐν χορῷ αἱ παριστάμεναι γυναῖκες, ἐν Κρήτῃ. Ἀλλὰ καὶ χωρὶς ἐντολῆν, ἢ οἰαδήποτε χρῆσις τῆς ζώνης προϋποθέτει ἀφαίρεσιν αὐτῆς ἀπὸ τοῦ σώματος τοῦ φοροῦντος³⁾. Εἶναι λοιπὸν εἰς τὴν βάσιν τῆς ἀπαλλακτικῆς τῶν ἐμποδίων ἢ ἐνέργειας αὕτη τοῦ συζύγου, καθισταμένη ἔπειτα καὶ γονιμοποιός, διὰ τῆς χρησιμοποίησεως τῆς ζώνης εἰς κυπήματα καὶ μαστίνισαν. Ἡ συνοδεύουσα τὰς ἐνεργείας ταύτας ἐπὶ τῇ «*Εγὼ σὲ φόρτωσα, ἐγὼ σὲ ξεφόρτωσα*» δεικνύει συγχρόνως τὴν ὁμολογίαν τῆς εὐθύνης τοῦ συζύγου διὰ τὴν ἐγκυμωσίνην, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐκ ταύτης ὁμοιοτήτά του νὰ ἐπέμβῃ πρὸς εὐκολοῦ τοκετοῦ. Ὁ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Πλινίου ἀναφερομένην ἐνέργειαν καὶ ἐπὶ τὴν, ὅπου τὴν λύσιν τοῦ συζύγου ἀκολουθεῖ προζώσεως καὶ ἔπειτα πάλιν λύσις τῆς συζύγου, ἐκεῖ ἡ πράξις τῆς ἀποδέσεως μεταφέρεται καὶ ἐκτελεῖται ἐπὶ τοῦ σώματος αὐτῆς τῆς γυναικός.

Ἀξιοπρόσεχτος εἶναι εἰς τὰ ἐκτεθέντα παραδείγματα καὶ ἡ ἐναλλαγὴ τῶν σημείων ἐπὶ τοῦ σώματος τῆς ἐπιτόκου, τὰ ὁποῖα κυτῶν ὁ σύζυγος. Ἡ «πλάτη» εἶναι φυσικῶς δεκτικὴ κυπημάτων, τὰ «νεφρὰ» ὅμως εἶναι ἡ βιβλικὴ «ὄσφυς», ἥτις δύναται νὰ θεωρηθῇ καὶ ἔδρα τῆς κύσεως ἢ γονιμοποιήσεως τῆς γυναικός. Τὰ ἐπ' αὐτῆς κυπήματα τοῦ κρητικοῦ παραδείγματος ἔχουν πιθανῶς σχέσιν μὲ τὴν ἐκ τοῦ μέρους ἐκείνου ἀρχικὴν λύσιν τῆς παρθενικῆς ζώνης⁴⁾.

¹⁾ Τοιαῦται χρησιμοποίησις ἱερῶν ζωνῶν πρὸς εὐτοκίαν ἀναφέρονται καὶ εἰς τὰ ἔθιμα τῶν Δυτικῶν χριστιανικῶν λαῶν. (Βλ. P. Schillot: *le Paganisme etc*, σελ. 25 καὶ A. Van Genep: *Manuel* κτλ. Α' 1 σελ. 116), ὡς ἐπίσης καὶ τῶν Ἑβραίων. (Βλ. R. Roussel: *Le pèlerinage à travers les siècles* (Paris 1954) σελ. 216.

²⁾ Βλ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, ἐνθ' ἀν. σελ. 106 - 107.

³⁾ Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ δι' οἰανδήποτε ἄλλην ζώνην (ἱερὰν κλπ.), τῆς ὁποίας γίνεται χρῆσις. Ὑποτίθεται ὅτι αὕτη ἐλύθη ἀπὸ κάποιον σῶμα.

⁴⁾ Σχετικὴ εἶναι καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Crawley ἀναγραφόμενη περίπτωσις, καθ' ἣν εἰς τὴν Κεντρικὴν Αὐστραλίαν, ὅταν ὁ τοκετὸς εἶναι δυσχερής, λαμβάνουν τὴν ζώνην τοῦ συζύγου καὶ τὴν δένουν περὶ τὸ στήθος τῆς ἐπιτόκου (ἐ. ἀ. σελ. 187).

Μίαν ἄλλην ἐκτεθεῖσαν ἐνέργειαν τοῦ σύζυγου, ἦτοι τὸν διασκελισμὸν τῆς προοριζομένης διὰ τὴν σύζυγον ζώνης, θὰ προσπαθήσωμεν νὰ ἐξηγήσωμεν εἰς τὰ ἐπόμενα παραδείγματα.

ε'. Διασκελισμοὶ

Κατὰ τὴν ὥραν τῶν ὠδίνων ὁ σύζυγος ἐπιβάλλεται νὰ πηδήσῃ τρεῖς φορὰς ἐπάνω ἀπὸ τὴν κοιλίαν τῆς ἐπιτόκου. (Καλὸς Ἀγρὸς Δράμας 1953, Εὐαγγελία Χατζηθανασίου, μαθήτρια Σχολῆς Μαιῶν).

Ὅταν ἡ γυναῖκα πονᾷ, βάζουν τὸν σύζυγό της νὰ τὴν δρασκέλισῃ, γιὰ νὰ βγῇ τὸ παιδί εὐκολότερα. (Αἰγιαλεία 1953, Στέλλα Γαλάνη, μαθήτρια Σχολῆς Μαιῶν).

Ὅταν ἡ ἔγκυος γυναῖκα ἐδυσκολεύετο νὰ γεννήσῃ, ἐκαλεῖτο ὁ ἄνδρας της, καὶ ἡ μαμμή τὸν ἔβαζε νὰ περάσῃ πάνω της (νὰ πηδήσῃ). Πρόσφυγες Σεβαστείας 1953, (Λ.Α. 1824, 8 Ἀνατολὴ Ἰωαννίνων, Ν. Πελέσης).

Ἐὰν δυσκολεύεται νὰ γεννήσῃ ἡ γυναῖκα, καὶ ἔχουν τὴν γνώμην ὅτι αἰτία τῆς δυσκολίας εἶναι ὁ ἄνδρας της... τὸν βάζουν καὶ περνᾷ ἀπὸ ἐπάνω της τρεῖς φορές. Ἔτσι ἐλευθερώνεται. (Καπνόφυτον Σερδῶν 1954, ΛΑ. 2058, 4 Ἰωάνν. Καροῦντζος).

Ἡ τελευταία μαρτυρία παρέχει συγχρόνως καὶ ἐξήγησιν τῆς εἰρωνικῆς καὶ τῆς ἐνεργείας τῶν διασκελισμῶν. Προκύπτει, κατὰ τὴν παῖκην ἀντίληψιν, περὶ ἐπανορθωτικῆς ἐνεργείας καὶ ἐπομένως ἀποδοτικῆς. Εἶναι γνωστόν, ὅτι εἰς πλείστας περιπτώσεις δὲν ἐπιτρέπεται νὰ «δρασκέλισῃ» ἢ νὰ «πηδᾷ» ἢ νὰ «πατῇ» κανεὶς ἄτομον, τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται ἐξηπλωμένον. Ἄν ἐκ λάθους τὸ διασκελίσῃ, θὰ πρέπῃ νὰ ἐπαναλάβῃ ἐπίτηδες τὴν πράξιν αὐτήν, διὰ νὰ προλάβῃ καὶ ἐξουδετερώσῃ τὸ κακόν¹⁾.

Ἰδιαιτέρως διὰ τὴν ἔγκυον, ἡ ἀπαγόρευσις τοῦ διασκελισμοῦ καὶ αἱ ἐκ τῆς παραβάσεως αὐτῆς συνέπειαι εἶναι σοβαραὶ:

Πολὺ κακὸν ἦτο νὰ διασκελίσῃ τις ἔγκυον γυναῖκα, ἔστω καὶ καθημένην, ἐξηπλωμένους δ' ἔχουσιν τοὺς πόδας· τοῦτο ἔφερε δυστοκίαν· ἰδίως δ' ἦτο ἐπικινδυνωδέστατον διὰ τὸ τέκνον, ὅπερ θ' ἀπεπνίγετο κατὰ τὸν τοκετόν. Ὁ ἀπρόσεκτος διασκελιστὴς ὑπεχρεοῦτο νὰ ξαναδιασκελίσῃ ἀντιθέτως· τοῦτο ἐμετρίαζε κάπως τὸ κακόν. (Δημ. Γρ. Καμπούρογλου, Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων. Τόμ. Γ', ἐν Ἀθήναις 1896 σελ. 62).

Ὅταν [ἡ γυναῖκα] εἶναι ἔγκυος, ἂν τὴ διασκελίσῃ κανεὶς, βγαίν' ἀνάποδα τὸ παιδί. Ἡ πρέπει νὰ τὴν περάσ' τρεῖς φορές. (Ἀγία Ἄννα Εὐβοίας 1942, ΛΑ. 1479 Γ' σ. 59, Μαρία Ἰωαννίδου).

¹⁾ Βλ. σχετικὰς, ἐλληνικὰς καὶ ξένας δοξασίας, παρὰ Ν. Γ. Πολίτη: Μετεωρολογικοὶ μῦθοι. Λαογρ. Σύμμ. Γ' (1931) σελ. 31-32, ὅπου ὁ διασκελισμὸς θεωρεῖται ἐνέργεια ὕβριστικῆ.

«Ἰσως νὰ ἐν πατεμέντσα ἀσ' σὸν ἄντραν ἀτς», δηλ. ἴσως νὰ τὴν ἔχη δρασκελίσει ὁ ἄντρας της, ποὺ σηκωνόταν νωρίτερα τὸ πρωῒ, γιὰ νὰ πάη στὴ δουλειά του, μὴ ἔχοντας χῶρο νὰ περάσῃ, καὶ τῆς ἦρθε κακό. (Ξενοφ. ᾿Ακογλου, Λαογραφικά Κοτυώρων, σ. 125).

᾿Ακόμη καὶ ὁ ὑπὸ ζῶου διασκελισμὸς τῆς ἐγκύου ἠδύνατο νὰ ἔχῃ συνεπείας:

«Ὅταν κύων ἢ γαλῇ διασκελίῃ ἔγκυνον, κινδυνεύει αὕτη ν' ἀποθάνῃ, ἐὰν μὴ συλλαβόντες τὸ ζῶον φέρωσιν ἐκ νέου ἄνωθεν αὐτῆς. (Κρήνη ᾿Ερυθραίας Μ. ᾿Ασίας 1889, ΛΑ. 312, 35, 11 ᾿Αντ. Γ. Πουλάκης).

᾿Επίσης προσέχει (ἢ ἔγκνος), ὅταν κάθεται καὶ ἔχη ἀπλωμένες τὶς ἀρίδες της, νὰ μὴν περάσῃ ἀπὸ πάνω της σκύλος ἢ γάτος, διότι, ὡς νομίζουν, τὸ παιδί στὴν κοιλιά τῆς μάννας τότε γυρίζει ἀνάποδα καὶ δυσκολεύεται ὁ τοκετός. (Σάμος 1956, Λαογραφία, τόμ. ΙΣΤ', σ. 215, ᾿Αναστ. Βρόντης)¹⁾.

Φαίνεται ὅμως ὅτι ἡ ἐνέργεια τοῦ διασκελισμοῦ δὲν εἶναι μόνον ἐπανορθωτική ἀλλὰ καὶ μαγικῶς γονιμοποιητική. Χαρακτηριστικὰ εἶναι τὰ παραδείγματα διασκελισμοῦ στείων γυναικῶν, ἐνεργουμένου εἴτε ἐκ αὐτῶν ὑπὸ ἄλλου προσώπου, εἴτε ὑπὸ τῶν ἰδίων ἐπὶ ἄλλου πράγματος.

Στὸ Ζαγόρι Ἡπειρου, ἂν μὴ δὲν ἀποχτήσῃ παιδιά, παρακαλεῖ μὴ ἄλλῃ ἔγκνο νὰ τὴν πηδήσῃ τρεῖς φορές, μὴλὲς γενήσῃ καὶ πρὶν κατακλιθῇ. (ΛΑ. 1571 σελ. 299 Δ. Παπᾶ, 1940).

᾿Εν Πύργῳ τῆς ᾿Ηλείας μία γυνή, ὅτε ἀποκτήσῃ τέκνον, ὑπεχρεώθη νὰ διασκελίῃ τεσσαροντάκις τὴν ἀνεστραμμένην πυρροσιά, μετὰ τοῦ ἄνωθεν αὐτῆς ἀνηρτημένου ξυλοκτένου τοῦ ἐργαλειοῦ. (Λαογραφία, τόμ. Ε' (1915) σελ. 409, Θ. Ι. ᾿Αθασόπουλος).

Μεταξὺ ἀποδεσμευτικῆς καὶ γονιμοποιουῦ ἐνεργείας εἶναι καὶ ἡ ἐκτεθεῖσα ἐν σελίδι 146 πρᾶξις, ὅπου ὁ σύζυγος πρὶν ἢ παραδῶσῃ εἰς τὴν ἐπίτοκον τὴν ζώνην του, τὴν ἐπήδα τρεῖς φορές. Πρὸς τὴν γονιμοποιὸν ἐπίδρασιν τῶν πηδημάτων τούτων, εἴτε πρὸς εὐτοκίαν εἴτε πρὸς παιδοποιάν, δὲν φαίνεται νὰ εἶναι ξένη καὶ ἡ κυρία σωματικὴ ἰδιότης τῶν σκελῶν²⁾. Ὅπως δὲ ποτε, ὅπου ἐμφανίζεται ἐνεργῶν ἢ ἀποφεύγων τὴν πρᾶξιν ταύτην ὁ σύζυγος, ἡ ἐνέργειά του αὕτη δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς μία συνυπεύθυνος ἀρρενολογικὴ ὑποχρέωσις.

¹⁾ ᾿Απαγόρευσις διασκελισμοῦ ὑπὸ γαλῆς, κυνὸς καὶ ἄλλων ζῶων ἀναφέρεται καὶ εἰς τὰ ἔθιμα τελευτῆς, κατὰ τὰς ὥρας τῆς προθέσεως τοῦ νεκροῦ. (Βλ. Λ. ᾿Αρχ. 1378 Β', 75 [Μεσσηνία], 1105, 288 [Κρήτη], 1432, 229 [᾿Ηπειρος], 1358, 201 [Κυδωνία Μ. ᾿Ασίας]. ᾿Επίσης παρὰ Πολίτη: Λαογρ. Σύμμ. Γ' σελ. 3).

²⁾ Διασκελισμοὺς μὲ εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν ἀναφέρει ὁ J. G. Frazer παρὰ διαφόροις λαοῖς (The Golden Bough τόμ. III, 112 καὶ 164, I. VIII 64 καὶ 70, I. X, 23).

ς'. Χρήσις ὕδατος

1. Ἐπιχύσεις.

Ὅταν δυσκολεύεται ἡ γυναῖκα νὰ γεννήσῃ καὶ εἶναι ἐκεῖ ὁ σύζυγος, τοῦ λένε νὰ βγάλῃ τὸ σακκάκι του, καὶ ἀπὸ τὸ μανίκι του χύνουν νερὸ λέγοντας: «Ὅπως χύνεται τὸ νερὸ ἀπὸ τὸ μανίκι τοῦ συζύγου, ἔτσι νὰ πέσῃ καὶ τὸ μικρό». (Γοργοπόταμος Κονίτης 1954, Δ/λος Χαράλ. Γεωργιάδης).

Διὰ τὴν διευκόλυνσιν τοῦ τοκετοῦ, ὁ ἄνδρας πρέπει ν' ἀνέβῃ στὴν καπνοδόχον, νὰ χύσῃ νερὸ καὶ νὰ πῇ: «Ὅπως χύνεται τὸ νερὸ εὐκόλῃ καὶ πέφτει, ἔτσι νὰ πέσῃ καὶ τὸ παιδί». (Μαρμάρει Εὐβοίας 1953, ΛΑ. 2042 σελ. 5, Ἀναστ Βλάχος).

Ἡ ἐπὶ τῇς συνοδεύει τὴν ἐνέργειαν τῆς ἐπιχύσεως ὕδατος ἐπὶ τῆς τικτοῦσης, εἰς τὰ ὡς ἄνω παραδείγματα, δεικνύει σαφέστατα ὅτι πρόκειται περὶ ἐνεργοῦ ὁμοιοπαθητικῆς μαγείας πρὸς διευκόλυνσιν τοῦ τοκετοῦ. Τὸ ὕδωρ χρησιμοποιεῖται κυρίως ἐνταῦθα ὡς ρέον ὑγρὸν, τοῦ ὁποῦ ἡ εὐκόλῃς πτώσις θὰ ἐπιφέρῃ καὶ τὴν κατολισθήσιν τοῦ βρέφους. Ὅσον ἐπιπλέον ἀναβαίνει ὁ μέλλων νὰ ρίψῃ τοῦτο (β' παράδειγμα), τοσοῦτον τὸ μαγικὸν ἀποτέλεσμα θὰ εἶναι ἰσχυρότερον. Ἡ καπνοδόχος, καὶ τὸ «μανίκι» τῶν παρατεθέντων χειρῶν ἀντιστοιχοῦσι πρὸς τὸν μητρικὸν κόλπον τῆς κατολισθήσεως τοῦ νεογνοῦ. Θὰ ἐλεγε τις, ὅτι εἰς τὰ παραδείγματα ταῦτα ὁ σύζυγος ἐνεργεῖ συμβολικῶς, ὡς νὰ εἴπῃ ὁ ἴδιος, καὶ διὰ τοῦτο δυνάμεθα νὰ χαρακτηρίσωμεν τὴν περίπτωσιν του ὡς ὁμοιοπαθητικὴν ἀρρενολογίαν.

Οὐχ ἥττον χρησιμοποιεῖται τὸ ὕδωρ ὡς εὐτοκικὸν μέσον καὶ παρ' ἄλλων προσώπων ἐκτὸς τοῦ συζύγου. Π.χ.:

Ἡ μαμμὴ γεμίζει τὸ στόμα τῆς με νερό, καὶ πηγαίνει καὶ τὸ φτύνει μέσα ἀπὸ τὴν τραχηλίαν τῆς ἐπιτόκου, κατὰ τρόπον ποὺ νὰ φύγῃ ἐλεύθερα μέχρι κάτω, καὶ τῆς λέγει: «Ὅπως τρέχει τὸ νερό, ἔτσι νὰ γίνῃ καὶ τὸ παιδί. (Σπερχειᾶς Φθιώτιδος 1949, ΛΑ 1598 σελ. 26, φοιτήτρ. Ἑλένη Κατσιμάνη. Πρβλ. καὶ Λαογραφίας Η' 1921 σελ. 29, καὶ Λαογρ. Σύμμ. Β' σελ. 302, 3).

Καὶ δύο συμβολικώτεραι προσφυγαὶ εἰς τὸ ὕδωρ:

Ἀμα δὲ γεννᾷ εὐκόλῃ μιὰ γυναῖκα, ἕνας σπιτικός τῆς χύνει γυρ'βολιὰ μέσα στὸ σπύτι νερό. Ἀπάνω στὸ βρέμα ἀδρασκελαίει ἡ κοιλοπονεμένη. Ἐκεῖνος ποὺ χύνει τὸ νερό, λέει: «Ὅπως χύνεται τὸ νερό, νὰ χυθῇ καὶ τὸ παιδί. (Αἰτωλία 1927, ΛΑ. 867 σελ. 237, Δ. Λουκόπουλος). Καί: — Ἐν περιπτώσει δυστοκίας, περνοῦν τὴν γυναῖκα ἀπὸ νερό, γιὰ νὰ ξελεωνέψῃ εὐκόλῃ. (Ἀγραφα 1928, ΛΑ. 916 σ. 620 Δ. Λουκόπουλος).

Ἡ εἰδικὴ αὐτὴ σημασία τοῦ ὕδατος διὰ τὴν εὐγονίαν καὶ τὸν αἷσιον τοκετὸν στηρίζεται κυρίως εἰς τὴν βασικὴν ἰδιότητά του τῆς ροῆς, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς γο-

νιμικὰς ἀρετάς του, τὰς ὁποίας ἀνευρίσκομεν εἰς τὰς πίστεις περὶ τῆς ἀποτελεσματικότητος ὠρισμένων πηγῶν καὶ ἀγιασμάτων ¹⁾.

Ἀξιοσημεῖωτος εἶναι καὶ μία παραπλησία ἀρρενολογικὴ ἐνέργεια πρὸς κατολισθήσιν τοῦ βρέφους, τελουμένη δι' ὕδου καὶ οὐχὶ δι' ὕδατος :

Παίρνουν τὸ ποκάμισο τοῦ συζύγου, κι' ἀπὸ τὸ μανίκι του ρίχνουν ἓνα ἀβγό, βρασμένο ἢ ἄβραστο, νὰ πέσῃ πάνω στὸ κρεβάτι. Ὅπως περνάει αὐτό, ἔτσι νὰ περάσῃ καὶ τὸ μικρό. (Γοργοπόταμος Κονίτης 1954, Δ'λος Χαράλ. Γεωργιάδης).

Τὸ ἀρρενολογικὸν στοιχεῖον ἐνταῦθα καθίσταται ἔτι ἐναργέστερον διὰ τῆς χρησιμοποιήσεως τοῦ ὕδου, ἀφιεμένου μάλιστα νὰ κατολισθήσῃ ἐπὶ τῆς κλίνης.

2. Ραντισμός.

Κατὰ τὸν τοκετὸν τῆς συζύγου του, ὅταν αὕτη παρουσιάξῃ δυστοκίαν, ὁ σύζυγος διατάσσεται νὰ φέρῃ ἀμίλητο νερὸ ἀπὸ τὴν πηγὴ. Νὰ γεμίσῃ τὸ στόμα του ἀπ' αὐτὸ καὶ νὰ πάῃ στὸ δωμάτιο τῆς συζύγου τὸν νὰ τὸ ρίψῃ ἐπάνω στὰ ροῦχα της, γὰρ νὰ γεννήσῃ μὲ εὐκολίαν. (Μεγάλο Πάπιντο Κονίτης 1953, διὰ τοῦ Ἐπιθεωρητοῦ κ. Ε. Μακροῦ).

Τὴν ᾧρα πὰν γεννᾷ ἡ γυναῖκα, ὁ ἄνδρας παίρνει ἀπὸ τὴν βρύση ἢ ἀπὸ τὸ σπίτι νερὸ εἰς τὸ στόμα, καὶ τὸ ρίχνει εἰς τὴν κοιλίαν τῆς γυναίκας του. (Μεγάλο Πάπιντο Κονίτης 1953, διὰ τοῦ Ἐπιθεωρητοῦ κ. Ε. Μακροῦ).

Ὅταν ὁ τοκετὸς εἶναι δύσκολος, καὶ ἐπ' ὅσον παρευρίσκεται ἐκεῖ, ὁ σύζυγος εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ράνῃ τὴν ἐπίτοκον εἰς τὸ σῶμα μὲ νερὸν διὰ τοῦ στόματός του. (Ἀρμασί Κονίτης 1953, Δ'λος Παπαπέτρος).

... Ἡ δὲ μαμμὴ τινάσσει τὴν ἀγγαστρωμένη καὶ βάζει τὸν ἄνδρα, ἂν βαρῇ ἡ καρδιά του μὲ τὴν γυναῖκα του, νὰ τὴν ραντίσῃ μὲ νερό, στὸ ὅποιον ἔχει διαλυθῇ ἅλατι. (Μεσαναγρὸς Ρόδου 1953, Λ.Α. 1985, 57 Ι. Μπίλλης).

Ὁ ραντισμὸς τῆς ἐπίτοκου μὲ ὕδωρ ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ συζύγου, δὲν ἐνεργεῖται μόνον ἐνταῦθα ὡς ὁμοιοπαθητικὴ μαγικὴ πρᾶξις τῆς ἐπιδιωκομένης ἐξολισθήσεως, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐξιλαστικὴ καὶ καθαρτικὴ. Τὸ ὕδωρ, καὶ μάλιστα ὅταν ἀντλήται παρθένον ἀπὸ τὴν πηγὴν, φέρεται δὲ σιωπηρῶς εἰς τὸν οἶκον, ἔχει μαγικὴν καὶ καθαρτικὴν δύναμιν, ἀποπλύνουσαν ἀπὸ παντὸς ρύπου ἢ ἁμαρτήματος τὴν νοσοῦσαν καὶ ἀποδιώκουσαν τὰ ἐμποδιζόντα τὸν τοκετὸν δαιμόνια. Διὰ τὴν ἐρμηνείαν

¹⁾ Βλέπε Ν. Γ. Πολίτου, Ὁκυτόκια (Λαογραφία ΣΤ' σελ. 312-314 = Λαογρ. Σύμμεικτα Β' σελ. 293-294) καὶ Π. Λεκατσά, Ἡ καταγωγὴ τῶν θεσμῶν, τῶν ἐθίμων καὶ τῶν δοξασιῶν (Ἀθήνα 1951) σελ. 63-69. Ἐπίσης βλ. τὴν γενικωτέραν βιβλιογραφίαν περὶ τῆς λαογραφικῆς σημασίας τῶν ὑδάτων (le folklore des Eaux) παρὰ Arnold van Gennep, Manuel de Folklore français Contemporain, τόμ. III (Paris 1937) σελ. 524-537.

ταύτην συνηγορεῖ καὶ τὸ τελευταῖον παράδειγμα, ὅπου ὁ ραντισμὸς γίνεται ἐφ' ὅσον «βαρὴ» (= εἶναι λυπημένη, ὀργισμένη) ἡ καρδιά τοῦ συζύγου μὲ τὴν γυναῖκα του, καὶ ὅπου ἐντὸς τοῦ ὕδατος ῥίπτεται ἄλας, καθαυτὴν καὶ ἐξιλαστικόν¹⁾.

3. Ποτίσματα.

1. Ἀπὸ τὸν σύζυγον.

Λυστοκοῦσαν γυναῖκα ποτίζει ὁ ἀνὴρ αὐτῆς ὕδωρ. (Πόντος 1883, Λ.Α. 179, 47, 4. Ἰ. Βαλαβάνης).

Γιὰ νὰ κάνῃ εὐκολὴ τὴ γέννα τῆς γυναίκας του ὁ ἀντρας ἔβαζε νερὸ «σὸν κόφρα, σὸ περάφτερό του» (= στὸν κόλλο τοῦ ρούχου του) καὶ ἔδινε στὴ γυναῖκα του νὰ πιῇ (Φάρασα Καππαδοκίας, Κέντρον Μικρασιατικῶν Σπουδῶν, Δ. Λουκόπουλος).

Ἐὰν δυσκολεύεται νὰ γεννήσῃ [ἡ γυναῖκα] καὶ ἔχουν τὴν γνώμην ὅτι αἰτία τῆς δυσκολίας εἶναι ὁ ἀνδρας της, βάζουν νερὸ σὺν παπούτσι τοῦ ἀνδρός της, τὸ ταράζουν λίγο, καὶ ἡ ἐπίτοκος τὸ πίνει. (Καπνόφυτος Σεργῶν 1954, Λ.Α. 2058, 4 Ἰω. Καροῦντζος).

Παῖρναν τὸ παπούτσι τοῦ ἀνδρός καὶ βάζαν μέσα λίγο νερὸ, ἀπὸ τὸ ὁποῖον, ὕστερ' ἀπὸ λίγη ὥρα (10 ὥς 20 λεπτά) ἔδιδαν στὴ γυναῖκα νὰ πιῇ «πότισμα». (Πρόσφυγες Σερβίας 1953, Λ.Α. 1824, 8 Ἀντολὴ Ἰωαννίνων, Ν. Πελέσης).

Βάλτε τὸ ἀντροῦ ἀτὶς τὸ ποσίτ' (= τὰ ποσίτ' ἀπὸ τὸ νερὸν καὶ ποῖσι' αἰεὶ καὶ νὰ χαλαρύν'νε τὰ μέσα τς. (Ἀρχεῖον Πόντου Α' 1928 σελ. 222, Χαλδία, Γ. Κανδηλάπτης).

Βάζανε νερὸ σὲ παλιὸ παπούτσι τ' ἀνδρός της καὶ τῆς δίνανε νὰ πιῇ τρεῖς φορὲς. Λέγαν: Ἰσως νὰ ἔν πατεμέντσα ἀσ' σὸν ἀντραν ἀτς (= ἴσως νὰ τὴν ἔχη δρασκελίσει ὁ ἀντρας της...) Ξεν. Ἀκογλου, Λαογρ. Κοτιώρων (1939) σελ. 125 - 126.

Ἄμα γεννὰν δύσκολα [ἡ γυναῖκα], φοτοῦνε μέσα στὸ παπούτσι τ' ἀντρα καὶ ρίχν'νε καὶ λιγάκι νεράκι καὶ τὸ πίν' ἡ λεχώνα. (Ἁγία Ἄννα Εὐβοίας 1942, Λ.Α. 1479 Γ' 33, Μαρία Ἰωαννίδου).

Γιὰ νὰ διευκολυνθῇ ὁ τοκετός, [ἡ γυναῖκα] πίνει νερὸ ἀπὸ τὸ παπούτσι τοῦ ἀντρα της. (Κιρκάσιοι χωριῶν Κοζάνης 1953, Λ.Α. 1815, 7 Ἡ. Τύμπας).

Τῆς δίν'νε καὶ πίν' νερὸ μέσ' στ' ἀντροῦ τς τὸ παπούτσ'. (Πετρί Λέσβου 1940, Λ.Α. 1446 Α' σελ. 144, Δ. Λουκάτος).

Ποτίζουν τὴν ἐτοιμόγεννη μὲ νερό, ποὺ μέσα ἔχουν ξύσει ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ καπέλου τοῦ ἀνδρός της. (Χιονιάδες Κονίτης 1953, Δ/λος Στέφανος Ζωγράφος). Καί: — Ποτίζουν τὴν ἐτοιμόγεννη μὲ νερό, ποὺ πέρασε μέσ' ἀπὸ τὴν κάννη τοῦ τουφεκιοῦ τοῦ ἀνδρός της (αὐτόθι).

¹⁾ Βλ. κατωτέρω, σελ. 154-5. Ραντισμὸς ἐπίσης «ἀγιωτικὸς» πρὸς διευκόλυνσιν τοῦ τοκετοῦ γίνεται καὶ μὲ τὸ καλούμενον «χέρι τῆς Παναγίας» (βλ. Λαογρ. Σύμμ. Γ' σελ. 206).

Τὸ πότισμα τῆς δυστοκούσης μὲ ὕδωρ, ρυπανθὲν ἀπὸ διαφόρους ἐκκρίσεις ἢ ἐξιδρώσεις τοῦ σώματος τοῦ συζύγου τῆς, ἐνέχει ἐπίσης μαγικὸν χαρακτῆρα. Κατὰ κύριον λόγον χρησιμοποιεῖται τὸ ὕδωρ διὰ τὰς εὐγονικάς του ιδιότητας, περὶ τῶν ὁποίων ἤδη ὠμιλήσαμεν, κατὰ δεύτερον δὲ λόγον, ρυπαινόμενον, ἐμποτίζει τρόπον τινὰ τὴν ἐπίτοκον μὲ ἀνδρικήν δύναμιν, ἀπαραίτητον διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν κρισίμων στιγμῶν καὶ τῆς πάλης πρὸς αἰσίαν ἔκβασιν τοῦ τοκετοῦ· (χαρακτηριστικὸν εἶναι καὶ τὸ παράδειγμα τῆς κάννης τοῦ τυφεκίου). Ἡ ρύπανσις ὅμως αὕτη δύναται νὰ ἔξη καὶ ἐξίλαστικὸν χαρακτῆρα, καθ' ὅσον ἡ σύζυγος τιμωρουμένη καὶ ταπεινουμένη μέχρι τοῦ νὰ πῇ ὕδωρ ἐντὸς αὐτοῦ τοῦ ὑποδήματος τοῦ συζύγου τῆς, ἐξιλεοῦται καὶ ἀπαλάσσειται οἰουδήποτε ἁμαρτημάτων τῆς ἀπέναντι αὐτοῦ. Ἡ δοξασία τῆς ἐξ ἁμαρτιῶν δυστοκίας ὁδηγεῖ πιθανῶς ἐνταῦθα εἰς ἐνεργείας ταπεινώσεως τῆς ἐπιτόκου καὶ ἐξίλαστικῆς τιμωρίας αὐτῆς παρὰ τοῦ συζύγου ἢ ἄλλων προσώπων, ὡς θέλομεν ἶδει καὶ κατωτέρω. Ἀλλὰ καὶ αἱ περὶ τῆς κυριαρχικῆς δυνάμεως καὶ ἐξουσίας τοῦ συζύγου παλαιότεραι κοινωνικαὶ ἀντιλήψεις δὲν ἔλλείπουν ἀπὸ τὰς συνηθείας αὐτάς. Πρακτικώτερον, ὅσοι ἐξετάζομεν αἱ ἐνέργειαι αὗται ἐξηγοῦνται λατρολογικῶς μὲ τὴν ἐπιδοῦσαν προσήλωση ἐμετοῦ πρὸς διευκόλυνσιν τοῦ τοκετοῦ. Ὁ ἴδιος ὁ λαὸς γνωρίζει τὰ εὐτοκικά ἀποτελέσματα τοῦ ἐμετοῦ:

Κι' ἅμα δυσκολεῖτο τανὲ (ἢ γυναικα), τῆς γένανε τὴ μαλλιά τῆς στὸ στόμα, τῆς ἐρχότανε 'μετό, τανιότανε καὶ γέναγε. (Μαρούσι 1944 Α.Α. 1566, 11 Μαγδ. Τσάκωνα).

Τῆς δὲ νὰ δαγκάσῃ τὰ μαλλιά τῆς. Αὕτη καὶ τὸ προηγούμενον μέτρο (νερὸ σὲ παλιὸ παπούτσι τ' ἀντρός τῆς) προκαλοῦσαν τὸν ἐμετό... Ἡ μαμὴ (τότε) ἔλεγε: Μὴ φογοῦστουν (=φοβᾶστε)· τὸ μωρὸν γυρίζ' ἀπὸς' αὐς κ' ἐφτάει ἀπὸ τὴν καὶ στρεῦ' (=τῆς κάνει τὸν ἐμετό). Ξ. Ἀκογλου, Λαογραφικὰ Κοτυώρων 1939, σελ. 125-126.

2. Ἀπὸ τοὺς γονεῖς τοῦ συζύγου.

(κυρίως τὴν πενθεράν)

Ἐν καιρῷ δυστοκίας πίνει ἡ δυστοκοῦσα ὕδωρ, εἰς ὃ πλύνει προηγούμενος ἡ πενθερά τῆς τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας, ἐπὶ τῷ λόγῳ οὗ τυχὸν κατηράσθη αὐτήν. (Ἡπειρος 1877, Λ.Α. 395, 65 Σωφρόνιος, ἡγούμενος Μονῆς Λιγγιστάδων).

Ὅταν δὲ δυσχερὴς ὁ τοκετὸς προμηνύεται, ἡ πενθερά θέτουσα ἐντὸς τοῦ ὑποδήματος τῆς ὕδωρ, ἐν ᾧ ἔχει διαλυθῇ ἅλας, τὸ προσφέρει εἰς τὴν νύμφην, ὡς ἀλεξιτήριον κατὰ τῆς δυστοκίας. (Λακωνία, Φ. Κουκουλέ, Οἰνουντιακὰ (ἐν Χανίοις 1908) σελ. 82. Πρβλ. καὶ Λαογραφίας ΣΤ' 314=Λαογρ. Σύμμ. Β' σελ. 294).

Εἰς περιπτώσεις δυστοκίας, δίδουν εἰς τὴν ἐπίτοκον νὰ πῇ ἅλας διαλελυμένον εἰς τὸ ὑπόδημα τῆς πενθερᾶς, διὰ νὰ διαλυθῇ κάθε κακία ποὺ κρατᾷ ἡ πενθερά τῆς νύμφης. (Ἀγ. Δημήτριος Ναυπακτίας 1953, Λ.Α. 1799, 5 Δ/σσα Β. Σακελλαρίου).

Ἡ ἐπίτοκος πίνει νερὸ καὶ ἀλάτι ἀπὸ τὸ παπούτσι τῆς πενθερᾶς τῆς, [ὥστε]

ἂν τὴν ἔχῃ καταρασθῇ, νὰ γίνουν νερὸ κι' ἄλατι οἱ κατάρες, καὶ νὰ γίνῃ εὐκόλα τὸ παιδί. (Σπερχειᾶς 1949, Λ.Α. 1598 σ. 26 Ἑλένη Κατσιμάνη).

Ἡ ἐπίτοκος, κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ τοκετοῦ, ἐφόσον εὗρισκοντο ἐν διαστάσει μετὰ τῆς πενθερᾶς της, καλοῦσε ταύτην καὶ ἦτοι συγχώρησιν, ἐκείνη δὲ τῆς προσέφερε νερὸ διὰ τῆς παλάμης (χούφτας) τῆς δεξιᾶς χειρὸς της, τὸ ὅποιον καὶ ἔπινε. (Πρόσφυγες Μουδανιῶν Προύσης 1953, Λ.Α. 1804, 3 Γ. Ἡλιόπουλος, Νέα Μουδανιά Χαλκιδικῆς).

Ἐπὶ δυστοκίας παλαιότερον ἔδιδον ἀπόπλυμα τῆς ποδιᾶς τῆς πενθερᾶς ἡτοῦ ρινομάκτρον, ἢ κλοῦβιο ἄβγo. (Μαρμάρες Ἰωαννίνων 1953, Λ.Α. 1832, 26 Α. Κατσιούμης).

Ἐὰν ἡ ἔγκυος εἶναι ἐν διαστάσει μὲ τὴν πενθεράν της, πρὸς διευκόλυνσιν τοῦ τοκετοῦ καὶ πρὶν ἀπὸ αὐτόν, θὰ πιῇ ἁλατόνερο, μὲ τὸ ὅποιον ἡ πεθερὰ της ἔπλυνε τὰ χέρια της. (Καπνόφυτον Σεργῶν 1954, Λ.Α. 2058, 4 Ἱ. Καροῦντζος).

Σὰν εἶναι μαλλωμένοι μὲ κανένα ἄνθρωπον τὴν πεθερά, τὴ φωνάζουν νὰ πῇ ν' ἀναλύσῃ ἄλατι στὸ νερὸ καὶ νὰ πόσῃ τὴν λεχώνας νὰ πιῇ, γιὰ ν' ἀναλύσουν οἱ κατάρες καὶ νὰ γεννήσῃ εὐκόλα. (Νύμφη Περσῶν, Σκύρος τόμ. Α' (1940) σ. 85).

Εἰς τὴν περίπτωσιν δυσκόλου τοκετοῦ ὁ πεθερὸς καὶ ἡ πεθερὰ πλένουν τὰ χέρια τῆς καὶ τὴν δάκνουν νὰ τὰ πιῇ. (Σεραιμένη Βερροίας 1953, Λ.Α. 1816, 7 Δ. Λοῦκας Β. Λιακόπουλος).

Ἡ παρουσία τῆς πενθερᾶς (ἢ καὶ τοῦ πενθεροῦ) εἰς τὰ ὡς ἄνω ἔθιμα, δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐκπροσωποῦσα τὸν ἀπέναντον, καὶ ἐπομένως ἀρρενολογική. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ μήτηρ τοῦ συζύγου ἀπαγορεύει περισσότερον παντὸς ἄλλου ἐπὶ τῶν καθηκόντων τῆς νύμφης της καὶ ὑποκαθιστᾷ συνήθως τὸν υἱὸν της εἰς τὰ κυριαρχικά του δικαιώματα ἐπὶ τῆς συζύγου.

Τὰ εἰς τὴν πενθεράν διαπραττόμενα ἁμαρτήματα ἀντανακλοῦν καὶ ἐπὶ τοῦ συζύγου, ἐντεῦθεν καὶ αἱ ἐξιλεωτικαὶ ἐνέργειαι τὰς ὁποίας μαρτυροῦν τὰ ὡς ἄνω παραδείγματα. Γενικῶς ὅμως, κατὰ τὴν ἐκτεθεῖσαν ἀρχὴν τῆς «ἐξ ἁμαρτιῶν» δυστοκίας, ἡ πρὸς οἰαδήποτε σεβαστὰ πρόσωπα ὀφειλὴ (βλέπε καὶ κατωτέρω) θὰ πρέπη νὰ ἐξοφληθῇ διὰ ταπεινώσεως. Ὁ ἐξίλασμός θὰ ἐπέλθῃ, ἐὰν ἡ δυστοκοῦσα πῇ τὸ ἀηδὲς ὕδωρ, τὸ ρυπανθῇ ἀπὸ τὰ ὑποδήματα, τὰ ἐνδύματα, τὰ ρινομάκτρα ἢ τὰς ἀκαθάτους χεῖρας καὶ τοὺς πόδας των¹⁾.

Ἀξιοσημείωτος εἶναι ἐνταῦθα καὶ ἡ συμβολικὴ χρησιμοποίησις ἄλλας εἰς τὸ «πότισμα» τῆς γυναικός. Ὁ Ν. Γ. Πολίτης, λαμβάνων ἀφορμὴν ἀπὸ τὴν σχετικὴν ἐξ Οἰνοῦντος πληροφορίαν τοῦ Φ. Κουκουλῆ (βλ. ἀνωτέρω β' παράδειγμα), ὁμιλεῖ

¹⁾ Παρὰλλήλως πρὸς τὴν ταπεινώσιν ταύτην ἐξυπηρετεῖται, ὡς εἵπομεν, καὶ ἡ φυσιολογικὴ σκοπιμότης τῆς διὰ τοῦ ἐμέτου διευκολύνσεως τοῦ τοκετοῦ.

περὶ τῆς καθαρτηρίου δυνάμεως τοῦ ἄλατος, κατὰ τὰς λαϊκὰς δοξασίας, καὶ θεωρεῖ τὸ ἔθιμον τοῦτο πρᾶξιν συμβολικὴν πρὸς ἀποτροπὴν τῶν κακῶν. (Βλ. Λαογραφίας ΣΤ' 315 - 316 = Λαογρ. Σύμμ. Β' σελ. 294 - 295).

Ἦδη ὅμως, μὲ τὴν παράθεσιν τῶν ποικίλων ἐξ Ἑλλάδος εἰδήσεων καὶ τὰς ἐπ' αὐτῶν λαϊκὰς ἐρμηνείας, δεικνύεται σαφῶς ὅτι δὲν πρόκειται μόνον περὶ καθαρτηρίου ἄλατος, ἀλλὰ καὶ ἐξιλαστικοῦ, διαλύοντος καθ' ὁμοιοπαθῆ συμβολικὸν τρόπον τὰς ἐχθρότητας καὶ τὰ ἁμαρτήματα, τὰ δυσχεραίνοντα τὸν τοκετόν. Εἶναι ἄλλωστε κοινὰ καὶ πασίγνωστοι αἱ συνοδεύουσαι γενικῶς τὰς συμφιλιώσεις ἢ συγχωρήσεις λαϊκαὶ φράσεις: *Ὁ, τι εἶπαμε, νερό κι' ἄλατι κ. ἄ.*¹⁾

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν χοῆσιν τοῦ ὑποδήματος ὡς δοχείου διὰ τὸ ὕδωρ (ἔθιμον, τὸ ὁποῖον ὁ Ν. Γ. Πολίτης ἀναφέρει ἀσκούμενον καὶ εἰς ἄλλας περιπτώσεις, εἰς ἄλλους Εὐρωπαϊκοὺς λαούς)²⁾, δυνάμεθα καὶ ἐνταῦθα νὰ σημειώσωμεν ὅτι πρόκειται περὶ ἀντικειμένου «τριοδικοῦ» καὶ ὅτι τὸ ὑπόδημα γενικῶς, ὡς «φορεὺς» τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, εἶναι τὸ περισσότερο ἐνδεδειγμένον ἐκ τῶν ἐνδυμάτων νὰ ἐκπροσωπήσῃ τὸν ἐν αὐτῷ ζῶντα καὶ κινούμενον ὄργανισμόν.

3. Ἀπὸ ἄλλων πρὸς ποτὶ

Ἄμα ἔχει κατὰ ἀπὸ μάννα ἢ πατέρα, πίνει τὰ ἀποπλύνματα τῶν χειρῶν τὸν, νὰ συχωρεθῇ. (Κοστί Θράκης 1954, Λ.Α. 2086, Ε. Σαρακινίδης).

Ἐὰν ἔχη μαλλώσῃ μετὰ τὴ μάννα τῆς ἢ τὴν πατέρα τῆς, τῆς δύνουν τὰ ἀποπλύνματα τῶν χειρῶν καὶ ποδιῶν τῶν καὶ τὰ πίνει. (Βάρος Λήμνου 1953, Λ.Α. 1844 Α, 7 (Δ/λος χωρίου).

Ἄμα μιὰ γκαστρωμένη γυναῖκα δυσκολεύεται νὰ γεννήσῃ, βάνουν νερό σ' ἓνα ποτήρι. Μέσ' στο νερό βουτοῦν μιὰ ἄκρη ἀπὸ τὸ πανωφόρι τοῦ μεγαλύτερου ἀδερφοῦ τῆς γυναίκας. Τὸ νερό αὐτὸ τὸ δύνουν καὶ τὸ πίνει ἡ δυσκολογέννητη καὶ τότε γεννάει. (Τριχωνία 1938, Δ. Λουκόπουλος, Λαογραφία τόμ. IB, σελ. 18).

Ἄμα ἡ γυναῖκα εἶναι μετὰ κάποια ἄλλη μαλλωμένη, δὲ γεννᾷ εὐκολα. Τότε φέρουν τὴν ἄλλη γυναῖκα, κείνη δίνει λίγο νερό στὴν ἔγκυον νὰ τὸ πιῇ, καὶ τῆς λέει: «Μὲ τὸ καλὸ νὰ βγῇ ἀπὸ πάνω σου». (Σιγὴ Βιθυνίας, πρόσφυγες 1938, Λ.Α. 1140, 77 Μ. Λιουδάκη. Πρβλ. καὶ Ε. Ἀχογλου, Λαογραφικὰ Κοτυώρων σελ. 126).

¹⁾ Βλέπε περὶ τῶν φράσεων τούτων καὶ τῶν σχετικῶν δοξασιῶν: Ν. Γ. Πολίτου Παροιμίαι, τόμ. Α' σελ. 440 (ἄλλας 8) καὶ ἐν Λαογραφίᾳ τόμ. Β' (1910) σελ. 168 - 169).

²⁾ Βλ. Λαογραφίαν, τόμ. ΣΤ' σελ. 316 (=Λαογρ. Σύμμ. Β' σ. 295).

³⁾ Εἰς τὴν παράθεσιν τῶν φαινομενικῶς ἀσχέτων πρὸς τὴν ἀρρενολοχείαν περιπτώσεων τούτων προβαίνω καὶ διὰ λόγους συγκρίσεως ἢ ἐρμηνείας τῶν προηγηθεισῶν. Ἄλλωστε, ὡς καὶ ἐν ἀρχῇ ἐσημείωσα, ἡ παρούσα ἐργασία μου ἀποβλέπει καὶ εἰς τὴν διὰ τῆς παραθέσεως τῶν εἰδήσεων ἐλευθέραν κρίσιν τοῦ ἐπιστήμονος ἀναγνώστου.

“Όταν γεννάη καμιά και τυραγνᾶται, τότε καλοῦν κείνη πού ἔχει τσακωθῇ μαζί της. Αὐτὴ πάει, βάζει νερὸ στὴν ποδιά της, καὶ σκύβει ἡ λεχώνα καὶ πίνει ἀπὸ ’κεῖ νερό, ἢ τῆς τὸ βάζει στὸ ποτήρι καὶ τὸ πίνει, καὶ τότε γεννᾷ. (Λοζέτσι Ἡπειρώου 1940, Λ.Α. 1432, 177 Μ. Λιουδάκη).

Ἡ ἔγκυος γυναίκα στέλνει, 8 ἡμέρας νωρίτερα, νερὸ στὴν ἐκκλησιά. Τοῦτο, ἀφοῦ τὸ εὐλογήσῃ ὁ ἱερεὺς, τὸ παίρνει πάλιν εἰς τὸ σπῖτι της ἡ λεχώ. Ἀπὸ τὸ νερὸ αὐτὸ ἡ λεχὼ πίνει καὶ νίβεται. Τοῦτο τὸ κάμνει, ὡς λέγουν, διὰ νὰ καθαρισθῇ ἀπὸ τὰς ἁμαρτίας της καὶ ὁ τοκετὸς νὰ γίνῃ εὐκολώτερος. (Ἐπισκοπικὸ Ἰωαννίνων 1953, Λ.Α. 1827, 5 Ἰω. Σεΐδης).

Βάζουν τὸν ἱερέα καὶ πλύνεται, καὶ ἡ ἔγκυος πίνει τὸ νερὸ αὐτό, γιὰ νὰ λαφρώσῃ, μὴ τῆς ἔχῃ βαρυνκαρδίσει. (Καβούσι Ἱεραπέτρας Κρήτης 1953, Λ.Α. 1786, 1 Μαρία Σηφάκη).

Εἶναι ἀξιοπρόσεκτος ἡ ὁμοιότης τῶν δοξαρίων καὶ τῶν ἐθίμων κατὰ τὰς δύο ἀκραίας στιγμὰς τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, τὸν τοκετὸν καὶ τὸν θάνατον. Διότι καὶ κατὰ τὴν ὥραν τῆς τελευτῆς, ἐὰν ἡ ἐξοδὸς τῆς ψυχῆς γίνεται μετὰ βασανιζούσης τὸν ἐτοιμοθάνατον δυσκολίας, αἱ αὐταὶ συγχωρητικαὶ καὶ ἐξιλαστικαὶ ἐνέργειαι ἐπιβάλλονται, καὶ ὁ ἀγωνιῶν καλεῖται νὰ συμπαινεθῇ με ἐκείνους τοὺς ὁποίους ἐβλάψεν, ὥστε νὰ τύχῃ τῆς συγγνώμης των καὶ νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τῶν κατατρυχουσῶν αὐτὸν ἁμαρτιῶν του ¹⁾.

Εἰς τὰ ἐκτεθέντα παραδείγματα, πρῶτον ἀνομόδια ἐκτὸς τοῦ συζύγου καὶ τῆς μητρὸς του νὰ συγχωρήσουν τὴν ἐπιτόκον εἶναι καὶ ἡ μήτηρ της καὶ ὁ πρεσβύτερος ἀδελφός της, ὡς καὶ πᾶν ἄτομον μετὰ τοῦ ὁποίου εἶχεν ἔλθει εἰς προστριβάς. Ἐνδιαφέρει ἡμᾶς ἐνταῦθα καὶ ἡ περίπτωσις τοῦ ἱερέως, ὅστις ἐκπροσωπεῖ τὴν Ἐκκλησίαν, συγχωροῦσαν γενικώτερον τὰ ἁμαρτήματα. Αἱ μαγικαὶ ἐνέργειαι διὰ τὴν συγγνώμην (ποτισμὸς διὰ ρυπαροῦ ὕδατος) ἀπητήθησαν ὁμοίως καὶ παρ’ αὐτοῦ. Καὶ ὅπως προκειμένου περὶ ἐπιθέσεως τῆς ζώνης, ἐγίνε μετὰβασις ἀπὸ τῆς ζώνης τοῦ συζύγου εἰς τὴν ζώνην τοῦ ἱερέως, (βλ. σελ. 146), οὕτω καὶ κατὰ τὸ πότισμα τῆς ἐπιτόκου, τὸ ρυπαρὸν ὕδωρ τῶν ποδῶν τοῦ συζύγου ἀντικατεστάθη ἀπὸ τὰ «ἀπονιψίδια» τοῦ ἱερέως ²⁾.

¹⁾ Βλέπε Ν. Γ. Πολίτου, Τὰ κατὰ τὴν τελευτὴν (Λαογρ. Σύμμ. Γ’ σελ. 323-324). Μαρίας Λιουδάκη, Ἡ τελευτὴ στὴν Κρήτη (Ἑπετ. Ἑταιρ. Κρητ. Σπουδῶν, τόμ. Β’ 1939, σελ. 404). Δημ. Σ. Λουκάτου: Λαογραφικὰ περὶ τελευτῆς ἐνδειξεις παρὰ Ἰω. τῷ Χρυσοστόμῳ (Ἑπετ. Λαογρ. Ἀρχεῖον, τόμ. Β’ 1940 σελ. 45).

²⁾ Εἰς τοὺς Μασοὶ τῆς Νέας Ζηλανδίας ἔχομεν κοινὴν ἐνέργειαν συζύγου καὶ ἱερέως. Ὁ Crawley ἀναφέρει ὅτι εἰς περίπτωσιν δυστοκίας οἱ σύζυγοι ρίπτονται εἰς τὸ ὕδωρ τοῦ ποταμοῦ, ἐνῷ οἱ ἱερεῖς τοὺς ἀναγινώσκουν εὐχὴν (The Mystic Rose II, 184).

Γ' Ο ΣΥΖΥΓΟΣ ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΤΟΚΕΤΟΝ

1. Προσωπικαὶ ἄμεσοι ἐνέργειαι

Εἰς τὰ ἑλληνικὰ ἔθιμα, οὐδαμοῦ ἀναφέρεται κατάκλισις τοῦ συζύγου, συμπαράμενοντος ἐν τῇ κλίνῃ μετὰ τῆς λεχοῦς ἢ ἀναπληροῦντος αὐτὴν κατὰ τὰς πρώτας μετὰ τὸν τοκετὸν ἡμέρας. Τόσον αἱ προσωπικαὶ ἀναζητήσεις μου, ὅσον καὶ αἱ εἰς τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον συγκεντρωθεῖσαι εἰδήσεις, οὐδόλως παρέσχον τοιαύτην περίπτωσιν ¹⁾. Μόνη εἵδησις, ἥτις πρὸς στιγμὴν παρέχει εἰκόνα ἀρρενολογικῆς κατακλίσεως, εἶναι ἡ ἑξῆς:

Ἔντρας πρέπει νὰ πλαγιάσῃ δίπλα τῆς, νὰ τὴν φυλάῃ ὡς τις 9 μέρες τὰ σίγoura. (Πλαγιά Λέσβου 1955, Λ.Α. 2152, 61 Ἑμμ. Σαρέλλης).

Ἀσφαλῶς ὅμως πρόκειται περὶ τῆς γνωστῆς ἀπαραιτήτου φυλάξεως τῆς λεχοῦς κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας, ἐνεργουμένην ἀπὸ οἰονδήποτε πρόσωπον ²⁾, ὁπότε τὸ «δίπλα τῆς» σημαίνει παρακειμένην κλίνην ἢ στοῦμα.

Ὁ σύζυγος πάντως ὑπόκειται εἰς αὐστηροτάτους περιορισμούς, οἵτινες, καίτοι ὀφείλονται εἰς ἄλλα αἷτια, τουλάχιστον ὡς πρὸς τὴν ὑποχρέωσίν του νὰ παραμένῃ περισσότερο ὥρας ἐν τῇ οἰκίᾳ, συνιστοῦσι μορφήν ἀρρενολογίας. Τρεῖς δὲ κατὰ συνέχειαν ἐσπέρας ὁ αὐτὸς ὀφείλει νὰ μεταβαίῃ οἴκαδε πρὸς τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου, διὰ νὰ μὴ «ταλαπαιθεθῇ» καὶ ἡ λεχὼ καὶ τὸ νεογέννητο. (Μάδυτος Θράκης 1891, Λ.Α. 185, 156, 3 Ἄ. Οἰκονομίδης).

Ὁ πατὴρ κατὰ τὰς 40 ἡμέρας ἀπὸ τῆς γεννήσεως πρέπει νὰ προσέρχεται εἰς τὴν οἰκίαν του πρὸ τῆς ἐλεύσεως τοῦ σκότους. (Χαλκιδικὴ 1953, Λ.Α. 1805 σελ. 16 Μ. Παπαθανασίου).

(Στις 40 μέρες πού εἶναι λεχὼνα ἡ γυναῖκα) ὁ ἄντρας γυρίζει νωρὶς, νὰ μὴ φέρῃ δαιμονικά, καὶ μόλις μπῇ στὸ σπίτι, λιβανίζεται. (Ἀράχοβα 1938, Λ.Α. 1153 Β' σ. 129 Μαρία Ἰωαννίδου).

Ὁ ἄντρας πρέπει νὰ γυρίῃ νωρὶς στὸ σπίτι του, ὅσο ἡ γυναῖκα του εἶναι λεχὼνα. Μετὰ τὴ δύση δὲν κάνει νὰ μπῇ οὔτε αὐτὸς οὔτε ἄλλος στὸ δωμάτιο ἀπ' ἐξω. Καὶ ἂν ξαργήσῃ, θὰ πρέπει ν' ἀφήσῃ ἔξω ἀπὸ τὸ δωμάτιο τὰ ἐξώρρουχά του

¹⁾ Σημειωτέον, ὅτι εἰς τὰ εὐρέως κυκλοφορήσαντα Ἑρωτηματολόγια τοῦ Ἀρχείου, τὰ συνταχθέντα ὑπὸ τοῦ Διευθυντοῦ αὐτοῦ κ. Γ. Α. Μέγα, ἔχει διατυπωθῇ σαφῶς ἡ σχετικὴ ἐρώτησις: «Υπάρχει πονθενὰ ἢ συνήθεια, ἐπὶ τινος ἡμέρας μετὰ τὸν τοκετὸν νὰ μένῃ ὁ σύζυγος κατακλιμένος, ἢ νὰ μὴν ἐξέρχεται καθόλου εἰς τὸ κοινόν;» (βλ. Ζητήματα Ἑλληνικῆς Λαογραφίας, τευχ. Α' σελ. 34).

²⁾ «Κοντὰ στὴ λεχὼνα καὶ στὸ παιδί κάθεται πάντα ἓνας τρεῖς ἡμέρες, γιὰ νὰ μὴν πάῃ ξωτικό». (Ἀμοργὸς 1940, Λ.Α. 1438, 45 Μ. Λιουδάκη).

παλιτό ἢ σακκάκι ἢ τὰ παπούτσια του. (Κομοτηνὴ 1956, Ἑλένη Ζαφειριάδου, μαθήτρια Χ.Ε.Ν.).

Ὅσο εἶναι λεχώνα ἡ γυναῖκα, ὁ ἄντρας της δὲν πρέπει νὰ μένῃ ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι τῇ νύχτα. Ἄν κάποτε ξαργήσῃ, πρέπει ν' ἀφήσῃ τὰ παπούτσια του ἔξω ἀπὸ τὸ δωμάτιο τῆς λεχώνας. (Πυργὶ Χίου 1954, Λ.Α. 2070, 5 Ἰσιδωρος Σαράφης).

Αἱ δύο τελευταῖαι εἰδήσεις μαρτυροῦν ἐναργέστερον περὶ τοῦ φόβου διὰ τὴν μετὰ τοῦ βραδύνοντος συζύγου εἰσοδον δαιμονικῶν ὄντων εἰς τὴν οἰκίαν, φερομένων διὰ τῶν ἐξωτερικῶν ἐνδυμάτων καὶ τῶν ὑποδημάτων αὐτοῦ. Ὅπωςδήποτε ὁ σύζυγος περιορίζεται εἰς τὴν οἰκίαν του κατὰ τὴν περίοδον τῆς λοχείας καὶ ἀποφεύγει τὰς ψυχαγωγίας καὶ τὰς διασκεδάσεις μέχρι τοῦ σαραντισμοῦ τῆς συζύγου του.

Ὅσο εἶναι λεχώνα ἡ γυναῖκα, 40 μέρες ὁ ἄντρας της δὲν κάνει νὰ πηγαίῃ στὰ καφενεῖα, οὔτε νὰ μεθᾶ καὶ καὶ νὰ γλεντήῃ. (Σέρραι 1956, Ἡλέκτρα Φουφούτη, μαθήτρια Χ.Ε.Ν.)¹⁾

Ἄλλαι τινὲς εἰδήσεις μαρτυροῦν χαρακτηριστικώτερον περὶ τῆς λοχειακῆς ιδιότητος καὶ τῆς ἀντιστοίχου ψυχολογίας τοῦ συζύγου κατὰ τὰς ἀμέσους μετὰ τὸν τοκετὸν ἡμέρας. Ἰδιαζούσης, ὡς νομίζω, σημασίας εἶναι αἱ ἐκ Θράκης πληροφορίες, καθ' ἃς:

Τὴν τρίτην νύκτα (μετὰ τὸν τοκετὸν), ὁ πατήρ τοῦ νεογεννήτου δίδει συμπόσιον εἰς τὰς νεάνιδας τῆς γειτονίας, ὡς καὶ εἰς τὰς συγγενεῖς αὐτοῦ τε καὶ τῆς νεαρᾶς συζύγου του, ἐν ᾗ ὁρχοῦνται ὅσοι τοῦς ἤχους μουσικῆς, πολλάκις ἄχρι πρωῒας· ἀπαγορεύεται δὲ ἡ παρουσία νέων κατὰ τὴν ἐσπερίδα ταύτην, ἥτις καλεῖται «κνιάσματα». (Μάδυτος Θράκης 1891, Λ.Α. 185,156,3 Ἀπόστ. Οἰκονομίδης).

Κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ τοκετοῦ, γίνεται εἰς τὸ σπίτι τῆς λεχοῦς ἓνα τραπέζι, καλούμενο τραπέζι τῆς Παναγίας. Ὁ σύζυγος ἢ οἱ οἰκεῖοι τῆς λεχοῦς στέλλουν εἰς ὄilon τοῦ χωριοῦ τὰ σπῖτια 2-3 κορίτσια, τὰ ὁποῖα καλοῦν μόνον τὰς γυναῖκας εἰς τὸ τραπέζι τοῦτο τῆς Παναγίας. Αἱ γυναῖκες μεταβαίνουν κατὰ μάζας καὶ συγκεντρούμεναι ἅπασαι εἰς τὸ σπίτι τῆς λεχοῦς, τὰς κερνοῦν 2-3 ρακιά καὶ κατόπιν τρώγουνσαι εὐχονται πολλά, κυρίως ὅμως νὰ ὁμοιάσῃ τοῦ μπαμπᾶ του. (Καρωτὴ Διδυμοτείχου 1922 Λ.Α. 1499,17 Δ/λος Ἱ. Ξανθάκης).

¹⁾ Περιορισμοὺς τοῦ συζύγου κατὰ τὸ διάστημα τῆς λοχείας πληροφοροῦμεθα διὰ τοὺς κατὰ φύσιν λαοὺς, ὡς ἑξῆς: Εἰς τοὺς Ἰνδοὺς τῆς Καλιφορνίας ὁ σύζυγος ὑπεβάλλετο εἰς ὥρισμένους περιορισμοὺς, π.χ. νὰ μὴ φύγῃ ἀπὸ τὸ σπίτι, ἢ νὰ μὴ φάγῃ ψάρι ἢ κρέας μετὰ τὸν τοκετὸν... Εἰς τὴν Μαλαισίαν, κατὰ τὸ διάστημα τῶν 40 ἡμερῶν τῆς λοχείας ὁ σύζυγος δὲν κάνει νὰ κουρευθῇ οὔτε νὰ κνηγήσῃ, ἢ νὰ σκοτώσῃ... Εἰς τὴν νέαν Γουϊνέαν ὁ σύζυγος, ἐπ' ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὸν τοκετὸν τοῦ πρώτου του τέκνου, κλείεται εἰς τὴν οἰκίαν μόνος καὶ δὲν τρώγει. (Crawley ἔ. ἀ. II, 178).

Τὸ γεγονός ὅτι ὁ σύζυγος τῆς λεχοῦς ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ παρακάθεται μόνος εἰς κύκλον αὐστηρῶς γυναικεῖον, δεικνύει τὴν ἀνάγκην πρὸς στιγμὴν ιδιότητά του, ἐξ αἰτίας τῆς λοχειακῆς του καταστάσεως. Αἱ δὲ εὐχαὶ τῶν γυναικῶν συνδαιτημόνων του, αἱ ἀφορῶσαι κυρίως εἰς αὐτόν, δεικνύουσι τὸν κατὰ τινα τρόπον πρωτεύοντα ἐν τῇ λοχείᾳ ρόλον του.

Ἐξ ἄλλου εἰς τὸν Πόντον, ἡ ἡμέρα τοῦ τοκετοῦ λέγεται «*παραμόνια*» (τά). Ἐπειδὴ κατὰ ταύτην ἐγίνετο καὶ ἡ ἐστίασις τῶν φίλων, ἐπεκράτησε ν' ἀπευθύνεται πρὸς ἀμφοτέρους τοὺς γονεῖς, ἡ εὐχή. «*Νὰ τρώγω τὰ παραμόνια σ'*» ἦτοι νὰ σὲ ἴδω πατέρα ἢ μητέρα τέκνου. (Πόντος 1870 ΛΑ. 31.534 Ἰ. Βαλαβάνης)¹⁾.

Ἐν Ζακύνθῳ τέλος, εἶναι ἀπαραίτητον ὁ σύζυγος νὰ μένῃ καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν τοῦ τοκετοῦ ἐντὸς τῆς οἰκίας του καὶ νὰ δέχεται συγχαρητήρια. *Κάθειται κι' αὐτὸς στὴν κάμαρα τῆς λεχῶνας, κι' ἕνας - ἕνας πὺν ἔρχεται, τότε χαιρετάει.* (Πληροφορία μου 1954.)

Ἡ χαρὰ τῆς πατρότητος ὀδηγεῖ τὸν σύζυγον καὶ εἰς ἄλλας ἐκδηλώσεις, αἵτινες μαρτυροῦν περὶ τῆς ἱκανοποιήσεως καὶ ἡπείσθησιν αὐτοῦ διὰ τὸν γόνον του, (ἰδίᾳ ἂν τὸ τεχνὲν εἶναι ἄρρεν).

Ἡ μαμμη, μόλις τὸ παιδί θὰ τὸ δῶσ' πρῶτα στὴν μαμμή νὰ τῆς δώσ' βαξίσι. Ἐπειτα στὴ μητέρα. (Παπαὶ Λέσβου 1940, ΛΑ. 1446 Α, 161 Δ. Λουκάτος).

Ἀφοῦ δὲ τὸ φασκιώσουν... τὸ παραδέσσει στὰ χέρια τοῦ πατέρα, ὁ ὁποῖος τὸ ἀγκαλιάζει καὶ τὸ φιλεῖ. (Ρόδος 1937, Λαογραφία τόμ. ΙΑ' σελ. 569 Ἀ. Βρόντης)²⁾.

Ὁ σύζυγος, μόλις γεννήσῃ ἡ γυναῖκα του, πανευτυχῆς τρέχει καὶ κερνᾷ τοὺς πάντας στὶς ταβέρνες καὶ τὰ καφενεῖα, δεχόμενος τὰς σχετικὰς εὐχὰς ὄλων. (Μύτικας 1954, ΛΑ. 2005, 154 Ν. Μόσολας).

Μόλις γεννηθῇ τὸ παιδί, ὁ πατέρας του πρέπει νὰ πάῃ ἀμέσως νὰ τὸ ἀσημώσῃ. Πάει καὶ παίρνει καὶ γλυκὰ νὰ κεράσῃ τοὺς ξένους. (Φθιώτις 1956, Στέλλα Γκίκα, μαθήτρια Χ.Ε.Ν.).

Μετὰ δὲ τὸν τοκετόν, εἰς τὴν πρώτην λοῦσιν τοῦ βρέφους, ὁ πατὴρ κρεμᾷ ἐπὶ τοῦ μετώπου τῆς λεχοῦς χρυσοῦν τι νόμισμα ὡς φυλακτόν, καὶ ῥίπτει ἐντὸς τῆς

¹⁾ Περὶ τῶν κατὰ τὴν γέννησιν συμποσίων, βλέπε παρὰ Πολίτη: Λαογρ. Σύμμικτα Γ' σελ. 213 καὶ σημ. 4.

²⁾ Τὴν παρουσίαν ταύτην τοῦ νεογεννήτου εἰς τὸν ἀναμένοντα πατέρα συνηθίζουν, ὡς γνωστόν, καὶ εἰς τὰ Μαιευτήρια. Εἶναι καὶ τοῦτο μία ἐντὸς τῆς λαϊκῆς παραδόσεως πράξις, δι' ἧς ἀναγνωρίζονται κατὰ τρόπον ἄμεσον ἡ πατρότης καὶ τὰ δικαιώματα τοῦ ἄρρενος γονέως ἐπὶ τοῦ τεχθέντος.

λεκάνης, ἐν ᾗ λούεται τὸ βρέφος, ἀργυροῦν τι νόμισμα δῶρον τῆς μαίας. (Μάδντος Θράκης 1891, Λ.Α. 185, 156, 3 Α. Οἰκονομίδης).

(Τὴν τρίτη μέρα, πού ἔρχετ' ἡ μαμμή καὶ πλένει τὸ παιδί...) οὐ ἄντρας το' λιχῶνας χαρίζ' στ' μαμμή καὶ παπούτσια. (Αἰτωλία 1921, Δ. Λουκόπουλος, Λαογραφία τόμ. Η' σ. 30).

(Κάνει καὶ στη γυναίκα του δῶρο) ἡ φόρεμα ἢ κανένα κόσμημα. (Πρόσφυγες Κυδωνιῶν 1939, Λ.Α. 1358, 37 Μ. Λιουδάκη).

Ὅσον διὰ τὴν παλαιότεραν ἐντονώτερον ἐκδηλουμένην ὑπερηφανίαν ἐπὶ τῇ γεννήσει ἄρρενος τέκνου, ἀναφέρομεν τὴν ἀπὸ ἔτους 1797 πληροφορίαν τῶν Stephanopoli:

La naissance d'un garçon s'annonce par un coup de fusil, que tire le père. (D. et N. Stephanopoli, Voyage en Grèce 1797-98 τόμ. Ι σ. 293)¹⁾.

2. Ἐμμεσοὶ ἐνέργειαι, διὰ τῶν ἐνδυμάτων τοῦ συζύγου.

Τὸ πρῶτον πονκάμισον, ὅπερ φοροῦν εἰς τὸ παιδί διὰν ἐγεννᾶτο, ἔπρεπε νὰ μὴ εἶναι καινούργιον· κατεσκευάζετο δὲ ἀπὸ τυλίγιον τοῦ πατρός του. (Δημ. Γρ. Καμπούρογλου, Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων, τόμ. Γ' (1896) σ. 65).

Τὸ χουν γιὰ καλὸ καὶ κόψουν ἀπ' τοῦ πατέρα τὸ ροῦχο, καὶ κάνουν π' καμίσκι στὸ πρῶτο παιδί, εἴτε ἀγόρ' εἴτε κορίτ'. (Ἀρχ. Ἀννα Εὐβοίας 1942, Λ.Α. 1479 Γ' σ. 46 Μ. Ἰωαννίδου).

Ὅταν γεννιέται τὸ παιδί, τὸ περνᾶνε ἀπὸ παλιὸ σῶβρακο (τοῦ πατέρα;), γιὰ νὰ μὴ τὸ πιάνη μάτι. (Ἄνω Δρόπολις Β. Ἡλείου 1951, Λ.Α. 1665 Α' σ. 13 Δ. Οἰκονομίδης).

Χαλοῦν ἐν ὑποκάμισον τοῦ συζύγου καὶ μὲ αὐτὸ φτιάχνουν ἐν ὑποκαμισάκι καὶ ντύνουν τὸ νεογέννητον. (Καρυὰ Λευκάδος 1953, διὰ τοῦ Ἐπιθεωρητοῦ κ. Δ. Γερουλάνου).

Μόλις γεννηθῇ τὸ μωρό, τὸ τυλίγουν ἀμέσως μὲ ἓνα ὑποκάμισον τοῦ πατέρα του, εἰς δὲ τὴν κούνιαν του τοποθετοῦν ἓνα ἐσώβρακον τοῦ πατέρα του, σφραγίδα, ὀλίγον ἀντίδωρον καὶ λιβάνι, διὰ νὰ φυλάγεται τὸ μικρὸ ἀπὸ κακῆ ὥρα. (Πινακοχώρι Λευκάδος 1953, διὰ τοῦ Ἐπιθεωρητοῦ κ. Δ. Γερουλάνου).

(Τοῦ μωροῦ, μόλις γεννηθῇ,) τοῦ φοροῦν τὸ ποκάμισο τοῦ πατέρα του. (Κοντομαρὶ Χανίων 1952, Λ.Α. 1778, 13 Α. Μαυριδάκης).

Ἄμα γεννηθῇ τὸ παιδί, κάνουν κουλλούρα τὸ βρακὶ τοῦ πατέρα του καὶ τὸ περνοῦν 'πὸ μέσα. (Σκανδαλὴ Λήμνου 1938, Λ.Α. 1160 Β' σελ. 127 Γ. Μέγας).

¹⁾ Βλ. καὶ Ν. Γ. Πολίτου: Τὰ κατὰ τὴν γέννησιν. Λαογρ. Σύμμ. Γ' σελ. 210, ἐνθα πληροφορίαι καὶ περὶ τῶν παρ' ἄλλοις λαοῖς τελουμένων.

Τὸ πρῶτο πονκαμισάκι πὸν θὰ κόψουν καὶ θὰ βάλῃ τὸ παιδί, πρέπει νὰ εἶναι ἀπὸ πονκάμισο τοῦ πατέρα. Αὐτὸ τὸ πονκαμισάκι τὸ κρατοῦν καὶ τὸ βάζουν ὅλα τὰ παιδιά. (Πολίχνιτον Λέσβου 1955, Λ.Α. 2153 σ. 7 - 8, Π. Παπαμανώλης κ. ἄ.).

Κατὰ τὴ λοχεία τοποθετοῦν κάτω ἀπὸ τὸ μαξιλάρι τῆς λεχώνας ἓνα μαχαίρι μαυρομάνικο, πὸν πιστεύουν πὼς σκοτώνει τοὺς ἐχθρούς, κι' ἓνα πανταλόνι τοῦ συζύγου, γιὰ νὰ δείξῃ ἡ γυναῖκα πὼς τὸ παιδί της εἶναι νόμιμο. (Μυτιλήνη 1953, Χρυσούλα Παναγιωτίδου, μαθήτρια Σχολῆς Μαιῶν).

Ὅταν γεννηθῇ τὸ παιδί, τὸ τυλίγουν σ' ἓνα ποκάμισο τοῦ πατέρα του. (Βροντάδος Χίου 1954, Λ.Α. 2074, 10 Λ. Καρούσης).

Τὸ τυλίουν ἔπειτα στὰ κωλόπαννα, πὸν κάμνουν ἀπὸ παλιὰ ροῦχα τοῦ πατέρα, ἂν εἶναι ἀρσενικό, καὶ ἀπὸ ροῦχα τῆς μάνας, ἂν εἶναι θηλυκό. (Ρόδος 1937, Λαογραφία τόμ. ΙΑ' σ. 569, Α. Βρόντης).

Μόλις γεννηθῇ τὸ παιδί, τὸ ἐνδύουν μετὰ πονκάμισο τοῦ πατέρα ἢ τῆς μητέρας, διὰ νὰ πάρῃ «ποὺν ἄλλοον τους» (Γ. Χ. Παπαπαράλμπους: Ἔθιμα, προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι τῶν Κυπρίων. Ἐκ Λευκωσίας 1937, σελ. 9).

Οἱ λόγοι διὰ τοὺς ὁποίους ἐνεργοῦνται ἀκριβῶς μετὰ τὸν τοκετόν, αἱ ἄνω-τέρω μαγικαὶ πράξεις ἐπὶ τοῦ βρέφους, τιθεμένων ἢ φερόμενων εἰς αὐτὸ τῶν παλαιῶν ἐνδυμάτων καὶ ἰδίως ὑποκαμίσου καὶ περισκελίδων τοῦ πατρὸς, παρέχονται ἐν πολλοῖς εἰς τὰ ὧς ἄνω παραδείγματα τῶν κατὰ τὴν πληροφορητῶν. Οὗτοι εἶναι: α) *Γιὰ νὰ μὴ τὸ πιάσῃ μάτι* (τὸ παιδί), διὰ νὰ μὴ προκαλέσῃ τὸ βρέφος τὸν θαυμασμόν καὶ τὴν βασκανίαν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον προλαμβάνεται ἢ ἀποτρέπεται διὰ τῶν πεπαλαιωμένων καὶ ρακωδῶν ἐνδυμάτων. β) *Γιὰ νὰ φυλάγεται τὸ μικρὸ ἀπὸ κακῆ ὥρα*. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν τὸ πατρικὸν-ἀνδρικὸν ἐσώρρουχον, ἐν συνδυασμῷ μὲ τὸ ἀντίδωρον καὶ τὸ λιβάνι, ἢ ἀλλαχοῦ τὸ «μαυρομάνικο μαχαίρι», ἀποδιώκουν τοὺς βλαπτικοὺς δαίμονας¹⁾. γ) *Γιὰ νὰ δείξῃ ἡ γυναῖκα πὼς τὸ παιδί της εἶναι νόμιμο*. Μετὰ τὴν ἐξήγησιν ταύτην, ἡ τοποθέτησις τοῦ πατρικοῦ πανταλονίου ἐπὶ τοῦ βρέφους λαμβάνει χαρακτῆρα σαφέστερον ἀρρενολογικόν. Ὁ ἀνὴρ διὰ τῆς

¹⁾ Διὰ τὸν προστατευτικὸν ρόλον τῶν ἐνδυμάτων τοῦ συζύγου οὐ μόνον ἐπὶ τοῦ βρέφους ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς λεχοῦς, περὶ τοῦ ὁποίου ἤδη ὠμιλήσαμεν (βλ. σελ. 139-140) ὁ Crawley γράφει: «Τὰ ἐνδύματα τοῦ πατρὸς χρειάζονται συχνάκις καὶ διὰ τὴν ἐξαπάτησιν τῶν δαιμόνων. Τὰ βλαπτικὰ δαιμόνια ἀπατώνται εὐκόλως πρὸς τοῦτο ἀρκεῖ νὰ θέσῃ τις ἄνωθεν τοῦ βρέφους ἢ ἐπὶ τῆς κλίνης, πλησίον τῆς λεχοῦς, μερικά ἀπὸ τὰ ἐνδύματα τοῦ πατρὸς, διὰ ν' ἀπατηθοῦν τὰ δαιμόνια. Καὶ μόνῃ ἢ θέᾳ τῶν τὰ ἀναγκάζει νὰ σκεφθοῦν, ὅτι κάποιον ἐκεῖ εὗρίσκειται φύλαξ ἄρρην». (The Mystic Rose II σ. 187-188). Καὶ ἀναφέρει διὰ τὴν Κίαν, ὅτι «ἀμέσως μετὰ τὸν τοκετὸν κρεμοῦν εἰς ὑψηλὸν μέρος τοῦ δωματίου τὰς περισκελίδας τοῦ πατρὸς, ὥστε πᾶσα δαιμονικὴ ἐπήρεια νὰ εἰσέρχεται εἰς αὐτὰς καὶ ὄχι εἰς τὸ βρέφος». (Αὐτόθι σελ. 188).

περισκελίδος του λαμβάνει θέσιν παρὰ τὴν κλίνην τῆς λεχοῦς καὶ διακηρύσσει ὅτι τὸ τεχθὲν εἶναι τέκνον του. Εἰς τὴν ἐρμηνείαν ταύτην δύνανται κατὰ τινὰ τρόπον νὰ ὑπαχθῶσι καὶ αἱ ἐνέργειαι «τυλίγματος» ἢ «περάσματος» τοῦ βρέφους ἀπὸ τὸ ἐσώβρακον τοῦ πατρός. Τὸ ἔνδυμα τοῦτο, συμβολικὸν τῆς κατ' ἐξοχὴν γενεσιουργοῦ ἐστίας τοῦ πατρικοῦ σώματος, εἶναι τὸ πλέον ἐνδεδειγμένον ν' ἀντιπροσωπεύσῃ παρὰ τῷ παιδί τὸν πατέρα, νὰ μεταδώσῃ εἰς τὸ βρέφος τὴν πατρικὴν δύναμιν καὶ οὐσίαν, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ¹⁾.

Ἄλλως ἔχει τὸ ζήτημα προκειμένου περὶ τοῦ ὑποκαμίσου τοῦ πατρός. Μὲ τὴν ἐκ Κύπρου ἐρμηνείαν: «διὰ τὰ πάρη (τὸ παιδί) πὺν λλόου τους», δηλ. νὰ μοιάσῃ εἰς τοὺς γονεῖς του, ὀδηγούμεθα εἰς τὴν υἱοθετικὴν σημασίαν τῆς συγχῆς εἰς τὰ ἐλληνικὰ ἔθιμα χρήσεως τοῦ ὑποκαμίσου (τῆς μητρὸς εἰδικώτερον), γνωστῆς καὶ ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν μυθολογίαν²⁾. Ἡ διὰ τοῦ ὑποκαμίσου τοῦ πατρός ἐνταῦθα περιτύλιξις τοῦ βρέφους, παραλλήλως πρὸς τὴν προστατευτικὴν ἢ ἐνδυναμωτικὴν αὐτῆς σκοπιμότητα, ἀποβλέπει καὶ εἰς τὰς συγκοινωνίας περιπτώσεις υἱοθεσίας, ὅπου ὁ θετὸς πατὴρ «περνᾷ ἀπὸ τῆς μάνας του» τὸ υἱοθετούμενον τέκνον³⁾.

3. Ἡ ἀποκατάστασις τῆς ὑγείας τῆς λεχοῦς

Ἡ ἀποκατάστασις τῆς ὑγείας καὶ τῆς ὡραιότητος τῆς λεχοῦς ἐπιδιώκεται συνήθως δι' ἐνεργειῶν, αἵτινες ἐκτὸς τῆς φυσικολογικῆς αὐτῶν σκοπιμότητος παρουσιάζουν καὶ τὸ μαγικὸν στοιχεῖον τῆς ἀνδρογυνῆς συμμετοχῆς καὶ τῆς συζυγικῆς ἀποδεσμεύσεως. Μορφὴ καὶ τοῦτο ἀρρενολοχείας, ἐκδηλουμένη διὰ τῆς ἀντιπροσωπευτικῆς χρησιμοποιήσεως τῶν ἐνδυμάτων τοῦ συζύγου, καὶ δὴ ἐκείνων τὰ ὅποια ἔχουσιν ἄμεσον σχέσιν μὲ τὴν γενετήσιον εὐθύνην του.

Τόσον διὰ τὴν ἐπανάταξιν καὶ τὴν κανονικὴν λειτουργίαν τοῦ γεννητικοῦ συ-

¹⁾ Διὰ τὴν συμβολικὴν σημασίαν τῆς περισκελίδος εἰς τὸν ἐξουσιασμόν τοῦ τεχθέντος, χαρακτηριστικὴ εἶναι μία παλαιὰ εἰδησις ἐκ Κύπρου, ἀφορῶσα ὁμως εἰς τὴν μητέρα: *Λέσασα δ' ἡ μαία τὸ βρέφος, θέτει αὐτὸ ἐν τῇ κλίνῃ ἐπὶ τινος τῆς μητρὸς του περισκελίδος παρὰ τὸ προσκεφάλαιον, ἵνα ὑπὲρ αὐτοῦ γένηται.* (Α. Σακελλαρίου, τὰ Κυπριακά, τόμ. Α' (1890) σ. 734-5. Πρβλ. καὶ Λαογρ. Σύμμ. Γ' σ. 208). Ἐξεταστέον μήπως ἡ περισκελὶς συμβολίζει ἐνταῦθα καὶ τινὰ πρὸς ὑποταγὴν διασκελισμόν, ἐνεργούμενον ὑπὸ τοῦ φοροῦντος.

²⁾ Βλ. σχετικῶς Στ. Π. Κυριακίδην, ἐν Λαογραφίᾳ, τόμ. ΙΑ' σελ. 715 - 717.

³⁾ *Κεῖνος πὺν ἤθελε νὰ υἱοθετήσῃ παιδί, τὸ περνοῦσεν ἀπὸ τῆς μάνας του. Ἐκανε φόρμα μὲ πλατὺ μανίκι (ἢ ἔκανε μόνο πλατὺ μανίκι καὶ τὸ κολλοῦσε στὸ πोकάμισό του), ὥστε νὰ χωρῇ τὸ μωρὸ νὰ περάσῃ. Ἐπαιρνε τὸ παιδί καὶ τὸ περνοῦσε τρεῖς φορὲς ἀπὸ τὴν ἄκρην τοῦ μανικιοῦ πρὸς τὸ στήθος. (Λατσίδα Κρήτης 1937. Λ.Α. 1105, 132 - 3 Μ. Λιουδάκη). Πρβλ. καὶ τὴν παροιμίαν: Τὸ πέρασε τὸ παιδί ἀπὸ τῆς μάνας του. (Μάνη 1923 Λ.Α. 487, 348 Α. Κουκουλέ).*

στήματος τῆς τεκούσης, ὅσον καὶ διὰ τὴν κάθαρσιν τοῦ προσώπου αὐτῆς ἀπὸ τῶν ἐκ τοῦ τοκετοῦ στιγμάτων ἢ πανάδων (τοῦ «μητρικοῦ χλοάσματος» κατὰ τὴν ἐπισημονικὴν ὀρολογίαν), χρησιμοποιοῦνται ἡ ζώνη καὶ τὰ ἐσώρρουχα τοῦ συζύγου, κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον.

1. Διὰ τὴν ἐπανάταξιν τῆς μήτρας.

Τὸ πρῶτο ποῦ τῆς κάνει (τῆς λεχώνας ἢ μαμμή, ὕστερ' ἀπὸ τὴ γέννα), εἶναι ἡ ζώση μὲ τὸ ζωνάρι τοῦ ἀνδρός τῆς τὴν κοιλιὰ τῆς, διὰ ἡ πρόλάβῃ τὴν χαλάρωσιν τῶν σπλάγγων· ἡ ἐπανέλθῃ δηλ. ἡ κοιλιὰ εἰς τὴν πρὸ τῆς ἐγκυμοσύνης κατάστασιν. (Ἀρχεῖον Σάμου, τόμ. Δ', Ἀθῆναι 1955 σελ. 181, Πολυξένη Ζαφειρίου).

Τὴν κοιλιὰ τῆς λουχούνας ζώνουν μὲ ζώνη τοῦ συζύγου, καὶ τῆς φοροῦν τὸ ποκάμισό του. (Κάμποι Κυδωνίας Κρήτης 1953, Λ. Α. 1776, 39 Ἰ. Ἀθουσακῆς).

Ἄμα συγγυρίσουν τὸ παιδί καὶ τὴ μάννα, θὰ συγγυρίσῃ καὶ τὴν κοιλιὰ τῆς μάννας ἢ κυρούλα (=μαμμή). Θὰ τῆς ζώσῃ τὴν κοιλίαν τῆς, γιὰ ἡ πέσουν οἱ κακωσιεὶς καὶ ἡ μὴν τῆς μείνῃ κοιλιὰ· θὰ τὴ ζώσῃ ἡ ἐκ τοῦ ἀνδρός ἢ μὲ τὴ ζώστρα τ' ἀντρός... (Μανιάκι Μεσσηνίας 1944, Λ. Α. 1566, 12 Μαγδ. Τσακωνα).

Πρὸς ἀπόκτησιν δυνάμεως ὑπὸ τῆς λεχοῦς ζώνουν ταύτην διὰ τοῦ ζωστήρος τοῦ ἀνδρός. (Δοξοδοτὰ Ναυπακτίας 1953, Λ. Α. 1798, Γ. Χ. Παπαϊωάννου).

Παλαιότερον ἡ λεχὼνα ἐζώνετο εἰς τὴν κοιλίαν μὲ τὸ ζωνάρι τοῦ συζύγου τῆς, πρὸς ἀποφυγὴν μεγάλης κοιτίας. (Ἐγκλιονβὴ Λευκάδος 1953, διὰ τοῦ Ἐπιθεωρητοῦ κ. Δ. Γερουλάνου).

Ἡ διὰ δευτέραν φορὰν κατὰ τὸν τοκετὸν χρησιμοποιήσις ἐνταῦθα τῆς ζώνης τοῦ συζύγου, (βλ. περὶ τῆς πρώτης, ἐν σελ. 145-6) ἔχει πρακτικὴν μὲν σκοπιμότητα τὴν σύσφιγξιν τῶν χαλαρωθέντων μελῶν τοῦ σώματος τῆς λεχοῦς, συμβολικὴν δὲ τὴν ἀποκατάστασιν τρόπον τινὰ τῆς διακοπείσης παρθενίας αὐτῆς. Θὰ ἐλεγέ τις ὅτι ἐκκρεμῇ παρὰ τῷ συζύγῳ ὁ ῥόλος τῆς διὰ τῆς ἰδίας ζώνης ἐπαναζώσεως τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, ἀπὸ τῆς ὁποίας τὴν εἶχε συμβολικῶς λύσει κατὰ τὴν ὥραν τῶν ὠδίνων. Τὴν ὑπὸ τοῦ Πλινίου ἀναγραφομένην διὰ τὴν ὥραν ἐκείνην φράσιν: «Ὁ ἴδιος ὅστις σὲ ἔδεσα, θὰ σὲ λύσω πάλιν» (βλ. σελ. 146), θὰ ἡδυνάτο τις ἡ συμπληρώσῃ ἐνταῦθα διὰ τῆς ἀντιστοίχου: «Ὁ ἴδιος ὅστις σὲ ἔλυσα, σὲ ζώνω πάλιν».

Ἀξιοπρόσεκτος ὅμως εἶναι καὶ ἡ περὶ ἐνδυναμώσεως τῆς λεχοῦς ἐρμηνεία, ἥτις δίδεται εἰς τὴν περιζωστικὴν ταύτην ἐνέργειαν τοῦ συζύγου (πληροφορία ἐκ Ναυπακτίας), πρὸς τὴν ὁποίαν πρέπει ἡ συσχετίσωμεν καὶ τὴν διὰ τοῦ ὑποκαμίσου τοῦ ἀνδρός περιβολὴν τῆς λεχοῦς, (πληροφορία ἐκ Κρήτης), ἀποβλέπουσαν προφανῶς εἰς ὁμοίαν ἐνίσχυσιν καὶ προστασίαν.

2. Διὰ τὴν ἀπάλειψιν τῶν στιγμάτων:

Ὅταν γεννήσῃ (ἡ γυναίκα), γιὰ ἡ φύγουν τὰ πολλὰ σημάδια τοῦ προσώπου,

τὴν σπογγίζουν μὲ τὴ σέλλα τοῦ ἐσώβρακου τοῦ ἀνδρός. (Μαρμάρες Ἰωαννίνων 1953 Λ.Α. 1832,27 Α. Κατσιούνης).

Σκουπίζουν τὸ πρόσωπο τῆς λεχοῦς μὲ καθαρὸ ἐσώβρακο τοῦ ἀνδρός της, γιὰ νὰ καθαρίσῃ ἀπὸ τὴν πάνα. (Ξεχασμένη Βερροίας 1953, Λ.Α. 1816,7 Β. Λιακόπουλος).

Φέρνουν εἰς τὴν λεχὼ τὴν σκούφιαν τοῦ ἀνδρός της, νὰ σκουπίσῃ τὸν ἰδρώτα καὶ νὰ ἐξαλειφθοῦν οἱ πανάδες (μπαλώματα). (Πινακωχῶρι Λευκάδος 1953, διὰ τοῦ Ἐπιθεωρητοῦ κ. Δ. Γερουλάνου).

Ὅταν ἡ μητέρα ἔχῃ «νεφέλα» (=εἶδος πανάδες) στὸ πρόσωπο ἀπὸ τὴν ἐγκυμοσύνη της, τῆς φεύγει ἂν τριήνη, ὥστερ' ἀπὸ τὸν τοκετό, τὸ πρόσωπό της μὲ βάμμα (=νῆμα χρωματιστὸ τοῦ ἀργαλειοῦ) ἢ μὲ τὸ φέσι τοῦ συζύγου της. (Χωριά Μεραμπέλου Κρήτης, Περιοδ. Δρῆρος Α' (1937) σ. 131, Μαν. Πιτυκάκης).

Ἐὰν ἡ λεχὼ ἔχῃ πανάδες στὸ πρόσωπο, σκεπάζουν καλὰ τὸ πρόσωπό της ὥστε νὰ ἰδρώσῃ, καὶ κατόπιν τὸ σκουπίζουν μὲ τὸ παντόφι (=σώβρακο) τοῦ ἀνδρός της, καὶ βγαίνουν. (Ἐλατόβρυνση Ναυπακτίας 1953, Λ.Α. 1904,36 Θ. Παπαδογεωργόπουλος).

Ἐὰν ἡ λεχὼ ἔχῃ στὸ πρόσωπο τῆς πανάδες, περνᾶν ἀπ' αὐτὸ ἄλλοτο ἐσώβρακο τοῦ ἀνδρός της, γιὰ νὰ ἐξαλειφθοῦν. (Παλαιὰ Ἀγιάλεια 1953, Λ.Α. 1887,3 Ἰωάννα Χάρτζη).

Ἡ λεχὼ παλαιότερον ἐκαθαρίζετο μὲ τὸ ἐσώβρακον τοῦ ἀνδρός της, διὰ τὸν καθαρισμὸν τῆς πάνας. (Ἀγ. Νικόλαος Κυνουρίας 1953, Λ.Α. 1811,17 Ἀ. Κωνσταντοῦρος).

Καθαρίζουν τὸ πρόσωπο τῆς λεχοῦς μὲ τὸ ὑποκάμισο τοῦ ἀνδρός της. (Κυρτομάδο Κυδωνίας Κρήτης 1953, Λ.Α. 1780,13 Ἀ. Νικολαΐδου).

Τὸ πρόσωπον (τῆς λεχοῦς) σκουπίζουν μὲ τὴν πετοέτα (μαντήλι τῆς κεφαλῆς) τοῦ συζύγου της. (Κάμποι Κυδωνίας Κρήτης 1953, Λ.Α. 1776,39 Ἰ. Ἀθουσάκης).

Γιὰ νὰ καθαρίσουν τὸ πρόσωπο τῆς λουχούνας ἀπὸ τὴν πάνα, χύνουν λαντουρίδι (=χυλὸ μὲ ἀλεύρι καὶ ζάχαρι), ἀπ' αὐτὸ ποὺ τῆς δίνουν καὶ τρώει τίς πρῶτες μέρες, πάνω στὸ ἰδρωμένο ποκάμισο τοῦ ἀνδρός της, καὶ τῆς ἀλείφουν τὸ πρόσωπο. (Κοντομαρὶ Χανίων Κρήτης 1952, Λ.Α. 1778,13 Α. Μανριδάκης).

ΠΑίρνουν ἓνα λερωμένο ποκάμισο τοῦ ἀνδρός της, φτύνουν πάνω στὸ γιακά, ποὺ ἔχει περισσότερὸ λερὸς, καὶ τῆς καθαρίζουν τὸ πρόσωπο «μὲ τ' τὴν λέρα τ' ἀντροῦ της». (Πετρί Λέσβου 1940, Λ.Α. 1446 Α', 154 Δ. Λουκάτος).

Θὰ ἐνόμιζέ τις ὅτι ἡ τόσον ἀηδῶς ἐπιδιωκομένη ρυπαρότης τῶν ἐσωρούχων τοῦ συζύγου πρὸς καθαρισμὸν τοῦ προσώπου τῆς λεχοῦς ὀφείλεται εἰς εἰδικὴν γνῶσιν περὶ χημικῶν καὶ φαρμακευτικῶν ἰδιοτήτων τῆς χρησιμοποιουμένης ἀκα-

θαρσίας¹⁾. Ἴσως τίθεται εἰς ἐφαρμογὴν ἐνταῦθα καὶ μαγικὴ τις ἀρχὴ περὶ τῆς «διὰ τοῦ ὁμοίου ἀποδιώξεως τοῦ ὁμοίου», θεωρουμένων τῶν στιγμάτων τοῦ προσώπου τῆς λεχοῦς ὡς ἀποτελεσμάτων τῆς γεννητικῆς ἀκαθαρσίας. Εἶναι πάντως γνωστὸν ὅτι τουλάχιστον ὁ ἰδρῶς, τὸν ὅποιον βλέπομεν εἰς τὰς ὥς ἄνω περιπτώσεις νὰ χρησιμοποιῆται ὑπὸ τε τῆς λεχοῦς καὶ τοῦ συζύγου, θεωρεῖται εἰς τὰ παγκόσμια ἔθιμα ὡς ἀπόκριμα καθαριστικόν²⁾.

Ἐνδιαφέρει ὅμως περισσότερο ἐνταῦθα ἡ εἰδικὴ ἐπιδιώξις, ὅπως τὰ ρυπαρὰ ταῦτα ἐνδύματα καὶ αἱ ἐκκρίσεις προέρχονται ἀπὸ τὸν σύζυγον. Πρόκειται περὶ ἀποκριμάτων (ἰδρῶτος καὶ οὔρων), ἅτινα ἐντόνως χαρακτηρίζουσι τὸ ἀνδρικὸν σῶμα συλλεγόμενα δὲ ἐπὶ τῶν ἐσωρούχων τῆς πρώτης ἐπαφῆς (ὑποκαμίσου, περισκελίδος ἢ πύλου), ἀντιπροσωπεύουσι κατ' ἐξοχὴν τοῦτο. Εἰς τὴν τοιαύτην ἐπέμβασιν τοῦ συζύγου δυνάμεθα νὰ διδῶμεν καὶ στοιχεῖα καθαριστικοῦ ἐξυγασμοῦ τῆς λεχοῦς (πρβλ. καὶ τὸ ἐν σελ. 152-3 πότισμα τῆς ἐπιτόκου ἐντὸς ὑποδήματος τοῦ συζύγου), ὡς ἐπίσης καὶ ἀρρενολογικὴν συμπεριποίησιν αὐτοῦ διὰ τὴν ἀποδιώξιν τῶν βλαπτικῶν ἐπηρεϊῶν ἀπὸ τῆς συζύγου.

4. Ὁ σύζυγος εἰς τὰ πρώτα βήματα τῆς λεχοῦς.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ πρώτη σκέψις διὰ τὴν νέαν περίοδον τῆς ζωῆς καὶ τὰ πρώτα βήματα τῆς ἀναρρωννυούσης λεχοῦς ἀπέσπασται κυρίως περὶ τὴν ἐνδυνάμωσιν καὶ τὴν εὐσταθεὴν ὑγείαν αὐτῆς. Ἡ συνήθεια εὐχὴ τὴν ὁποίαν τῆς ἀπευθύνουν, «Σιδερένια!» εἶναι χαρακτηριστικὴ τῆς ἐπιδιώξεως ταύτης, τὸ δὲ ἔθιμον, κατὰ τὸ ὅποιον ἡ ἐγειρομένη ἐκ τῆς κλίνης λεχὼ ὀφείλει νὰ πατήσῃ ἐπὶ σιδήρου ἢ ἄλλου συμβολικοῦ ἀντικειμένου³⁾, εἶναι ἐνδεικτικὸν τῆς καὶ διὰ μαγικῶν τρόπων κατοχυρώσεως τῆς εὐχῆς.

Ἐντεῦθεν καὶ ἡ ἐπιδιώξις, ὅπως ἡ ἐγειρομένη ἐκ τῆς κλίνης λεχὼ στηρίζεται τὸ πρῶτον ἐπὶ τῆς δυνάμεως καὶ τῆς προστασίας τοῦ συζύγου αὐτῆς. Ὁ ἐκ τῆς παρουσίας τοῦ ἄρρενος προστατὸς φόβος τῶν κακοποιῶν δαιμόνων φαίνεται καὶ ἐνταῦθα συνεχιζόμενος.

Καλὸ εἶναι, ὅταν πρωτοσηκῶνται ἡ λεχὼνα, νὰ εἶναι κοντά της κ' ὁ ἄντρας της, νὰ πιάνῃ ἀπὸ τὸ μπράτσο του, καὶ νὰ πατῇ σὲ σίδερον. (Κεφαλληνία, 1954).

Ἡ λεχοῦσα σηκῶνεται σὲ τρεῖς μέρες... Τὸ πρῶτο πράγμα ποὺ θὰ πιάσῃ, θὰ

¹⁾ Ἐν Λέσβῳ «μπορεῖ καὶ μὲ τὰ πρωτοκατουρημένα ρούχα τοῦ παιδιοῦ νὰ καθαρίσουν τὸ πρόσωπον τῆς λεχοῦς» (ἔ. ἄ.).

²⁾ Βλέπε σχετικὰ παραδείγματα παρὰ J. G. Frazer: *The Golden Bough*, τόμ. III («Taboo and the perils of the Soul») σελίδες 142, 156 καὶ 184.

³⁾ Βλέπε Γ. Α. Μέγα: *Ζητήματα Ἑλληνικῆς Λαογραφίας*, τεύχος Α' σελ. 33.

είναι ροῦχα τ' ἀντροῦ της, καὶ τὰ ρίχνει στὸ κεφάλι της. Λέει: «Ἐχω κορόνα τὸν ἄντρα μου!» (Μερικὲς ὅμως, ἀπὸ φόβο νὰ μὴν κάτση πάνω στὸ κεφάλι των ὁ ἄντρας, ρίχνουν τὸ ροῦχο σὴν πλάτη τους). Πετρὶ Λέσβου 1940, Λ.Α. 1446 Α' σελ. 168, Δ. Λουκάτος.

Τὴν λεχώ, ὅταν ἠδύνατο νὰ ἐγερθῇ, περιέζωνον μετὰ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς διὰ τῆς αὐτῆς ζώνης χαλαρῶς, λέγοντες καταλλήλους ρήσεις· χαλαροῦντες δὲ τὴν ζώνην ἔτι μᾶλλον, ἄφηνον αὐτὴν νὰ καταπέσῃ στεφανοειδῶς εἰς τοὺς πόδας των. (Δ. Γ. Καμπούρογλου, Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων τόμ. Γ', ἐν Ἀθήναις 1896, σελ. 63).

Καὶ εἰς τὰ τρία ὡς ἄνω παραδείγματα ἡ παρουσία τοῦ συζύγου ἐνδείκνυται διὰ τὴν ἀσφαλῆ ἀντιμετώπισιν τῆς νέας ζωῆς ὑπὸ τῆς λεχῶς. Ἰδιαιτέρως εἰς τὸ τρίτον παρουσιάζεται πιθανῶς καὶ τὸ στοιχεῖον τῆς ἐκ νέου συζεύξεως τοῦ ἀνδρογύνου, ἥτις εἶχε κατὰ τινα τρόπον διακοπῇ.

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο παύουν νὰ ἐμφανίζονται τὰ δηλωτικὰ μιᾶς ἀρρενολοχείας ἑλληνικὰ ἔθιμα. Ἡ λεχώ μετὰ τὴν ἐγέρσιν ἐκ τῆς κλίνης ἐπαναλαμβάνει τὴν τακτικὴν ζωὴν της καὶ προχωρεῖ πρὸς τὸν σιγαντισμὸν καὶ τὴν νέαν ἐλευθερίαν της, ἄνευ ἄλλης ἐθιμικῆς συμμετοχῆς τοῦ συζύγου. Θὰ ἀνέμενε τις τὴν συμπαράστασιν αὐτοῦ καὶ κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ ἐκκλησιασμοῦ τῆς λεχῶς διὰ τὸ «σισαντισμα», ἀλλὰ τοιαύτην περίπτωσιν, εἰδικῶς ἐπιβαλλομένην, δὲν ἀνεῦρον εἰς τὰ ἑλληνικὰ ἔθιμα.

Συμπεράσματα.

Συγκεκριμένην περίπτωσιν ἀρρενολοχείας, ὑπὸ τὴν κυρίαν αὐτῆς ἔννοιαν τῆς ἐπφαστικῆς κατακλίσεως (couvade), δὲν συναντῶμεν εἰς τὰ νεοελληνικὰ ἔθιμα. Ἐκδηλώσεις ὅμως ἐνεργοῦ συμμετοχῆς καὶ συμπαραστάσεως τοῦ συζύγου εἰς τὸν τοκετόν, παρακολουθοῦντος μετὰ πατρικοῦ καὶ συζυγικοῦ ἐνδιαφέροντος, ἀλλὰ καὶ ἐθιμικῶν ὑποχρεώσεων τὸ γεγονός τῆς γεννήσεως, ἔχομεν ἀρκετὰς καὶ ἰδιαζούσας. Μὲ βάσιν τὰ παρὰ τοῖς ἄλλοις λαοῖς καὶ ὑπὸ τῶν ξένων μελετητῶν διαπιστούμενα, δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν καὶ ἡμεῖς ὁλόκληρον τὴν σειρὰν τῶν ἑλληνικῶν τούτων ἐκδηλώσεων, ἀπὸ τῆς συλλήψεως μέχρι τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς λοχείας, ὡς ἔθιμα ἀρρενολοχικοῦ κύκλου. Γενικώτερον ὅμως εἶναι ἀπαραίτητον νὰ συγκεντρώνωνται ὑπὸ χωριστὴν κατηγορίαν καὶ κατὰ τὰς ἀφορῶντας εἰς τὸν ρόλον τοῦ συζύγου κατὰ τὸν τοκετόν ἔθιμα, ἐφ' ὅσον ταῦτα εἶναι πολλὰ καὶ σημαντικά, διαπιστούμενα εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς καὶ τὰς ἐποχάς, ἀφ' ὅτου ὁ ἄρρην ἐγνώρισε τὴν ὑπερφηανίαν, τὴν στοργὴν καὶ τὸ συμφέρον τῆς πατρότητος.

Μάρτιος 1956

ΟΝΟΜΑΤΑ

ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ ΚΑΙ ΣΥΛΛΟΓΕΩΝ ΑΝΑΓΡΑΦΟΜΕΝΑ ΕΝ ΤΗ ΜΕΛΕΤΗ.

- α) Συγγραφεῖς:
- Ἀπολλώνιος Ρόδιος σ. 124
 Ἀριστοφάνης σ. 136
 Bachofen J. J. σ. 125, 126, 127
 Baroja Caro J. 126, 129
 Briffault R. 127
 Brissaud T. 126
 Corso R. 124, 125, 126, 127, 128
 Crawley E. 126, 127, 128, 129, 135, 139, 140, 142, 147, 156, 158, 161
 Διόδωρος Σικελιώτης σ. 125
 Farnell L. R. 126
 Frazer J. G. 126, 127, 129, 139, 141, 149, 165
 Funk (Dictionary) 125, 126
 Gennep A. van 124, 125, 131, 132, 135, 147, 151
 Hartland E. S. 126, 127
 Κομνηνὴ Ἄννα σ. 136
 Κουκουλὲς Φ. 140, 146
 Κυριακίδης Στ. 162
 Lafiteau J. F. 128
 Lefèvre A. 125, 126
 Λεκατοῦς Π. 151
 Mannhardt W. 144
 Μέγας Γ. Α. 130, 131, 132, 135, 157, 165
 Müller M. 128
 Πλίνιος σ. 146, 147, 163
 Πολίτης Ν. Γ. 126, 128, 131, 132, 135, 136, 140, 142, 144, 146, 148, 149, 151, 152, 154, 155, 156, 159, 160
 Roth H. L. 125
 Roussel R. 147
 Samter E. 128
 Sebillot P. 140, 142, 147
 Σκλόβσκι Β. Τ. 125
 Σπυριδάκης Γ. Κ. 146, 147
 Στράβων σ. 125
 Thompson St. 126
 Tylor E. B. 125, 127
 Wagnalls (Dictionary) 125, 126
 Woodbridge B. M. 126
 Ξενοφῶν σ. 124
 Ζηνόβιος σ. 124
- β) Συλλογεῖς
- Ἀθανασόπουλος Θ. Γ. 143
 Ἀθουσάκης Γ. 163, 164
 Ἀκογλου Ε. Κ. 142, 146, 148, 152, 153, 156
 Argenti Ph. 133
 Αργυρίου Ν. 133
 Βαλαβάνης Τ. 152, 159
 Βλάχος Α. 150
 Βουκιλάκη Μαρία 152
 Βρόντης Α. 135, 141, 149, 159, 161
 Γαλάνη Στέλλα 148
 Γέγιος Γ. 143
 Γερουλᾶνος Δ. 130, 137, 139, 160, 163, 164
 Γεωργιάδης Χ. 137, 150, 151
 Γκίκας Στέλλα 159
 Γλέζος Π. 137
 Γούναρης Α. (Hauteceur A.) 131
 Δεληγιάνης Β. 134
 Δούσης — 141
 Ἐλευθεριάδου Μαργαρίτα 141, 146
 Ζαφειριάδου Ἑλένη 132, 133, 158
 Ζαφειρίου Πολυξένη 163
 Ζωγράφος Στ. 141, 143, 152
 Ἡλιοπούλος Γ. 154
 Ἰωαννίδου Μαρία 148, 152, 157, 160
 Καμπούρογλους Δ. Γ. 148, 160, 166
 Κανδηλάπτης Γ. 152
 Καροῦντζος Γ. 148, 152, 154
 Καρούσης Α. 161
 Κατσιμάνη Ἑλένη 150, 154
 Κατσιούμης Α. 154, 164
 Κουκουλὲς Ἀναστασία 162
 Κουκουλὲς Φ. 138, 146, 153, 154
 Κουνδούρου Ὀλγα 143
 Κουρτικᾶκης Κ. 143
 Κωνσταντίνου Ν. 133
 Κωνσταντινίδης Α. 161
 Λιακόπουλος Β. 154, 164
 Λιουδάκη Μαρία 140, 143, 155, 156, 157, 160, 162
 Λουκάτος Δ. 143, 144, 145, 152, 156, 159, 164, 165, 166
 Λουκόπουλος Δ. 141, 150, 152, 155, 160
 Μακρῆς Ε. 130, 137, 151
 Μανουράς Κ. 130, 143
 Μαυριδάκης Α. 143, 160, 164, Μέγας Γ. 160
 Μερεμέτη Δήμητρα 136
 Μόσολας Ν. 159
 Μπάρμπας Α. 139
 Μπίλλης Γ. 144, 151
 Νικολαΐδου Α. 164
 Ξανθάκης Γ. 158
 Οἰκονομίδης Α. 133, 157, 158, 160
 Οἰκονομίδης Δ. 160
 Παμπούκης Γ. 131

Παναγιωτίδου Χρυσή 161
 Παπᾶ Δ. 149
 Παπαδημητρώπουλος Α. 142
 Παπαδογεωργόπουλος Θ. 164
 Παπαηλιοῦ Γ. Α. 138
 Παπαθανασίου Μ. 157
 Παπαϊωάννου Χ. 139, 163
 Παπαμανώλης Π. 140, 161
 Παπαμιχαλάκης Ε. 143
 Παπανασιάδης Ε. 146
 Παπανικολάου Ν. 139, 141, 147
 Παπαπέτρος — 151
 Παπαχαλαράμπους Γ. Χ. 161
 Παπαχρίστος — 137
 Πασχάλης Μ. 142
 Πελέσης Ν. 148, 152
 Πέρδικα Νίκη 154
 Πιτυκάκη Ελένη 146

Πιτυκάκης Μ. 145, 164
 Πουλάκης Α. 149
 Πρωτόπαππας Γ. 134, 145
 Ράπτης Ν. 139
 Rose H. 138
 Σακελλάριος Α. 162
 Σακελλαρίου Β. 153
 Σαρακινίδης Ε. 155
 Σαραντῆ Σταμούλη Ἑλπινίκη 133
 Σαράφης Ι. 158
 Σαρέλλης Ε. 136, 138, 157
 Σεΐδης Ι. 156
 Σηφάκη Μαρία 156
 Σίμος Α. 135
 Sonnini Ch. 144
 Stephanopoli Dr. et N. 138
 160
 Σωφρόνιος ἡσυχαστής 153

Τσάκωνα Μαγδαληνή 132, 136, 153, 163
 Τσέλιος Κ. 143
 Τύμπας Η. 152
 Φουφούτη Ἡλέκτρα 158
 Φραγκάκη Εὐαγγελία 130, 145
 Φράγκος Κ. 137
 Φωτιάδου Καλλιόπη 133
 Χαλιορῆς Ν. 134
 Χάρτζη Ἰωάννα 164
 Χατζηθανασίου Εὐαγγελία 134, 140, 148
 Χουτᾶ Χ. 140
 Χρηστίδης Α. 132
 Χριστοδουλάκης Ε. 141
 Χριστοφορίδου Θεοφανή 140
 Ψυχγιός Ντίνος 132, 139

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

